

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Milli Mücadele'nin Bilinmeyen Kahramanları

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA

ATATÜRK *ve*

DİN ADAMLARI

Parola
yayınları

ALİ KUZU

Milli Mücadele'nin Bilinmeyen Kahramanları

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ATATÜRK VE DİN ADAMLARI

Ali Kuzu

PAROLA YAYINLARI

PAROLA YAYINLARI: 247

Yakın Tarih: 44

Eser: Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk ve Din Adamları

Yazar: Ali Kuzu

Yayın Koordinatörü: Ahmet Üzümcüoğlu

Editör: Celal Coşkun

Kapak Tasarım: Ali Koca

İç Tasarım: Ali Koca

Baskı-Cilt: Alioğlu Matbaacılık

Orta Mah. Maltepe Cad.

Fatin Rüştü Sok. No: 1/3A

Bayrampaşa /İstanbul

Tel: 0(212) 61295 59

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 17265

ISBN: 978-605-85353-1-2

1. Basım: Şubat 2014

© Ali Kuzu

© Parola Yayınları

Bu kitabın her türlü basım hakları Parola Yayınları'na aittir.. Yazarın, çevirmenin, derleyeninin, hazırlayanın veya yayınevinin yazılı ve resmi izni olmadan basılamaz, yayınlanamaz, kopyalanamaz ve dijital kopyalar dahil çoğaltılamaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir.

Parola Yayınları

Mareşal Çakmak Mah. Soğanlı Cad. Can Sok. No: 5-A

Güngören İstanbul

Tel: 0212 483 47 96

Faks: 0212 483 47 97

web: www.parolayayinlari.com, parolakitap.com

e-posta: parolayayinlari@gmail.com

Milli Mücadele'nin Bilinmeyen Kahramanları

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ATATÜRK VE DİN ADAMLARI

Ali Kuzu

İÇİNDEKİLER

Milli Mücadele'nin önündeki engeller	9
Fetvalar Savaşı	11
İstanbul Fetvası	13
Anadolu'da İsyanlar Başladı.....	15
Ankara Fetvası.....	17
Ankara Fetvâsı'nın Müftülerce Onaylanması.....	19
Milli Mücadeleyi destekleyen din adamları	21
Milli Mücadelede Camiler ve Tekkeler	27
Bayraksız Namaz Kılınmaz.....	33
Ege Bölgesinde Kahraman Müftüler	37
Mehmet Rıfat Efendi (Ankara Müftüsü).....	41
Mehmet Nuri Efendi (Bilecik Müftüsü).....	47
Mehmet Esat Hoca Efendi	53
Ahmet Müfit Efendi (Kırşehir Mebusu)	57
Ahmet Nebil Efendi (Karahisar Mebusu).....	59
Ahmet Nimet Hoca	61
Mustafa Lütfi Efendi (Söğüt Müftüsü)	63
Ahmet Necmettin Efendi (Tirebolu Müftüsü)	65
Ahmet Remzi Efendi (Kayseri Müftüsü)	66
Hafız İbrahim Efendi (Isparta Müftüsü)	68
Hasan Hüsnü Efendi (Urfa Müftüsü)	74
Ahmet Vehbi Efendi (Haymana Müftüsü).....	79
Servet Efendi (Hatay Müftüsü)	80
Hacı Ahmet Nazif Efendi (Eşme Müftüsü Nazif)	83
Hasan Tahsin Efendi (Araç Müftüsü)	88

Mehmet Hulusi Efendi (Yozgat Müftüsü).....	89
Ahmet Vehbi Efendi (Merzifon Müftüsü)	91
Ali Rıza Efendi (Uşak Müftü Vekili).....	91
Ali Rıza Efendi (Amasya Milletvekili).....	94
Âlim Efendi (Manisa Müftüsü)	95
Abdullah Sabri Hoca (Devrek Müftüsü).....	97
Yeşilbaş Osman Efendi.....	99
Müderriş Hüseyin Molla.....	100
Hafız Mehmet Bahaeddin Efendi (Tosya Müftüsü)	100
Mehmet Salih Efendi (Eskişehir Müftüsü)	101
Hüseyin Hüsnü Efendi (Isparta Müftüsü)	102
Ömer Kamil Efendi (Bursa Müftüsü).....	105
Mehmet Bey (Burhaniye Müftüsü)	105
Mustafa Hulusi Efendi (Karacasu Müftüsü).....	108
Yusuf Bahri Efendi (Samsun Müftü Vekili).....	109
Yusuf Ziya Efendi (Orhaneli Müftüsü)	110
Hamza Efendi (Zeynelâbidin Medresesi Müderrisi).....	111
Mehmet Nuh Naci Efendi (Kayseri Müftüsü)	112
Mehmet Niyazi Efendi (Mudanya Müftüsü).....	113
Ahmet Şükrü Efendi (Boyabat Müftüsü)	114
Fevzi Efendi (Kütahya Müftüsü)	114
Mehmet Tevfik Efendi (Maraş Müftüsü)	114
H.Rafet Seçkin Efendi (K.Maraş Müftüsü)	115
Maraş Cephesinde Diğer Müderris-Hocalar	115
Rıdvan Hoca.....	116
Vezir Hoca.....	117
Sandal Hoca.....	118
Şeyh Ali Sezai Efendi	118
Ahmet Tevfik Efendi (Yusufeli Müftüsü).....	121

Hacı Abdurrauf Efendi (Sivas Müftüsü).....	122
Hacı İbrahim Efendi (Diyarbakır Müftüsü)	122
İsmail Hakkı Efendi (Seydişehir Müftüsü)	124
İsmail Hakkı Efendi (Narman Müftüsü)	126
İsmail Efendi (Havza Müftüsü).....	127
Hacı Mustafa Efendi (Beynamlı)	128
Hacı Ömer Feyzi Efendi (Tokat Müftüsü)	129
Hasan Fehmi Efendi (İnegöl Müftüsü).....	130
Mehmet Arif Efendi (Simav Müftü).....	130
Mustafa Asım Efendi (Şarki Karahisar Müftüsü)	131
Mustafa Fehmi Efendi (Niksar Müftüsü).....	131
İbrahim Hakkı Efendi (Demirci Müftüsü).....	132
Hüseyin Efendi (Balya Müftüsü)	133
Hüseyin Fevzi Bayık (Afyon Müftüsü).....	133
Hoca İsmail Şükrü Efendi	133
Mahmut Raci Efendi (İncesu Müftüsü)	137
Hacı Ali Efendi (Bolvadin Müftüsü)	138
Hüseyin Hüsnü Efendi (Yenişehir Müftüsü).....	138
İbrahim Fevzi Efendi (Viranşehir Müftüsü)	139
Mehmet Rüştü Efendi (Daday Müftüsü)	139
Mehmet Emin Efendi (Taşköprü Müftüsü)	140
Salih Efendi (Sinop Müftüsü).....	141
Mehmet Kamil (Hüseyin Çelebi Medresesi Müderrisi).....	141
Mehmet Kamil Efendi (Maçka Müftüsü)	143
Süleyman Şakir Efendi (Gediz Müftüsü)	144
Mehmet Fahreddin Efendi (Bayburt Müftüsü)	145
Mehmet Ali Niyazi Efendi (Sivrihisar Müftüsü)	146
Mehmet Bahattin Efendi (Hınıs Müftüsü)	146
Mehmet Vasfi Efendi (Gemlik Müftüsü)	146

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ATATÜRK VE DİN ADAMLARI

Zeynel Abidin Efendi (Ankara Müftü)	147
İskender Kazım Efendi (Derik Müftüsü)	147
Mehmet Salim Efendi (Bahçe Müftüsü)	148
Mehmet Hikmet Hulusi Efendi (Acıpayam Müftü Vekili) ..	148
Mustafa Sabri Efendi (Çerkeş Müftüsü)	149
Osman İrfan Efendi (Kirmastı Müftüsü)	149
Ömer Efendi (Diyadin Müftüsü)	150
Sadullah Ceyhan (Şehâbiye Medresesi Müderrisi)	150
Hüseyin Hilmi Efendi (Hafız Hüseyin)	150
Milli Mücadelede İlk Kurtulan Şehir.....	153
Kaynakça	163

Milli Mücadele'nin önündeki engeller

Emperyalizm din adamlarını kullanmadaki en büyük maharetini bu toprakların özgür ve egemen kılınması savaşında vermiştir ve vermeye devam etmektedir.

Mustafa Kemal'in milli mücadele yıllarında karşısına çıkan en büyük engel “*emperyalizmin uşağı olmuş*” bazı din adamlarıydı.

Bunların en başında İngilizlerin kontrolünde kurulan İngiliz Muhipleri Cemiyetinin kurucuları arasında bulunan ajan rahip Robert Frew'le birlikte sakalı ve cüppesiyle Sait Molla'yı görmemiz tesadüf değildir.

İslam Teali Cemiyeti üyeleri olan Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Sait Nursi, İskilipli Atıf Hoca'nın Türk ordusu Yunan'la savaşırken Yunan tayyareleri ile Yunanla yapılan savaş kınayan bildiriler dağıtılması tesadüf değildir.

Mustafa Kemal, Yunan ordusuna karşı var olma savaşı verirken Damat Ferit hükümetinin Adliye Nazırı Bosnalı Rüştü, evinde topladığı Müslümanlara “*Yunan ordusunun galip gelmesi için dua ettiriyordu.*”

Mustafa Kemal'in ve kahraman Türk ordusunun verdiği milli mücadeleye karşı Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendinin verdiği *"bu savaş batıldır, Mustafa Kemal'in ordusunda savaşp ölenler kâfirdir, padişahın yanında M. Kemal'e karşı savaşp ölenler şehittir"* fetvası da emperyalist işbirliğinin bir eseridir.

Ancak Anadolu'da Mustafa Kemal'in önderliğinde başlayan Millî Mücadele Hareketi, ırkçı olmayan, etnik, bölgesel ve mezhebi kaygılardan uzak, Türk milletinin varlığını ve bağımsızlığını korumak için maddî-manevî tüm imkânlarını seferber ettiği İstiklâl Savaşı idi. Bu nedenle, milli mücadelemiz, İslâmî anlayıştan yoksun değildi.

O dönemde, Anadolu'daki pek çok din adamı, müftü ve hocaların milli mücadele fikrinin doğuşunda önemli bir rol oynadıklarını görmekteyiz. Kurtuluş Savaşı kıvılcımını ateşlemekle kalmayan kimi din adamları, din, vatan ve millet uğrunda canla başla mücadeleye katılmışlardı.

Burada bu din adamlarımızdan bir kısmının hayat hikâyelerini ve gösterdikleri inanılmaz vatan ve millet sevgilerini sizlerle paylaşmak istedik.

Ancak bu çalışmanın ortaya çıkmasında dipnotlarda ve kaynakçada isimlerini belirttiğimiz başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere Osmanlıca ve Arapça kaynakları araştırarak günümüz Türkçesine çeviren ve bizlerin bilgisine sunan değerli araştırmacılara sonsuz şükranlarımızı sunarız.

Fetvalar Savaşı

Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gelişen milli harekât sebebiyle çaresizliğe düşen İstanbul Hükümeti, bazı Şehzadeler başkanlığında taşraya “Heyet-i Nasihalar” göndermişti. Hükümet Başkanı Damat Ferit’e göre bu heyetler, halka Padişah’ın selamlarını ve onun kendilerini düşünmekte olduğunu bildireceklerdi.

Böylece İstanbul Hükümeti, kendi otoritesini Anadolu’da artırmak istiyordu. Başka bir ifadeyle, Anadolu’da hükümet aleyhine doğabilecek milli cereyanları köreltmek niyetinde idi. Halkın hükümetten ziyade Padişah otoritesine olan saygısından dolayı, nasihat heyetlerinin başına özellikle şehzadeler verilmişti.

Bunlardan başka Damat Ferit’in, Mustafa Kemal Paşa’dan hoşlanmadığı açıktır. Onu asilikle ve hayalcilikle suçlar.

Bu kadar güçlü Avrupa devletlerine karşı ordusu terhis edilmiş bir ülkenin hiç bir şey yapamayacağını, durum böyle iken Mustafa Kemal’in İtilâf devletlerini kızdırarak “Dostluk ve yumuşaklık” politikasıyla elde edebileceklerimizden de Türkleri mahrum bırakacağına inanmaktadır.

Bu inancı o kadar kesindir ki, iki bin kişilik bir ordu ile Mustafa Kemal'in üzerine gitmeyi tasarlarsa da İngilizler, buna iç savaş çıkar veya askerler Kuva-yı Milliye'ye katılır endişesi ile izin vermezler.

Bu arada Damat Ferit Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olan düşmanlığı had safhaya ulaşır. Öyle ki, Padişah Vahdettin'i Anadolu harekâtından başka bir ifadeyle Milli Mücadele'de bulunanların başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere yaptıklarından habersiz bırakır.

Öte yandan Mart 1920 sonları ile Nisan 1920 başlarında, yeni bir yönetim merkezi olarak beliren Ankara'ya büyük bir göç başlamıştı. Öyle ki, Malta'ya sürgün edilmemiş mebusların yanı sıra, pek çok asker ve bürokrat İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya geliyorlardı. Böylece milli harekât her geçen gün daha da güçlenerek geliyordu.

Milli Mücadele lehindeki bu gelişme, işgal kuvvetleri yetkililerini rahatsız ediyordu. Şimdiye değin alınan önlemlerden de beklenen netice alınamamıştı.

Ancak geçen süre içinde Anadolu'nun Müslüman halkının dinlerine son derece bağlı oldukları ve her meselenin dine göre izah edilmedikçe kabul etmeyecek bir hissiyat içinde bulundukları anlaşıldı. Bu nedenle Anadolu'nun saf halkını kandırmak için dini akideleri bir silah olarak kullanılmak istenildi.

Neticede Kuva-yı Milliye'nin devlete ve Padişah'a asi olduğuna dair Şeyhülislâm Dürrizade Abdullah Efendi Fetva verdi. Ve "Fetva-yı Şerife" adıyla 11 Nisan 1920 tarihinde Devlet'in resmi organı olan Takvim-i Vekayi ile o tarihlerde İstanbul'da çıkan Peyam-ı Sahah gazetelerinde yayımlandı.

İstanbul Fetvası

Tamamı beş fetvadan oluşan Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah Efendi'nin Fetva-yı Şerife'si bugünkü dille şöyledir:

"Dünya düzeninin sebebi olan ve kıyamet gününe kadar Ulu Tanrı'nın daim eyleyeceği İslâm Halifesi Hazretleri'nin veliliği altında

bulunan İslam memleketlerinde bazı kötü kimseler anlaşılarak ve birleşerek ve kendilerine elebaşılar seçerek Padişah'ın sadık uyruklarını hile ve yalanlarla aldatmakta, yoldan çıkartmaktadırlar. Padişahın yüksek buyrukları olmaksızın asker toplamaktadırlar.

Görünüşte askeri beslemek ve donatmak bahaneleriyle, gerçekte ise mal toplamak sevdasıyla, şeriata uymayan ve yüksek emirlere aykırı bir takım haksız ödemeler ve vergiler koymakta ve çeşitli baskı ve işkencelerle halkın mal ve eşyalarını zorla almakta ve yağmalamaktadırlar. Böylece insanlara zulmetmekte, suçlamakta ve Padişahın ülkesinin bazı köy ve şehirlerine saldırmak suretiyle tahrip ve yerle bir etmektedirler.

Padişahın sadık tebaasından nice suçsuz insanları öldürmekte ve kan döktürmektedirler. Padişah tarafından atanmış bazı dini, askeri ve sivil memurları istedikleri gibi memuriyetten çıkarmakta ve kendi yardakçılarını atamaktadırlar. Hilâfet merkezi ile Padişah ülkesi arasındaki ulaştırmayı ve haberleşmeyi kesmekte ve devletin emirlerinin yapılmasına engel olmaktadır.

Böylece, hükümet merkezini tek başına bırakmak, Halifenin yüceliğini zedelemek ve zayıflatmak suretiyle yüksek Hilafet katına ihanet etmektedirler.

Ayrıca Padişah'a itaatsizlik suretiyle devletin düzenini ve asayişini bozmak için düzme yayımlar ve yalan söylentiler yayarak halkı azdırmaya çalıştıkları da açık bir gerçektir.

Bu işleri yapan yukarıda söylenmiş elebaşılar ve yardımcıları ile bunların peşlerine takılanların dağılmaları için çıkarılan yüksek emirlerden sonra bunlar, hala kötülüklerine inatla devam ettikleri takdirde işledikleri kötülüklerden memleketi temizlemek ve kulları fenalıklardan kurtarmak dince yapılması gerekli olup, Allah'ın "öldürünüz" emri gereğince öldürülmeleri şeriata uygun ve farz mıdır" Beyan buyrula?

Cevap: Allah bilir ki olur.

Dürrizâde El-Seyid Abdullah

Böylece Padişahın ülkesinde savaşma kabiliyeti bulunan Müslümanların adil Halifemiz Sultan Mehmet Vâhdettin Han Hazretlerinin

etrafında toplanarak savaşmak için yapacağı davet ve vereceği emre uymak suretiyle adı geçen asilerle çarpışmaları dince gerekir mi? Beyan Buyrula.

Cevap: Allah bilir ki gerekir.

Dürrizâde El-Seyid Abdullah

Bu takdirde, Halife Hazretleri tarafından sözü edilen asilerle savaşmak üzere görevlendirilen askerler, çarpışmazlar ve kaçarlarsa büyük kötülük yapmış ve suç işlemiş olacaklarından dünyada şiddetle cezayı, ahirette de çok acı azabı hakk ederler mi? Beyan Buyrula.

Cevap: Allah bilir, ederler,

Dürrizâde El-Seyid Abdullah

Bu takdirde, Halife askerlerinden asileri öldürenler gazi, asilerin öldürdükleri şehit sayılırlar mı? Beyan buyrula.

Cevap: Allah bilir ki, sayılırlar.

Dürrizâde El-Seyid Abdullah

Bu takdirde, Padişah'ın asilerle savaşmak için verdiği emre itaat etmeyen Müslümanlar, günahkâr ve suçlu sayılıp şeriât yargılarına göre cezalandırılmayı hak ederler mi? Beyan buyrula.

Cevap: Allah bilir ki, ederler.

Dürrizâde El-Seyid Abdullah”

(*) Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İzmir, 1987, C.I, s. 369-370.

Anadolu’da İsyancılar Başladı

Şeyhülislâm Dürrizâde Abdullah Efendi’nin fetvası, Hatt-ı Hümayûn ve Hükümet’in bildirisi ile birlikte 11 Nisan 1920’de resmen yayınlanmıştır. İstanbul matbuatından başka fetva ayrıca bin şekil ve kıyafette milyonlarca nüsha bastırılarak İngiliz ve Yunan uçaklarıyla Anadolu’nun el erişebilen her tarafına atılmıştı. Ayrıca hususi vasıtalarla her tarafa gönderilmesine çalışılmıştı.

26 Nisan 1920 günü İstanbul’dan Trabzon’a gelen bir yolcunun üzerinde Dürrizâde’nin fetvasıyla birlikte Hatt-ı Hümayûn ve Hükümet bildirisi çıkmıştır. Yine 27 Nisan 1920 tarihinde Trabzon’a torbalar içinde İstanbul fetvaları getirilmiştir. Hatta elden getirilen özel mektuplarla da, masum insanlar zehirleniyor ve bir takım tereddüde düşürülüyordu.

Bu arada fetvaların Anadolu’ya ulaştırılmasına, İngiliz konsolos ve ajanları, Rum ve Ermeni teşkilatları da yardımcı oluyordu. Bu arada Karadeniz sahillerinden geçen İtilaf gemileriyle de fetvalar halka ulaştırılıyordu.

Fetva'nın Anadolu'da yayılmasını ve zararlarını önlemek için sıkı tedbirler alınmış ise de, bunda pek başarılı olunduğu söylene-
mez. 1920 Nisanı'nın ilk günleri, ülkenin işgalden kurtulabilmiş
köşeleri, ayrı görüşlerin kavgı sahnesi haline gelmişti. Bu yıkıcı fet-
valar ve Bab-ı Âlî'nin beyannameleri ile aldatılan halk, yer, yer vatan
kurtarıcılarının önüne dikilmişti. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde
ayaklanmalar baş göstermişti.

Bu tehlikeli isyan hareketleri Ankara'nın yakınlarına kadar sıra-
yet etmişti. Mustafa Kemal Paşa, bu durumu Nutku'nda şöyle anlatır:

*“Bandırma, Gönen, Susurluk, Kirmasti, Karacabey, Biga dolay-
larında, İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan,
Beypazarı dolaylarında, Bozkırda, Konya, Ilgın, Kadınhanı, Karaman,
Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar dolaylarında, Yozgat, Yenihan,
Boğazlıyan, Zile, Erbaa, Çorum dolaylarında, İmranlı, Refahiye, Zara,
Hafik ve Viranşehir dolaylarında alevlenen karışıklık ateşleri, bütün
memleketi yakıyor, hainlik, cehalet, kin ve bağnazlık dumanları bütün
vatan göklerini yoğun karanlık içinde bırakıyordu.*

*İsyan dalgaları, Ankara'da karargâhımızın duvarlarına kadar
çarptı. Karargâhımızla şehir arasındaki telefon ve telgraf hatlarını
kesmeye kadar varan kudurmuşçasına kasıtlar karşısında kaldık. Batı
Anadolu'muzun İzmir'den sonra, yeniden önemli bölgeleri de, Yunan or-
dusunun taarruzlarıyla çiğnenmeye başlandı.”*

Türk Milli Mücadelesi için zor günler yaşıyordu. İç ve dış
ihanet, el ele vererek Anadolu'da bir kardeş kavgası çıkartmak su-
retiyle Türk'ü Türk'e kırdırtmak istiyorlardı. Durum her geçen gün
daha da tehlikeli bir hal aldı. Milli harekâtın başarısızlığı dahi söz
konusu olabilirdi.

Öyle ki, eldeki Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadele taraftarı as-
keri birliklerden de firarların başladığı görülmektedir. 56. Fırka Ku-
mandanı Bekir Sami Bey'in Ankara'ya ilettiği şu sözleri, meselenin
vahametini göstermesi bakımından ilginçtir. *“Eğer bu gece alelacele,
Ankara vesaire baş müftüleri ve ulema-i meşhure-i İslâmiye (den) mu-*

kabil fetvalar alınmazsa Bursa vilayetinde pek ziyade kesb-i vehamet etmesi muhtemeldir” diyordu.

Bu üzücü gelişmeler, İstanbul’un fetvasına karşı en önemli tedbirin, mukabil fetvaların yayınlanması ile alınacağı gerçeğini ortaya koymuştu.

Başta Mustafa Kemal olmak üzere milli hareketin ileri gelenleri; “Padişah ve halife dahi esirdir. Makam-ı hilafet ve saltanatın kurtarılması lâzımdır”, düşüncesinden hareketle; düşman elinde esir olan halifenin zor ve baskı kullanılarak böyle bir fetvanın yayınlattırıldığı, haliyle de bu fetva’daki hükümlerin geçersiz olduğu hususu üzerinde durdular. Ankara’da, bu ana fıkirden hareketle bir fetva yayınlanması çalışmalarına başlandı.

Neticede, Ankara Müftüsü ve aynı zamanda Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi de olan Mehmet Rıfat Efendi başkanlığında, Ankara’da bulunan beş müftü, dokuz müderris ve medrese müdürü ile altı kişilik ilmiye sınıfından müteşekkil toplam yirmi kişilik bir grup da bir fetva hazırladı.

Anadolu’daki milli harekâtın meşru olduğu, Padişah ve Halife’nin dahi esir bulunduğu, düşman elinde esir olan Halife’ye zor ve baskı kullanılarak fetva yayınlattırıldığı, haliyle bu fetvadaki hükümlerin geçersiz olduğu hususlarının dile getirildiği bu fetva da 19-22 Nisan 1920 tarihlerinde, Öğüt, İrade-i Milliye ve Açıksöz gibi Milli Mücadele yanlısı gazetelerde yayımlandı.

Ankara Fetvası

Müftü Mehmet Rıfat Efendi ve diğer ulema tarafından onaylanan Ankara Fetvası bugünkü dille aşağıda arz edilmiştir.

“Dünyanın nizamının sebebi olan İslâm Halifesi Hazretlerinin halifelik makamı ve saltanat yeri olan İstanbul, müminlerin Padişahın rızasına aykırı olarak Müslümanların düşmanı olan düşman devletler tarafından filen işgal edilerek, İslâm askerleri silahlarından uzaklaştırılıp, bazıları haksız olarak şehit edilmiş,

Halifelik merkezini koruyan bütün istihkâmlar, kaleler, savaş aletleri zapt edilmiş ve resmi işleri yürüten ve İslâm Ordusunu donatmakla görevli Bab-ı Ali'ye ve Harbiye Nezaretine el konmuştur. Bu suretle Halife, milletin gerçek menfaatleri uğrunda tedbir almaktan fiilen men' edilmiştir. Sıkıyönetim ilân edilip harp divanları kurulmuş, İngiliz kanunları uygulanarak kararlar verilmek suretiyle Halife'nin yargı hakkına müdahale edilmiştir.

Yine Halife'nin rızası olmadığı halde, Osmanlı toprakları olan İzmir, Adana, Maraş, Antep ve Urfa taraflarına düşmanlar saldırıp oradakileri Müslüman olmayan uyruklarımızla el ele vererek İslâmları toptan yok etmeye, mallarını yağmalamaya ve kadınlarına tecavüze, Müslüman halkın bütün kutsal inançlarına hakarete kalkışmışlardır.

Anlatılan şekilde hakarete ve esirliğe uğrayan Halifelerini kurtarmak için, ellerinden geleni yapmaları bütün Müslümanlara farz olur mu?

Cevap: Tanrı (Allah) en iyi bilir ki, olur.

2. Bu suretle, Halifeliliğin meşru hakkını elinden alanlardan kurtulmak ve fiilen saldırıya uğrayan vatan topraklarını düşmandan temizlemek için uğraşan ve çalışan İslâm halkı Şeriatça Tanrı (Allah) yolundan ayrılmış olurlar mı?

Cevap: Tanrı (Allah) en iyi bilir ki, olmazlar.

3. Halifeliliğin gasp edilen haklarını geri almak için düşmanlara karşı açılan mücadelede ölenler "Şehit", kalanlar "gazi" olurlar mı?

Cevap: Tanrı (Allah) en iyi bilir ki, olurlar.

4. Bu suretle din uğrunda savaşan ve görevini yapan halka karşı düşman tarafını iltizâm ederek İslâmlar arasında silâh kullananlar ve adam öldürenler şeriat bakımından en büyük günahı işlemiş ve fesatçılık işlemiş olurlar mı?

Cevap: Tanrı (Allah) en iyi bilir ki, olurlar.

5. Bu suretle aslında istemediği halde düşman devletlerinin zoru ve kandırması ile, olaylara ve gerçeğe uymayarak çıkarılan fetvalar, Müslümanlar için şeriatça dinlenir mi ve ona uyulur mu?

Cevap: Tanrı (Allah) en iyi bilir ki, uyulmaz."

Ankara Fetvâsı'nın Müftülerce Onaylanması

Ankara Müftüsü ve aynı zamanda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Mehmet Rıfat Efendi'nin imzasını taşıyan Ankara Fetvası, 14 Nisan 1920 tarihinde hazırlanmıştır. Bu fetva 16 Nisan 1920'de de Heyet-i Temsiliye Başkanlığı'nca Anadolu'ya gönderilerek bütün müftülöklere tebliğ edilmesi ve bunu her müftünün onaması talep edildi.

Ayrıca bu konuda mülki ve askeri yetkililerin yardımcı olması istenilmiştir. Bu arada fetva, 19- 22-25 Nisan 1920 tarihlerinde Ögüt, İrade-i Milliye ve Açıkşöz gibi milli harekât yanlısı gazetelerde yayınlandı.

Ankara'dan vilayetlere gönderilen söz konusu fetva, Anadolu'nun çeşitli yönetim merkezlerindeki milli harekât yanında yer alan, dava-ya inanan müftü ve diğer din bilginlerince hemen onandığı ve imzalandığı görölmektedir.

26 Nisan 1920'de Eskişehir Mutasarrıfı Feridun imzasıyla Ankara'ya şu bilgi sunuluyordu. “Ankara Müftülüğü'nden yazılan fetvâ-yı şerife, mezkûr liva ve mülhakatı müftü efendileri tarafından tasdik ve zirine vaaz'ı imza edildiği, bilgi vermek için arz olunur” .

İrade-i Milliye gazetesinin 22 Nisan 1920 tarihli nüshasında başta milletvekili din âlimleri olmak üzere 98 ulemanın isimleri verilmiştir.

Yine aynı gazetede, Afyon Karahisar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne atfen, “Ankara Müftülüğü'nden İ'ta ve ulema-yı İslamiye tarafından tedkik ve tasvip buyurulan Fetvâ-yı Şerife'nin muvâfık, Şer'i Şerife (uygun) bulunduğu cemiyetimizin müracaat-ı mahsusası üzerine” en faziletli ulema tarafından tasdik edildiği haber veriliyordu.

Nihayet, Anadolu'nun çeşitli vilayet ve kaza müftüleri ile din âlimlerinden davaya inanan 153'ü aşkın kişinin, “Şer'i Şerife uygundur” sözleriyle Ankara Fetvası'nın tasvip ve tasdik edildiği Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 5 Mayıs 1920 tarihli nüshasında yayınlanarak bütün yurda duyuruluyordu. Ayrıca söz konusu fetva

İstanbul'a da gönderilerek burada münteşir gazetelerde yayınlatılmıştır. Böylece İstanbul halkı da aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, pek çok müftü ve din âlimi, Ankara fetvasını isteyerek ve ondaki ifadelere inanarak imzalamışlar ve tasdik etmişlerdir. Çünkü onların pek çoğu milli faaliyetin planlandığı ve yürütüldüğü Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin başkanlıklarında ya da idare heyetlerinde bulunuyorlardı.

Milli Mücadeleyi destekleyen din adamları

Ama Mustafa Kemal'in karşısında olan ihanet şebekesine karşı onun yanında vatanını, milletini, bayrağını, özgürlüğünü seven din adamları da vardı. Bu bağlamda Ankara Fetvasına imza atarak *"Mustafa Kemal verdiği Kurtuluş Savaşı'nda haklıdır"* diyen 153 din adamını rahmetle anıyoruz.

Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi

Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri

Bursa müftüsü Ahmet Hamdi

Gümüşhane müftüsü Mehmet Fevzi

Eskişehir müftüsü Mehmet

Sinop müftüsü Salih

Kütahya müftüsü Fevzi

Samsun müftüsü Bahri

Denizli müftüsü Ahmet Hulusi

Tokat müftüsü Elhac Ömer
Diyarbakır müftüsü Elhac İbrahim
Taşköprü müftüsü Mehmet Emin
İnebolu müftüsü Ahmet Hamdi
Daday müftüsü Rüştü
Araç müftüsü Hasan Tahsin
Bünyan müftüsü İbrahim Hakkı
Yenişehir müftüsü Hüseyin Hüsnü
İspir müftüsü Ahmed
İskilip müftüsü İsmail Hakkı
Hizan müftüsü Mustafa Sırrı
Gemlik müftüsü Ahmed Vasfi
Kirmasti müftüsü Osman
Tortum müftüsü Elhac Ali
Merzifon müftüsü Vehbi
Çerkeş müftüsü Mustafa
Ayancık müftüsü İsmail Hakkı
Boyabat müftüsü Ahmet Şükrü
Tosya müftüsü Bahaeddin
Tirebolu müftüsü Ahmed Necmeddin
İnegöl müftüsü Fehmi Bey
Narman müftüsü İsmail Hakkı
Akdağ müftüsü Hasan Bey
Urfa müftüsü Hasan Bey
Maçka müftüsü Kamil Bey
Mihalıççık müftüsü Abdulgafur
Söğüt müftüsü Mustafa
Gümüşhacıköy Müftüsü Ali Rıza
Yusufeli müftüsü Ahmed

Çine müftüsü Ahmed Zühdü
 Isparta sabık müftüsü Hüseyin Hüsnü
 Isparta mebusu müderris Mehmed Şükrü
 Isparta mebusu ulemadan Hafız İbrahim
 Silifke mebusu Kuzat'tan Hacı Ali
 Bursa mebusu Karacabey müftü-i sabıkı Mustafa Fehmi
 Kayseri mebusu müftü-i sabıkı Ahmed Remzi
 Kocabey medresesi müderrisi Beynamlı Elhac Mustafa
 Molla Büyük medresesi müderrisi İsmail
 Sariye Medresesi müderrisi Mehmet Şevki
 Zeynelabidin Medresesi müderrisi Hamza
 Sarı Kadın Medresesi müderrisi Tevfik
 Bayezid Dersiazamlarından Rıfat
 Bursa Ulemasından Reisul Müderrisin Hacı Yusuf
 Yozgat müftü vekili Şükrü
 Sivas mebusu ulemadan Mustafa Taki
 Karahisarı Sahib mebusu ulemadan Nebil
 Kırşehir mebusu müftü-i sabık Müfid
 Bursa mebusu ulemadan Abdullah Servet
 Kayseri mebusu ulemadan Mehmed Alim
 Hacı Bayram Medresesi müderrisi Müsevvit Hacı Süleyman
 Şehabiye Medresesi müderrisi Sadullah
 Haneka Medresesi müderrisi Ahmet Şefik
 Yeşil Ahi Medresesi müderrisi Abidin
 Zincirli Medresesi müderrisi Abdullah Hilmi
 Reisul Kurra Hüseyin Hilmi
 Bursa müftü-i sabıkı ve Çelebi Medresesi müderrisi Ömer Kamil
 Muradı Sani Medresesi Müderrisi Elhac Sadık
 Hüseyin Çelebi Medresesi Müderrisi Mehmet Kamil

Giridi Ahmed Paşa Medresesi müderrisi Süleyman Vehbi
Vaiz Medresesi müderrisi Hafız Hakkı
İvaz Paşa Medresesi müderrisi Sadık
Hınıs müftüsü Şeyh Bahaeddin
Diyadin müftüsü Ömer
Orhaneli müftüsü Yusuf Ziya
Erbaa Müftüsü Abdullah Fehmi
Gürün müftüsü İsmail Vehbi
Bayburt müftüsü Fahreddin
Bünyan müftüsü Mehmet Tevfik
Direk müftüsü İskender Kazım
Devrek müftüsü Abdullah Sarı
Mudanya müftüsü Mehmed Niyazi
Karacasu müftüsü Mustafa Hulusi
Demirci müftüsü İbrahim Hakkı
Kayseri müftüsü Nuh
Bağçe müftüsü Mehmed Salim
Bitlis müftüsü Abdulmecit
Eşme müftüsü Nazıf
Hizan müftüsü Abdulmecit
Acıpayam müftü vekili Hikmet Hulusi
Müderrisinden Abdullah
Müderrisinden Hacı Süleyman
Çal müftüsü Ahmet İzzet
Müderrisinden Mustafa Rıfat
Kurşunluzade müderrisi Ali Rıza
Dersiam Mehmet Hayati
Simav müftüsü Mehmet Akif
Gediz müftüsü Süleyman

Viranşehir müftüsü İbrahim
 Maraş müftüsü Hacı Ahmet
 İncesu müftüsü Mahmud
 Uşak müftü vekili Ali Rıza
 Diyarbakir Silvan müftüsü Abdurrahman
 Van müftüsü Rıza
 Balya müftüsü Hüseyin
 Niksar müftüsü Mustafa Fehmi
 Müderrisin Halil
 Çine’de milli ordu müfettişi Gümilcineli Esad
 Ulemadan Tayfur
 Ulemadan Abdurrahman
 Fazıl Abdurrahman Medresesi müdürü Ramazan
 Dar-ı mezkur muallimlerinden Ahmed
 Müderrisinden Mehmet Naci
 Müderrisinden Abdulaziz
 Müderrisinden muallim Ahmet Rüştü
 Mut müfti- sabıkı Mustafa Kasım
 Hamzabey medresesi müderrisi Abdurrahman Zühdü
 Gümüşhane ulemasından Azmi
 Hapsman ulemasından Osman Nuri
 Balıkesir Kadısı Mehmed Şükrü
 Kazarı ulemasından Elhac Yahya
 Darül Hilafetul Aliye Medresesi muallimlerinden Hafız Mahmud
 Darı mezkur muallimlerinden Hafız Kemal
 Dersiamdan İlyas
 Müderrisinden Mehmet
 Müderrisinden Hafız Hüseyin
 Darul Halifetul Aliye Medresesi muallimlerinden Elhac Ziya

Esatizade-i ulemeden ve Meşayih Sadiyye'den Erzurumlu İsmail Hakkı

Burhaniye müfti-sadıkı Hoca Mehmet

Müderresinden Ahmet Rüştü

Gümüşhane ulemasından İmam Mustafa,

Hapsman ulemasından Osman Şemseddin

Balıkesir Kadı-ı sabıkı Âlim.

Bu mübarek ve aziz hocaların önünde saygıyla eğiliyoruz.

Gördüğünüz gibi bu din adamları şeyh, müftü, müderres, dersi-am, imam, hacı, kurra hafız, molla gibi dini sıfatları olan bu mübarek kişiler, sakallarıyla cüppeleriyle birlikte Gazi Paşa'nın ardından gittiler, onun milli mücadelesine destek verdiler.

Kurtuluş Savaşından sonra da Atatürk'ün kurduğu yeni Cumhuriyette kendilerine verilen yeni görevleri kabul ettiler.

Mustafa Kemal, emperyalizme uşak olmayan hiçbir hocaya, âlime, şeyhe dokunmadı. Kim ki Batının borusu ile fetva verdi onlara hesap sordu

Mesele sakal, cüppe sarık meselesi değildir.

Mesele sakalından cüppesinden utanmadan emperyalizme köle olan, Büyük Ortadoğu Projesi için Suriye'ye savaş ilan eden, tıpkı Muhammed El Hüseyini gibi, tıpkı Şeyh Adnan Arur gibi, tıpkı Yusuf El Kardavi gibi, Hz. Muhammed'in izinden gittiklerini iddia edip, Obama'nın izini süren zavallı Müslümanların içine düştükleri oyunu görme meselesidir. (*Yeni Mesaj Gazetesi'nde 26 Ekim 2013 tarihinde 7. Uluslararası Ehl-i Beyt Sempozyumu tebliği başlıklı makale*)

Milli Mücadelede Camiler ve Tekkeler

Camilerin Fonksiyonu

Milli Mücadele döneminde camiler, sosyal, kültürel ve idari fonksiyonlara sahip alanlar olarak işlevlerini sürdürmekteydi. Hükümet, halka, camiler aracılığı ile ulaşmaktaydı. Bu nedenle Milli Mücadele'nin örgütlenmesinde camiler, tabii olarak çok önemli fonksiyon üstlenmişlerdi.

Bildiriler, ilanlar, çağrılar camilerden yapılmakta ve cami duvarlarına asılmaktaydı. Halk camilerde harekete geçmekteydi.

Milli Mücadele ve Tekkeler

Milli Mücadele döneminde, pek çok tekke ve tasavvuf erbabının da faal rol oynadığını görmekteyiz. Asli hüviyetlerine bağlı kaldıkları dönemlerde tekkeler, inceliğin, kibarlığın, zarafetin, nezaketin, insan sevgisinin, çalışmanın, hizmetin, sanatın, ilmin, irfanın, marifetin ve maharetin öğretildiği, işlendiği, geliştirildiği ve olgunlaştırıldığı merkezlerdi.

Fakat zamanla duraklamaya, gerilemeye ve çökmeye yüz tuttu. Çöken ve yıkılan tekkede, hakiki tekke ruhundan ve cevherinden eser kalmadı. Milli Mücadele'nin yapıldığı dönemlerde eski safiyet ve gücünü kaybetmeyen tekkelerin gayretleri, diğerlerini de bu mücadelenin içine sokmuştur.

Tarikat erbabını bir bütün olarak “Milli Mücadele yanlısı” veya “Milli Mücadele karşıtı” diye tanımlamamız mümkün değildir. Bazıları Milli Mücadele yanlılarını ve diğer bazıları da Milli Mücadele karşıtlarını desteklemiştir.

İsyan çıkaran isimlerden Şeyh Eşref ve Şeyh Recep, Melamiyye veya Halvetiyye mensubu olan ve Hürriyet-İtilaf Fırkasının kurucu üyelerinden sayılan Sadık Bey, Çorum Mevlevihanesi şeyhi ve Tarikat-ı Salahiyye üyesi Ali Kemal Milli Mücadele hareketinin amansız düşmanları iken;

Nakşibendî şeyhi ve Erzincan mebusu Fevzi Efendi, Halvetiyye şeyhi ve Bolu mebusu Abdullah Sabri Aytaç, Halvetiyye şeyhi ve Kırşehir mebusu Yahya Galib Kargı Bey, Nakşî Özbekler Tekkesi şeyhi Mehmed Ata Efendi, Bir Kadiriye Dergâhı olan Hatuniyye Tekkesi şeyhi Sadedin Ceylan Efendi, Hacı Bektaş Veli Dergâhının Nakşî şeyhi Hacı Hasan Efendi Milli Mücadelenin destekleyicileri arasında idi.

Kuvâ-yı Milliye Hareketini destekleyen sufi şeyhleri, mücadele sırasında onların meşrulaştırılması, halk ve maddi kaynakların seferber edilmesi, Saray ile Milli Mücadeleciler ve Ankara-İstanbul Hükümetleri arasında aracılık rollerini yerine getirmişlerdir.

Bir taraftan onları meşrulaştırırken, diğer taraftan savaş için gerekli halk desteğini sağlayan konuşmalar vaazlar vermiş, mevlilere katılmış, mevlitler düzenlemiş, milliyetçi cemiyetlere katılmış, değişik şehirlerden TBMM'ye mebus olarak seçilmişlerdir. Mecliste de genelde Şeriiyye ve Evkaf Komisyonu ile İrşad komisyonunda görevlendirilmişlerdir.

Mücahidîn-i Mevleviyye Alayı

Çoğunluğunu Mevlevilerin teşkil ettiği “Mücahidîn-i Mevleviyye Alayı”, millî mücadelede özel bir yere sahipti. Alay sancağını alay komutanı Veled Çelebi’ye vekâleten alan Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Abdülbaki Efendi, dervişlerle beraber, İstanbul’dan Konya’ya doğru yola çıktı. Yol boyunca diğer tekke ve zaviye mensuplarının da katılmasıyla iyice kalabalıklaşan alay manevî ikmal ve lojistiğini de Mevlâna’nın huzurunda tamamlayarak mücadelenin içine girmiş oldu.

Bu taburda değişik birçok tarikattan derviş vardı ama kumandanı Mevlevî şeyh Veled Çelebi olduğu için ve bu girişim onların eseri olduğundan “Mevlevî” denmişti. 138’i Yenikapı Mevlevî Dergâhı’ndan olan 1.023 kişiden oluşuyordu. Asker-dervişler Yenikapı Mevlevihanesinden hareketle Konya’daki Mevlâna türbesine gittiler.

Orada okunan Kur’an ve yapılan dualardan sonra IV. Orduya katılmak üzere Şam’a doğru yola koyuldular. Ancak, “eğitilmiş asker olmadıkları için” çoğu yolda öldü. Geriye kalanlar, askerleri savaşa teşvik için diğer ordulara dağıtıldı.

Mevlevî Dergâhı’nın postnişini Abdulhalim Çelebi, 1920’de yayınladığı bir yazısında, Ankara’yı kastederek, “...Cümlesinin temel fikirleri, vatan hissi ile doludur. Buna imanım kadar kanaat hâsıl ettim...” demektedir.

Mücahidîn-i Bektâşiyye

Mevleviyye Alayı’nın bir benzerini daha önce Bektâşiyye Tarikatı’nın organizasyonunda görmekteyiz. I. Dünya Savaşı sırasında Bektâşiyye Tarikatı’na mensup dervişler, “Mücahidîn-i Bektâşiyye” adıyla bir Bektâşi alayı kurmuş ve oldukça önemli bir politik güç haline gelmişlerdir.

1915’te kurulan bu alaydaki asker sayısı 7.000’i aşkındı ve Doğu Cephesi’ne gönderilmişti. Bu alaya ait olduğu söylenen bir sancak, halen Cemaleddin Çelebi’nin Hacıbektâş’taki türbesinin başucunda durmaktadır.

Üsküdar Özbekler Tekkesi ve Şeyh Ata

Yine Kurtuluş Savaşı'nda stratejik mevki ve şeyhinin faaliyetleri yönünden en renkli dergâh Üsküdar Özbekler Tekkesi'dir. Silah sevkîyatının yapıldığı, Milli Mücadele önderlerinin ağırlandığı, Fevzi Çakmak, İsmet İnönü gibi millî mücadele komutanlarının, pek çok mebusun misafir oldukları, yaralıların tedavi edildiği bir merkezdi.

Özbekler Tekkesi şeyhi Şeyh Ata'nın tevkif edilmesinden sonra, onunla konuşan İngiliz Gizli Servisi yetkilisi Harron Armstrong, izlenimlerini şu ifadelerle dile getirmektedir: "Bizler Türk din adamlarının, bu mevzularda faal rol oynayacaklarını asla tahmin etmiyorduk.

Diğer araştırmalarımız, Türk mukavemet membalarının meydana çıkarılması yolunda müspet netice veremeyince, vaki ısrarlı ihbarları değerlendirerek tekkeler, mescitler, camiler gibi dinî binalar üzerinde durduk ve din adamlarını takip ve kontrole başladık.

Elde ettiğimiz malumat ve karşılaştığımız hakikatler bizleri hayrete düşürdü. Bu din adamları münhasıran telkinlerle ve maneviyatı yükseltmekle iktifa etmemişler, fiilî olarak da mukavemet teşkilatı içinde vazife almışlardı. Halk üzerinde tesirleri fevkalade olduğundan, üzerlerine aldıkları vazifeleri muvaffakiyetle ifa etmişlerdi."

Hatuniye Dergâhı

Millî Mücadeleye destek bir diğer tekke, Hatuniye Dergâhı idi. Bu tekkenin şeyhi Sadeddin Ceylan Efendi, aynı zamanda İplikhane Hastanesinin imamı idi. Silah kaçırma sırasında silahları saklamak için tabutları kullanmışlardı.

Tâceddin Sultan

Diğer bir dergâh, Ankara Hacettepe'de Tâceddin Sultan Camii Külliyesi içindeki, adını Celvetî Şeyh Tâceddin İbrahim'den alan Tâceddin Dergâhı, Mehmet Akif Ersoy'un Ankara'ya her gelişinde

kaldığı yerdı. Bu tekke, birçok millı mücadeleci şahsiyetin uğrağı idi. Eşref Edip Fergan , Hasan Basri Çantay ve Şeyh Ahmet Sunusi bu dergâhın ziyaretçileri arasında idi. Burası şimdi Mehmet Akif Ersoy sokağında Mehmet Akif Ersoy Evi diye bilinen müzedir.

Seyyid Ahmet eş-Şerif

Anadolu Müslümanlarının özgürlük mücadelesinde, dünya Müslümanlarının manevî desteğı de alınmıştır. En acıklı döneminde Türk milletinin imdadına koşan önemli Müslüman önderlerden birisi Seyyid Ahmet eş-Şerif'tir. Seyyid Ahmet eş-Şerif Kuzey Afrika tarikatlarından Senûsiyye şeyhi idi.

Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketinin başarılı olması ve TBMM'nin kurulması üzerine 1920 sonlarında Ankara'ya gelen Ahmet eş-Şerif, Mustafa Kemal ve dava arkadaşları tarafından saygıyla karşılanmış ve Milli Mücadeleye destek vermiştir.

Bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu kentlerine düzenlediğı seyahatler, yaptığı toplantı ve konuşmalar ile Anadolu halkının bir bütün olarak Milli Mücadeleye katılmalarını teşvik etmiştir.

Özellikle 1 Şubat 1921 yılında Sivas'ta Ahmed eş-Şerif önderliğinde düzenlenen İttihat-ı İslâm Kongresi, Milli Mücadeleye İslâm Dünyasının ilgi duymasına ve gerekli desteğı vermesine yol açmıştır. Mustafa Kemal Paşa ile sağladığı dostane ilişkiler Cumhuriyetin ilanından sonra da devam etmiştir.

Milli Mücadele gibi, Anadolu insanının ölüm- kalım savaşında, Anadolu halkının feryadını yüreğinde hisseden ve tüm imkânlarını bu uğurda seferber etmeye çalışan asker-sivil, âlim-şeyh, kadın-erkek halkımızın tüm kahramanlarını saygıyla anıyor, kendilerine şükranlarımızı bir borç telakki ediyoruz.

Bayraksız Namaz Kılınmaz

26 Kasım 1919’da Osmaniye Askeri Valisi Guvernör Andre Kahramanmaraş’a geldi. Ermeniler ellerinde Fransız bayrakları olduğu halde, “Yaşasın Ermenistan, Yaşasın Fransa” gibi sloganlar atarak Yüzbaşı Guvernör Andre’nin şehre girişine eşlik ettiler.

Fransız komutanının emri ile hükümet konağındaki Türk bayrağı indirildi, ama Kale’deki Türk Bayrağı dalgalanıyordu.

O gece Ermeni Hırlakyan’ın evinde Guvernör Andre şerefine bir ziyafet ve eğlence yemeği tertiplendi. Yemek ve eğlence esnasında Hırlakyan’ın ilgi çekici ve güzel iki torunu olan Virjini Helena ve Victor geceye renk katıyordu. Yüzbaşı Andre Virjini Helena ile tanışarak, onu dansa davet etti.

Virjini Helena “Aziz şerefine dans etmek isterim, ancak, ne Fransız ne de Ermeni bayrağının bulunmadığı bir yerde dans etmeyi sevmem. Kahramanmaraş Kalesinde Türk bayrağı yerine Fransız bayrağı gördüğüm zaman olur” diye dans teklifini reddetti.

Virjini Helena'nın bu dişi yılan sözüne kulak veren Andre, askerlere emir vererek, kaledeki Türk Bayrağı'nın indirilmesini istedi. O sırada kalede 5 Türk ihtiyat askeri vardı. Kaledeki diğer tüm asker Fransız olduğundan, Türk askerleri ses çıkaramıyorlardı.

27 Kasım 1919 Perşembe günü gece yarısı, Türk Bayrağı Kahramanmaraş Kalesinden indirilerek bir kenara bırakıldı.

28 Kasım 1919 Cuma sabahı Kahramanmaraşlılar kaledeki Türk Bayrağının indirilmiş olduğunu gördüler.

Kalenin yakınında evi olan Kısakürekzadelerden Avukat Mehmet Ali Bey, olayı görür görmez, hasta yatağında hemen bir bildiri hazırlayarak çoğalttı. Sabah namazında bütün camilere ulaşan bildiri okundu ve Kahramanmaraş'a bir anda yayıldı.

Halk bu durumdan bir anda çok tedirgin oldu. Duyan herkesin tüyleri kabardı ve halk adeta şaşkına döndü. Adeta patlama noktasına gelen Kahramanmaraşlılar bir işaret bekliyorlardı.

Halkın Heyecanını Artıran Duyuru:

"Ey Necip Osmanlı Milleti, vaktine hazır ol.

Bin üç yüz seneden beri Hz. Allah'ı ve Peygamber-i zîşanını hizmetinle razı ettiğin bir din ölüyor.

Yani ecdadının kanı pahasına fethettiği bir kalenin burcundaki Alsancağın, bugün Fransızlar tarafından indirilip yerine kendi bayrağı konuldu.

Şimdi acaba yerine koyacak, sende birkaç yüz illam gayreti hiç mi yok?

Karışıklık arzu etmeyelim yalnız pürvakar ve azametli olarak o alsancağımızı geri yerine koyalım. Tekrar kemal-i muhabbetle yerlerimize dönelim. Korkma, korkma seni buradaki birkaç Fransız kuvveti kıramaz. Sen mütevekkilen Allah'a mevcudiyetini gösterecek olursan, değil birkaç Fransız kuvveti hatta bütün Fransız milleti kıramaz buna emin ol"

Bu bildiriye okuyan ve duyan Kahramanmaraşlılar akın, akın Ulu cami'ye toplanmaya başladılar.

Namaz vakti geldi. Ezan okundu. 1000 civarında bulunan Ce-

maat Namaz'ın sünnetini kıldıktan sonra, Ulu Camii imamı Rıdvan Hoca minbere çıkarak hutbeye başladığı sırada dışarıda bir gürültü koptu. Şerbetçioğlu Mehmet “*Sancağı çıkarın*” diye bağırırken gürültü içeriden duyuldu. İçerde de “*Bayraksız namaz kılınmaz*” sesleri işitildi.

Buna Rıdvan Hoca'nın “*Hürriyeti olmayan bir milletin Cuma Namazı kılması caiz değildir*” sözü de eklenince, cemaat minberdeki sancağı alarak dışarı çıktı. Bu sancağın altında toplanan insan seli kaleye doğru akarken, yerinden gidemeyen aksakallı bir yaşlı dede de “*Haydin Babam, vatan kavgasıdır, Din kavgasıdır bu*” diyerek Kahramanmaraşlı cemaati daha da coşturdu.

Kalede bulunan Fransız jandarmaları, silahlı bir çatışmayı göze alamayarak arka kapıdan kaçtılar. Tekbir ve tevhit sesleriyle kaleye ilk ulaşanlardan Zalhocaoglu Osman (Osman Erşan), bir kenara atılmış olan Türk Bayrağı'nı hürmetle öpüp başına koyduktan sonra tekbir sesleri arasında onu eski yerine astı. Bazılarının beraberinde getirdikleri bayraklara gerek kalmamıştı.

Cuma namazı toplu olarak Bayrağın gölgesinde eda edildi. Birkaç el silah atılarak bayrak selamlandı ve sevinç gösterisinde bulunuldu. Kin ve nefretten ağlamayı unutmuş olan gözlerden sevinç gözyaşları akıyordu. Mahalle evlerinin pencerelerinden bu muhteşem olayı izleyen Türk kadınları ve çocukları da sevinçten gözyaşlarını tutamadılar.

Kaleye çekilen Türk Bayrağı Kahramanmaraşlıların heyecanını yatıştırmaya yetmedi. Halk heyecan içinde hükümet konağının önüne geldi. Orada Mutasarrıf Ata Bey ve Guvernör Andre ile karıştılar ve onlarla tartışmaya başladılar.

İşte bu sırada Guvernör'ün Ermeni tercümanı Vahan söze karışarak “*Bir bez parçası için bu kadar gürültü çıkarmaya ne lüzum var.*” deyince halk hiddetle tercümanın üzerine yürüdü.

Bunun üzerine Guvernör'ün Yaveri İshak kamasını çekerek halka hücum etti. Kayabaşı Mahallesi'nden Nacar Ahmetoğlu Mehmet yaverin bir şey yapmasına fırsat vermeden elindeki kamayı aldı. Kocabaş Hacı Nacioğlu Mahmut da yaveri bir güzel dövdü.

Guvernör Andre silah kullanmamaları için Fransız Jandarmalarına emir verdi ise de Türk jandarmaları ellerini daha çabuk tutarak süngü taktı ve vuruşmaya hazır oldu. Mutasarrıfın müdahalesi ile o an için vuruşma önlendi. Bu olay Fransızları hem sinirlendirdi hem de daha tedbirli olmalarını sağladı.

Ertesi gün dükkânlar, çarşı ve pazar açılmadı. Guvernör yanına tercümanını da alarak sokağa çıktı. Amacı şehri dolaşarak Türklerle konuşmak, halkın nabzını yoklamak ve kamuoyunu sakinleştirmekti.

Nakip Camii önüne geldiğinde Aşıkioğlu Hüseyin adındaki gençle karşılaştı.

Aralarında özetle şu konuşma geçti:

Guvernör Andre:

“Bir bez parçasından başka bir şey olmayan bayrak için dün bu kadar gürültü yaptınız. İstesem hepinizi yok edebilirdim, yapmadım. Yarın top tüfek kullanacak olursam ne yaparsınız? Çoluk çocuğunuza acımıyor musunuz?”

Aşıkioğlu Hüseyin:

“Ben anamdan doğdum kalede bayrağımı gördüm. Ölünceye kadar da göreceğim. Biz bütün Türkler böyleyiz. Onu görmemek için ya kör olmak ya da ölmek lazım. Kör değilim. O halde onu görmezsem öldüm demektir. Hem bilir misiniz, bayrak için ölmek bizde şehit olmaktır ve en büyük şereftir.

Yalnız ben değil, küçük-büyük, kadın-erkek bütün Kahramanmaraşlı Türkler, her Cuma sabahı uyanınca ilk önce kaleye bakar, bayrağımızı görürüz. Yaşadığımızı anlar ve Allah' a şükrederiz.

Sen bizi topla tüfekle susturacağını sanma. Bir gün senin silahlarınla karşılaşacak olursak, biz çoluk çocuğumuza top tüfek sesi duyurmayız. Önce onları biz öldürürüz, sonra evlerimizi ateşe veririz. Arkamızda bekleyenimiz, ağlayanımız kalmadıktan ve şehir kül olduktan sonra da karşına çıkarız. O zaman istersen bütün dünyanın silahlarını getir, bizi ölümden korkutamazsın.”

Aşıkioğlunun bu konuşması daha sonra mücadele parolasının kaynağı olacaktır.

Ege Bölgesinde Kahraman Müftüler

Milletin ruhunda ve benliğinde mevcut olan direnme gücünü ateşleyen hocalar, müftüler, din adamları Milli Mücadelenin kazanılmasında önemli bir faktör olmuşlardır. Bu konuda önceliği Ege Bölgesi'ndeki din adamları almıştır.

Bu din adamlarımız işgallere karşı öncelikle halkı bilgilendirmek amacıyla mitingler düzenlemişler. Camilerde verdikleri vaazlarda halkın dini ve milli duygularını hareket geçirecek konuşmalarda bulunmuşlar ve ardından da silahlı mücadeleye girişmişlerdir. Bazı mitinglerden örnekler verecek olursak örneğin;

Denizli Müftüsü Müftü Ahmet Hulusi Efendi, 15 Mayıs 1919 günü düzenlediği mitingde Denizli halkına;

“İşgal edilen memleket halkının silaha sarılması dinî bir görevdir” dediğinde, herkes Müftü Efendi'nin etrafında birleşmiştir. Halkla bütünleşen Ahmet Hulusi, Denizli ve çevresinde etkili olmuş ve daha sonraki günlerde Milli Mücadele için önem arz eden hizmetlerde bulunmuştur.

İzmir'in işgali üzerine 16 Mayıs 1919 günü Denizli-Sarayköy'de de işgali tel'in (lanetleme) mitingi düzenlenmiştir. Bu mitingde İlçe Müftüsü Ahmet Şükrü Efendi, halka, İzmir'in kâfir Yunanlılar tarafından işgal edildiğini, bu kâfirlerin bulunduğu yerde namaz kılınamayacağını ve kılınmasının caiz olmadığını bildirerek düşmana karşı konmasını istemiştir.

Denizli-Çal Müftüsü Ahmet İzzet Çalgüner Efendi de ilçesinde ve çevresinde halkın millî harekâta katılmaları için çalışmalarda bulunan din adamlarının ilklerindendir.

O, 17 Mayıs 1919 günü Çal halkını Çarşı Camii'nde toplayarak onlara düşman istilasına karşı seyirci kalınmamasını ve silahla mukavemet edilmesinin gerekli olduğunu anlatmıştır.

Daha sonraki günlerde de aynı camide yapılan toplantılarla halkı düşmana direnme konusunda bilinçlendirmeye ve teşkilatlandırmaya çalışmıştır. Bu amaçla, ilçenin nüfuzlu kişileriyle toplantı yapmıştır.

Böyle bir toplantıda; *“Allah'ımız bir, Peygamberimiz bir, kitabımız bir, vatanımız bir olduğuna göre muhafazasına mecburuz. Mukaddesatımızı müdafaa için Allah'ın ve Peygamber'in emirlerine uymak gereklidir. Çöken Saray Saltanatının yerine milletin kalbindeki iman nuru bir kat daha parlamıştır...”* şeklinde yürekleri ürpertici bir konuşma yapmıştı.

Bu arada Ahmet İzzet Efendi, toplantıda hazır bulunanlardan bir de imzalı senet almıştır. Çal halkından yirmi kişinin imzaladığı senette; *“Efendim! Bala'da muharrer esami sahipleri, cümlemiz dinimizi, vatanımızı, namusumuzu vikâye için size iştirak etmeye söz veriyoruz. Buna dair her ne emir olursa ifasına amadeyiz”*.

Çal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de kurucularından olan Ahmet İzzet Efendi, Çal ve çevresinden topladığı 100 gönüllü ile Aydın-Köşk cephesinde düşmanla çarpışmıştır.

Aynı şekilde Acıpayam Müftüleri Hasan (Tokcan) Efendi ile Mehmet Arif Akşit (1920'de Hasan Efendi, milletvekili seçilince yerine Müftü olmuştur) ve Tavas Müftüsü Cennetzade Tahir Efendi

de ilçelerinin halkını Milli Mücadele lehinde bilinçlendirmişlerdir.

Bu arada Ahmet İzzet Efendi gibi Müftü Hasan Efendi de çevresine topladığı gönüllülerden oluşturduğu Acıpayam Müfrezesiyle, Aydın Cephesi'ne gitmiştir. Burada düşmana karşı vatan topraklarını savunmuştur.

Aydın halkının direnişe katılmasını sağlamakta zorluk çeken 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, Muğla'nın Bozöyükli bucağından Hatip Hacı Süleyman Efendi'yi Çine'ye davet etti. Daha önce Muğla'daki Millî örgütlenmede rol almış olan Hacı Süleyman Efendi, 12 Haziran 1919'da Çine'ye geldi. Buranın ileri gelenleriyle görüşerek aynı gün Çine Heyet-i Milliyesi'nin kurulmasını sağladı.

Üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Bozöyükli Hacı Süleyman Efendi ve hizmetlerinden şöyle söz eder:

"... Hacı Süleyman Efendi iri yarı, gösterişli, gür ve erkek sesli, pervasız bir din adamıydı. Gördüğü herhangi bir haksızlığa karşı koymaktan zevk duyardı. Heyet işe başlayıp memleketin umumi vaziyetini görüşürken,

Müftü Efendi (Çine Müftüsü)"

"- Yalnız Yunanlılarla kalsak kolay, fakat müttefikleri de var ve kuvvetli"

Mütalâasını ileri sürmüştü... Hacı Süleyman Efendi samimi bir edâ, fakat şiddetli bir lisanla müftüye cevap verdi:

"- Hoca! Hoca! İngiliz, Fransız kim olursa olsun memleketimizi kurtarmaya çalışacağız. İcap ederse hepimiz şerefimizle öleceğiz" diye bağırdı.

Bundan sonra heyet ciddi bir azimle milli vazifesine sarıldı. İa-neler toplandı. Gönüllü kaydedildi. Bunların ailelerine para yardımı yapıldı. Silahlandırılan yüz kişilik ilk kafiye Menderes Köprüsüne, Yunanlıların karşısına sevk olundu".

Aydın'ın merkezinde yine milli ordu fahri müftüsü olarak cep-helerde hizmet yapan Aydın I. Dönem TBMM üyelerinden Esat İleri ile Nazilli'de Müderris Hacı Süleyman Efendi'nin önemli hiz-

metleri olmuştur.

I. Dönem için İzmir'den milletvekili de seçilen Hacı Süleyman Efendi, Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadele lehinde hizmete katılmasında etkili olmuştur.

Öte yandan Yunan işgali öncesinde İzmir'de düzenlenen mitingde de İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi, vatan sevgisinin imandan olduğunu, İzmir'in asırlardır ezan sesleri yükselen semalarında kulakları tırmalayan çan seslerine katlanmaktansa şerefle ölerək şahadet şerbetini içmenin daha iyi olacağını açıklayarak konuşmasını şu sözlerle bitiriyordu:

“Kardeşlerim... Cığerlerinizde bir soluk nefes kaldıkça, damarlarınızda bir damla kan kaldıkça, anavatanımızı düşmanlara teslim etmeyeceğimize Kur'an-ı Kerim'e el basarak benimle birlikte yemin edin...”

Rahmetullah Efendi, *“...bu sakalım kanımla kızarabilir, ama bu alına Yunan alçağını sükûnetle selâmlamış olmanın karasını sürerek Huzur-u İlâhiye çıkamam”* diye haykırmıştır.

Manisa'da da Manisa Müftüsü Âlim Efendi, Cemiyet-i İslâmiyye adıyla bir örgüt kurarak faaliyete geçmiştir.

İzmir'in işgalinden sonra Müftü Âlim Efendi, Kırkağaç Müftüsü Hacı Rıfat Efendi, Burhaniye Müftüsü Mehmet Muhip Efendi, Edremit Müftüsü Hafız Cemal Efendi, Tire Müftüsü Sunullah Efendi, Yunan işgalini din açısından değerlendiren bir fetva vermişlerdir.

Bu fetvada, Yunan işgali ve zulmünün haksızlığı belirtildikten sonra, buna karşı fiilî mukavemetin yani cihat yapmanın farz olduğu açıklanıyordu.

Mehmet Rıfat Efendi (Ankara Müftüsü)

Müftü Mehmet Rıfat Efendi, hiç bir makamdan emir almaksızın Ankara halkına önderlik etmiş bir din adamıdır. Öyle ki, Ankara halkının milli harekâtın yanında yer almasında düşmana silahla karşı koymak amacıyla teşkil edilen gönüllü alayın oluşturulmasında, Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunda ve diğer milli faaliyetlerde Mehmet Rıfat ismi hep ilk sıralarda yer almıştır.

Rıfat Efendi, 1860'ta Ankara'da doğdu. Müderris Börekçizâde Ali Kazım Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini, Sibyan Mektebi ve Ankara Rüştiyesi'nde tamamladı. Sonra yüksek öğrenimi için İstanbul'a gitti.

Orada Beyazıt Medresesi Müderrislerinden Atıf Efendi'nin tedrisine devam ederek ondan müderrislik icazeti aldı.

İlk memuriyetine Ankara- Fazlıye Medresesi öğretim üyesi olarak başladı. 23 Ekim 1898'de Ankara İstinaf Mahkemesi üyeliğine atandı. 13 Mayıs 1904'te yapılan seçimle üyelikten ayrıldı ise de 20 Temmuz'da yeniden üyeliğe getirildi.

25 Kasım 1908 tarihinde de Ankara Müftüsü oldu.

Ayrıca 1911 yılında bir müddet Sivrihisar Kaymakamlığı görevini de vekâleten yürüttü. Bu arada memuriyetinin yanı sıra, eğitim-öğretimle olan ilgisini devam ettirdi. 1920'de "İzmir Paye-i Mücerridi" ve yine aynı yılda Mahreç Payesi'ne layık görüldü.

Göstermiş olduğu bu başarıların bir mükâfatı olarak, C. Evvel 1336/1920'de de her türlü devlet hizmetlerinde güzel işler görenlere iftihar ve imtiyazı mucip olmak üzere çıkarılan Dördüncü Rütbeden Osmanî Nişanı ile ödüllendirilmiştir.

Sivas Kongresi'nin toplandığı gün (5 Eylül 1919), aynı zamanda Kurban Bayramı arifesine tesadüf etmişti. Bu vesile ile Ankara halkının ileri gelenleri, Padişaha telgraf çekerek bayramını tebrik etmek istemişlerdi.

Fakat Sadrazam Damat Ferit Paşa, anılan telgrafı "Padişahla vasıtasız görüşülemeyeceği" gerekçesiyle kabul etmemiştir.

Sadrazamın bu davranışı başta Müftü Mehmet Rıfat Efendi olmak üzere Ankaralıları sinirlendirir.

Bunun üzerine, Ankaralılar başka bir telgrafla "*... Ne padişah, ne de onun hükümetini tanımadıklarını bildirirler*". Ulema adına Müftü Rıfat, Huffaz ve Meşayih adına Hatip Ahmet, Umum halk adına Elhac Rıfat imzasıyla 17 Eylül 1919'da "Kastamonu Uleması ve Huffazı ve Meşayih-i Ahali-i Kiramına" gönderilen telgrafta, Damat Ferit Hükümeti ile ilişkinin kesilmesinin gerekçesi şöyle dile getirilmektedir:

"... Ferit Paşa Kabinesi'nin, Halife-i Muazzam ve Padişah Efendimiz Hazretleriyle milleti arasına girmek cüretkarânesini gösterdiği için 11 Eylül 1335/1919 tarihinden itibaren millet efkârı ile hareket etmeyen, Allah ve Resulünün emirlerine isyan eden, mevcut hükümet ile bağlantıyı kestik.

Padişahımızla milletin arasına girmeye cesaret etmeyecek meşru ve millî bir kabine işbaşına gelinceye kadar sözümüzde durarak, Sivas'ta teşekkül eden ve pek yüksek hayat-ı diniye ve milliye ile hayat-ı millet namına her türlü fedakârlığı göstermeden çekinmeyen Milli Kongre ile çalışmaya başladık.

Siz ulema-i muhterem, memleketinde ne suretle din-i Muhammedi

ve Türklükle alâkadar olduğunuzu bildiğimizden ve milletin işlerini takip etmek üzere bütün vilayat-ı şahane azmettiğinden, Hak yolunda hepimizin elbirliği ile çalışarak bin türlü perişanlıklarla, düşmanların hal-i mezelleti altına almaktan milletimizin korunmasına çok gayret gösterilmesi en hassas isteklerimizdir. Bu düşüncelerimize katılıp katılmadığınızın tarafımıza bildirilmesini rica ve niyaz ederiz.”

Bu tarihten sonra Ankara, Sivas'taki Heyet-i Temsiliye ile daha sıkı bir ilişkiye girmiştir. Başka bir deyişle, Müftü Mehmet Rifat Efendi tamamen Kuva-yı Milliye'nin emrine girmiştir.

29 Ekim 1919 tarihinde Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Müftü Mehmet Rifat Efendi'nin yönetiminde kuruldu. Bu cemiyetin, Milli Mücadele'ye önemli katkısı olmuştur.

Özellikle, Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya geldiği tarihe (27 Aralık 1919) kadar olan sürede; Vilayet dâhilinde (livalar ve kazalarla beraber) teşkilatlanmaya önem verildiği, ülke içindeki diğer milli faaliyetlerle irtibatlı olarak gerektiğinde yardım veya yerine göre, milli birlik ve beraberliğin sağlanmasında her türlü destekte bulunulduğu görülmektedir.

Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'da çalışmalarına başlamasıyla da Cemiyet; Mustafa Kemal ve arkadaşlarına her türlü yardımda bulunmuştur.

Öyle ki, bizzat Cemiyet Başkanı Müftü Mehmet Rifat Efendi, kendisi ile eşi Samiye Hanım için ayırdığı “Cenaze parasını” bir torba içinde Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret ederek ayağının yanına bırakmıştır.

Yine Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Ankara'ya geldiklerinin ilk haftasında Müftü Mehmet Rifat Efendi'nin önderliğinde Ankaralıların aralarında 46 bin liralık yardım topladıkları bilinmektedir. O günlerde söz konusu yardımlar çok önemliydi.

Bu cümleden olarak, Uluğ İğdemir, Yılların İçinden adlı eserinde; *“Atatürk Sivas'tan Ankara'ya yeni gelmişti. Devlet hazinesi bomboştu. Hükümet üç-dört bin lirayı bir araya getirmekte sıkıntı çekiyordu.*

Bir gün Atatürk'e çok inanmış, o zaman Ankara Müftüsü olan rah-

metli Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi, elinde bir mendile sarılmış 1200 lira kadar bozuk para ile Mustafa Kemal'i ziyarete geldi...

Ve bağlı mendili masanın üzerine bıraktı.

Atatürk kendisini son derece duygulandıran bu davranışın anısını hiç bir zaman unutmamıştı.

Her bayram Rifat Börekçi'ye bir hediye gönderir ve buna 1200 liralık bir çeki de eklerdi. “diyerek Müftü Mehmet Rifat Efendi'den ve yapmış olduğu yardımın öneminden söz etmektedir.

Müftü Mehmet Rifat Efendi, milli harekâtın Anadolu'da yeşerip çimlenmesi hatta gelişip meyve vermesi için milletçe unutamayacağımız üstün hizmetlerde bulunmuştur.

Şüphesiz onun her hizmeti, milli mücadelemiz için anlamlıdır. Bununla beraber, bizce onun en önemli hizmeti, daha önce değinilen fetvasıdır.

Bu fetva ile İstanbul'un son kozu elinden alınmıştır.

Müftü Mehmet Rifat Efendi'nin Milli Mücadele lehindeki çalışmaları özellikle son faaliyeti- Ankara fetvasını hazırlaması- Damat Ferit ve Hükümetini çileden çıkardı. Bu nedenle ilk önce 24 Nisan 1920'de Padişah iradesiyle işten el çektirildiyse de Milli Hükümet tarafından Müftülük görevinde alıkonuldu.

Daha sonra “*Kuva-yı Milliye adı altında çıkarılan fitne ve fesadın hazırlayıcısı ve teşvikçilerinden olduğu*” iddiasıyla I. Örf-i Divan-ı Harbi'nce ölümüne mahkûm edildi.

Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Efendi ile birlikte; Yusuf İzzet ve İsmail Fadıl Paşalar, İsmet İnönü, Hüseyin Selahattin, Fahrettin, Abbas Hilmi, Bekir Sami, Hamdullah Suphi, Cami' ve Hakkı Behiç, Dr. Rıza Nur, Yusuf Kemal, Fatin Bekir Sami Beyler ve Celaleddin Arif ile Mustafa Fehmi Efendiler gibi Milli Mücadele'nin önde gelen kişileri de gıyaben ölümüne mahkûm edilmiştir.

Daha önce aynı mahkeme tarafından Mustafa Kemal ve beş arkadaşı (Ali Fuat Paşa, Alfred Rüstem, Kara Vasıf, Dr. Adnan Beyler ile Halide Edip Hanım) da gıyaben ölümüne mahkûm edilmiştir.

Bu kararı da Padişah Vahdettin 15 Haziran 1920’de “*ele geçtiklerinde tekrar muhakeme edilmek üzere*” tasdik etti.

Bu, Yüzyıllardır bir din adamı için bir Osmanlı Padişahı ve İslam Dünyası Halifesi’nin ilk defa verdiği ölüm fermanı idi.

Mehmet Rıfat Efendi de hakkında böyle ağır karar alınan ilk ve son müftü oluyordu.

TBMM’nin I. Dönemi için yapılan seçimlerde Muğla Milletvekili olarak 23 Nisan 1920’de Meclisin açılışında hazır bulundu.

5 Eylül 1920’de kabul edilen “Nisab-ı Müzakere Kanunu”, memurluk ile milletvekilliğinin bir kişi üzerinde bulunmasını yasaklamıştır.

Bu sebeple, Ankara Müftülüğü’nü tercih ettiği Şer’iye ve Evkaf Vekâleti’nin 13 Ekim 1920 tarihli yazısıyla Meclis Başkanlığı’na bildirilmekle Milletvekilliğinden istifası 27 Ekim 1920 tarihli birleşiminde kabul edildi.

23 Aralık 1922’de Şer’iye ve Evkaf Vekâleti İftâ Heyeti Üyeliği’ne atandı. 31 Mart 1924’te de yeni kurulan Diyanet Reisliği’nin ilk başkanı oldu.

Memuriyet için yaş sınırını (65 yaş) aşmasına rağmen yetenek ve uzmanlığından bir süre daha yararlanılmak üzere Bakanlar Kurulunun 22 Ekim 1930 tarih ve 10112 sayılı kararnamesiyle görevine devamı kabul edildi.

Bu şekilde ölümüne kadar Diyanet İşleri Başkanlığı görevini sürdürdü.

5 Mart 1941’de Ankara’da vefat etti. Evli olup beş çocuk babasıydı. Oğulları Raşit Börekçi, VII ve VIII.; Fuat Börekçi XI. ve XII. dönem Ankara Milletvekili olarak TBMM’de bulunmuşlardır.”

Mehmet Nuri Efendi (Bilecik Müftüsü)

1885'te Bilecik-Gölpazarı İlçesi Şahinler Köyü'nde doğdu. Aynı köy halkından Mustafa Efendi'nin oğludur. Bilecik Akmescit Müderrisi iken, 2 Mart 1912 tarihinde Bilecik Müftüsü oldu.

Milli Mücadele'nin başlamasıyla, milli harekât yanında yer aldı. Bilecik ve çevresi halkını milli direniş için teşkilatlandırmaya çalıştı. Bu amaçla camilerde, çarşı ve pazarlarda konuşmalar yaptı, vaazlar verdi.

Böyle bir konuşmasını Orhan Gazi Camii'nde yapmıştır. Kılıç da kuşanarak yaptığı tarihi konuşmasında şöyle diyordu:

“Milletin haysiyeti, şerefi, hürriyeti ve istiklali gerçekten tehlikeye düşmüştür. Yunan gâvurundan kurtulmak için gerekirse Bilecik'in bütün fertleri ölmeyi göze alması lazımdır...”

Müftünüz olarak diyorum ki, alçak Yunan'ın zulüm ve vahşetine katlanmaktansa seve seve ölelim. Şehit olalım. Cennete gidelim. Ama önce düşmanı ata yadigârı yurttan kovalım. Bir ve beraber olalım. Bir araya gelip teşkilat kuralım. Gazamız mübarek olsun. Allah bizimle beraberdir.”

Onun bu konuşması Bilecik halkını etkilemiştir. Hemen başkanlığında, Ertuğrul Livası (Bilecik) Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur.

Bilindiği üzere, Milli Mücadele yıllarında Bilecik, Ertuğrul Livası adı altında Bursa vilayetine bağlıydı.

Kurtuluş Savaşımızın ilk günlerinde Bursa Valisi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensubu Gümülcineli İsmail Bey idi.

13 Mart 1919 tarihinde Valilik makamına oturan İsmail Bey'in ilk icraatı, milli harekâta ve bu amaçla yapılan hazırlıklara karşı çıkmak oldu.

Bu cümleden olarak, gizlice yaptırdığı soruşturmalarla Milli Mücadele yanlılarını, bu arada örgütlenmeye çalışan genç Subay ve aydınları tespit ediyor, bunları çeşitli bahanelerle kent dışına sürüyordu.

Bursa halkının tepkisi yüzünden İsmail Bey, 29 Temmuz 1919 tarihinde Valilikten çekilmek zorunda kaldı.

Fakat Bursa halkı yağmurdan kaçalım derken doluya tutuldu. Zira İsmail Bey'in yerine Nemrut takma adıyla tanınan Mustafa Paşa atandı. Yeni Vali Bursa'ya gelir gelmez Kuva-yı Milliye karşıtı faaliyetlere geçti. Hatta İsmail Bey'den daha sert davranışlar sergiledi.

Mustafa Paşa, mütarekeden sonra İstanbul'da Mustafa Nazım Paşa başkanlığında kurulan Divan-ı Harbi Örfi'de üye olarak görev aldı. Boğazlıyan Kaymakamı Şehit Mehmet Kemal Bey'in idamına bu mahkeme karar vermiştir (8 Nisan 1919). Kamuoyunun baskısı sonucu bu mahkemenin üyeleri Ağustos 1919 tarihinde değiştirilince, mahkemenin gayretli ve vicdansız üyesi... Mustafa Paşa, ödüllendirilerek Hüdavendigâr Valiliğine atandı.

Böyle bir ortamda Müftü Mehmet Nuri Efendi'nin milli harekâtın ön saflarında hizmet vermesi büyük bir yurtseverlik örneğidir.

Ayrıca, Milli Mücadele karşıtı sadece Bursa Valileri değildi. Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları, İstanbul Hükümeti, özellikle yerli Rumlar, Bilecik ve çevresi Rumları "Müftüye ölüm naralarıyla Bilecik Sokaklarına dökülmüşlerdir."

Yukarıda da değinildiği üzere Mehmet Nuri Efendi, hiç korkmadan çalışmalarını sürdürdü.

Bu cümleden olarak, mücadele kıvılcımını ateşlemekle yetinmedi. Başkanı olduğu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Kuva-yı Milliye'nin personel, silah, cephane ve malzeme bakımından ikmal edilmesinde de önemli hizmetlerde bulundu.

Bu arada gönüllülerden -Bilecik ve çevresinin asayişini temin edecek- kuvvet oluşturuldu. Ayrıca bu kuvvetin personeli, milli kuvvetler içinde de görev almıştır.

56. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey, Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı'na çektiği 14 Nisan 1920 tarihli telgrafında; "Bugün oraya muvassalat edecek olan II. Alay 3. Taburuna en ziyade şayan-ı itimat olanlardan on Kuva-yı Milliye neferi veriniz. Bu tabura ikmal efradı gibi iltihak edecektir.

Ve kendilerinin Kuva-yı Milliye'den olduğunu kimse hissetmeyecektir. Bunların vazifeleri efradın firarına ve efrat arasında propaganda yapılmasına mani olmak ve içten propaganda yapanları derhal vurmak ve taburdan firara yeltenecek efradı vaktiyle kıt'a kumandanına bildirmek ve firar edenleri ise derhal vuraktır. Vereceğiniz bu nefer taburun Bursa'ya muvassalatından sonra Bilecik'e iade edilmeleri..." denilmektedir

Kuva-yı Milliye'nin ikmali konusunda bizzat Müftü Mehmet Nuri Efendi, üstün hizmetlerde bulunmuştur. Öyle ki, "Bilecik halının mali durumunu yakinen bildiğinden, onlardan güçleri ölçüsünde yardım talebinde bulunduğu, yardım konusunda gönülsüz olanlara Müftülük Makam odasının kapısına yazdırmış olduğu "*Yok Demek Yok*" ibaresini gösterdiği" Bilecik halkınca ifade edilmektedir.

Öte yandan Mehmet Nuri Efendi, Mustafa Kemal Paşa'nın 4 Mart 1920 tarihli bildirisi üzerine, yeni hükümetin milli isteklere uygun nitelikte kurulması için Meclis-i Mebusan'a telgraf çekmiştir.

Bu arada Ankara Fetvası'nı, Bilecik Müftüsü olarak tasdik etti.

TBMM Başkanlığı'na çektiği 26 Nisan 1920 tarihli telgrafiyla da Milli Meclis'in Ankara'da toplanmasını içtenlikle kutlamıştır. Birçok tanınmış şahsiyetler, bu meyanda Mahmut Celal Bey (Üçüncü Cumhur Başkanı Celal Bayar) de, Mehmet Nuri Efendi'nin yardımı ile Ankara'ya gelebilmiştir.

Bilecik'in düşman işgaline düşmesinden sonra da Mehmet Nuri Efendi, beldesini terk etmedi. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı görevine Sakarya kıyısındaki Bilecik'e 20 km. uzaklıktaki Deresakarı Köyü'ne çekilerek devam etti.

Bu arada O, Yunanlıların Sakarya Savaşı'na yol açan ilerleyişi için mihrak noktası yaptıkları faaliyetlerinden Ankara'yı her an haberdar ediyor ve düşmanın her türlü faaliyetlerini adım, adım izliyordu.

Yunan casusları, O'nun sabahın erken saatlerinde yasak bölge ilan edilen Eğmedek tepesine çıkarak dürbünle Yunan saflarını gözlediğini haber verdiler.

Yunan işgal kuvvetleri yetkilileri, Müftü Efendi'nin çalışmalarından öteden beri rahatsızlık duyuyorlardı. Başarısızlıklarını Mehmet Nuri Efendi'nin yöredeki hizmetlerine yorumluyorlardı.

Onun son hizmetini fırsat bilen Yunan kumandanı, pusu kurdu ve 7 Nisan 1921 günü tarassudu sırasında Müftü Efendi'yi şehit ettirdi.

Mehmet Nuri Efendi'nin şahadetini, Garp (Batı) Cephesi Komutanı İsmet Bey(İnönü), 8 Nisan 1921 tarihli telgrafiyle Ankara'ya bildirmiştir.

Anılan telgrafında İsmet Bey şöyle diyordu:

“Bilecik Mutasarrıfının verdiği malumata nazaran Bilecik'te 1618 hane yanmış mütebaki (geri kalan) 422 haneden yalnız nısfı kabil-i sükna (yarısı oturulabilir) bir halde bulunmuştur.

Söğüt Kasabası İslâm mahallatı da kâmilten Bozüyük'ün üçte ikisi yanmıştır. Ahali'den mezalim ve şanaate (kötülüğe) maruz kalan ve şehit edilen vardır. Bu meyanda Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri Efendi de dâhildir...”

Bilecik Mutasarrıfı Salih Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne çektiği 22 Nisan 1921 tarihli telgrafta konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

“21 Nisan 1921 tarihli Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti hakkındaki yazınızdan 12.03.1921 tarih ve 4431 numaralı yine 6/426 ve

6/442 numaralı devletlerinin emirlerinin bizi şerefleştirmiş olduğu anlaşılmıştır. Ertuğrul Livası Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti Başkanı Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri Efendi'dir. Bu arada Mehmet Nuri Efendi, düşman tarafından şehit edilmiştir..."

Olayın görgü tanıklarından Celal Devocioğlu Beyefendi de Müftü Efendi'nin şehit edilmesini şöyle dile getirmektedir:

"...O gün öğleden sonra Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri Hoca, silahlı ve yanında arkadaşı eşraftan Hacı Saffettin amca olduğu halde şemsiyesine dayanarak Bergoz Bağlarına doğru çıkıyorlardı. Uhuyol'a (ipek-yolu) kadar gitmişler.

Orada rastladıkları Yunan devriyeleri tarafından Müftü şehit edilmiş ve kendisini Deresakarı Köyü mezarlığına defnetmişler, defin tabiatıyla köylüler tarafından yapılmış.

Hacı Saffettin amca silahsız olduğu için dokunmamışlar ve kendisi İstiklal Savaşı'ndan sonra Bilecik Kızılay (o zamanki Hilali Ahmer) Cemiyeti Başkanlığı yaptı."

Yunan kumandanları, Gelen düşman değil, Peygamber askerdir; size hiç zararı dokunmaz, camilerde böylece vaazlar verilsin diye müftüler ve hocalara emirler vermişler ve kendilerini gözaltında tutmuşlar, bulundukları yerlerden ayrılan hocaları takip ve şehit etmişlerdir.

Görüldüğü üzere, Müftü Mehmet Nuri Efendi, vatan savunmasında seve, seve canını vermiş olan din adamlarımızdandır. Kabri, olayın geçtiği Deresakarı köyündedir.

Kabri, eski Bilecik Müftülerinden A. Zeki Elturan (Tekirdağ Müftüsü) tarafından tespit edilmiş, halen Bilecik Müftüsü olarak görev yapan Necdet Çetin'in gayret ve çabalarıyla yaptırılarak

29 Kasım 1996 tarihinde Vali Refik A. Öztürk ve kalabalık bir topluluğun katılımı ile ziyarete açılmıştır.

Müftü Mehmet Nuri Efendi, şehit edildiğinde 36 yaşındaydı. Evli olup, iki çocuğu vardı. Ailesi "Kırıkkanat" soyadını almıştır. (Gölpazarı Nüfus İdaresi'nden alınan bilgi.)

Mehmet Esat Hoca Efendi

Esat İleri, Türk Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında hizmeti geçenler arasında yer alan sayılı kişilerden biridir. Savaş sırasında bizzat cephede bulunmuş, bir taraftan da TBMM’ de I. ve II. Dönem Aydın ve Menteşe milletvekilliği yapmıştır.

Esat Efendi de öğretimini tamamladıktan sonra, o dönemin orta ve lise öğretimi veren idadi ve sultanilerde öğretmen olarak çalışmıştır. Daha önemlisi babası gibi siyasetle yakından ilgilenmiş, İttihat ve Terakki Kulübü’nün Gümölcüne Livası (Sancağı) Reisliğini (başkanlığını) üstlenmişti.

Balkan Harbi çıkınca gönüllü olarak katılmış kendi ifadesiyle “*Bulgarların çok zulmüne duçar*” olmuştur. Yunanlılar bölgeyi ele geçirince, zorla Hristiyan yapılanların yeniden Müslümanlığa dönmelerine izin vermişlerse de bu 25 gün kadar sürmüş Yunan kuvvetlerinin geri çekilmeleri üzerine bölgenin bağımsızlığını ilan etmişlerdir. Bunu gerçekleştirenlerin içinde Esat Efendi de bulunmaktadır.

Ancak, Osmanlı Hükümetinin İstanbul Anlaşması (29 Eylül 1913) gereği Gümülcine'yi Bulgaristan'a bırakmasının ardından ailesiyle birlikte hükümetin emri üzerine İstanbul'a göç etmiştir.

Öğretmenlik yapmak istemesi üzerine Aydın Sultanisi'ne atanması hükümetçe uygun görülmüştür. Birinci Dünya Savaşı yıllarında bu lisede öğretmenlik yapmıştır.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Maarif Nezareti, yatılı öğrencileri yanına alarak İstanbul'a dönmesini istemiştir de "... *Vatan Ve Millete Hıyanettir* ..." diyerek buna icabet etmemiştir. Kendi ifadesine göre on beş yıl kadar sultanilerde öğretmenlik yapmıştır.

Aydın'ın önemli bir direniş gösterilmeden Yunan birliklerince işgal edilmesi ve akabinde halka zulüm etmeye başlamaları ile birlikte yörede bulunan 57. Tümen'in subayları ve Aydın Efeleri'yle direnişe geçenlerin içinde yer almıştır.

Yunan kuvvetlerini Aydın'dan çıkarmışlarsa da üç gün sonra büyük takviye alarak tekrar taarruza geçen Yunan birlikleri kenti yeniden ele geçirmiştir.

Bu sırada dünya basınının ulusal direnişi zalimane olarak göstermesi, Anadolu'da Hristiyanlığın tehlikeye girdiğini yazması üzerine, kendilerine haksızlık yapıldığını, asıl zulmü Yunan askerinin Müslüman halka yaptığını, İtilaf Devletleri temsilcilerine ve İstanbul hükümetine iletmek üzere oluşturulan komitede görev almış toplanan imzalarla birlikte şikâyetlerini dünya kamuoyuna duyurmak için İstanbul' a götürmek üzere Rodos yolu ile Aydın'dan ayrılmışlardı.

Üç kişilik bu kurulda Esat Efendi, Aydın Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı sıfatıyla ilk sırada yer alıyordu. Diğer üyeler Aydın Belediye Reisi Reşat Bey ile mütercim Şemseddin Bey'idi.

Rodos'ta İtalyanlarla görüşmüşler, Yunan mezaliminin Avrupa basınına iletilmesi için yardımlarını almışlardı.

Rodos valisiyle ve Anadolu İşgal Kuvvetleri Genel Komutanıyla görüşmelerinde takındıkları tavır takdir edilmişti. (*Mezalime*

ilişkin belgeyi, o sırada Avrupa' da tahsilden dönen Şükrü Saraçoğlu, Mahmut Esat ile birlikte Fransızcaya çevirmişlerdi.)

Heyeti, Damat Ferit'in "bagilerin mümesilini kabul etmeyiz" demesi üzerine Padişah da kabul etmemiş, İttihat ve Terakki mensubu bazı kimseler ve okul arkadaşlarıyla görüşebilmiş Akşam Gazetesi sahibi Şinasi Nazım, Yahya Kemal, Necati ve Vasıf beylerle buluşarak amaçlarını bunlara anlatmışlardı.

Bu çabaları sonucunda bir hafta kadar sonra İtilaf Devletlerince Tahkikat Heyeti oluşturulup bölgeye gönderilmiş ve girişim olumlu sonuç vermişti.

Esat Efendi, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Aydın milletvekili olarak girmiş, Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun ilk İdare Heyetine katıldığı gibi Tayyare Cemiyetinin kuruluşunda yine ilk İdare Heyetine girmişti.

Çocuk Esirgeme Kurumuna dönüşecek olan Himaye-i Etfal'in de Heyet-i Merkeziye azalığına seçilmişti.

Aydın dolaylarında katıldığı çarpışmalar ve milis kuvvetleriyle düzenli birlikleri cesaretlendirmek üzere yaptığı konuşmalar çok yararlı olmuştu.

Bu yüzden bölgede düzenli birliklere komutanlık yapan Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in yanı sıra Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe de kendisine "Fahri Ordu Müftüsü" unvanını vermişlerdir.

Düzenli ordu kurulduktan sonra askerlerin zorunlu giderlerini karşılamakta büyük sıkıntı çekildiği bilinmektedir. Halkın gönüllü katkısını sağlamak üzere gruplar oluşturularak veya ferdi olarak sözü geçenlerin kent, kasaba ve köyleri dolaşarak yardım toplanmasında etkili oldukları görülmektedir.

Esat Efendi de Güney-Batı Anadolu yöresinde halktan yardım alınmasında başarılı olmuş kişilerden birisi idi. Onun bu çalışmalarını takdir toplamış ve kendisine Birinci Ordu Kumandanı Ali İhsan (Sabir) teşekkür etmişti.

Ordumuz Batı Cephesi'nde başarı kazanıp İzmir'e doğru ilerlerken Esat Efendi de Birinci Ordu Karargâhı'nda bulunmaktadır.

Nurettin Paşa, Mustafa Kemal ve diğer subayların konuşmalarına tanık olduğunu “... Nurettin Paşa’nın Sırp Sındığı Muharebesi gibi bir Rum sındığı harbi yapalım. Bütün düşman kuva-yı külliyesini esir etmek imkan dahilindedir ..” dediğine tanık olduğunu belirtmektedir.

Ayrıca Hâkimiyet-i Milliye, Yeni gün, İzmir’de çıkmakta olan Anadolu gibi gazetelere milletvekilleriyle birlikte telgraf çekerek Afyon’u aldığımızı, düşmanın belini kırdığımızı ileten telgraflar çektiğini de yazmaktadır.

Esat Efendi ‘ye Kurtuluş Savaşı sırasında cephede fedakârca hizmet yapması dikkate alınarak 21 Kasım 1923 tarihli Meclis kararı ile Kırmızı- Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası verilmesi kararlaştırıldı.

Madalyası 23 Mart 1925 tarihinde TBMM Genel Kurulunda yapılan törenle ilk kez göğsüne takıldı. (Aytan Can Tunalı’nın makalesi Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.)

Ahmet Müfit Efendi (Kırşehir Mebusu)

Kırşehir Müftülerinden Hacı Mahmut Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Kırşehir'de yaptı. Sonra İstanbul'a gelerek yüksek öğrenimini Fatih Medresesi'nde tamamladı. Ayrıca Hukuk Mektebi'ne devam edip mezun oldu.

Üsküdar-İskele Meydanı Camii'nde müderrislik ve bir süre avukatlık yaptı. İsteği üzerine Çanakkale-Eceabat Savcılığı'na atandı. Bu görevde iken 1908'de Yozgat-Boğazlıyan Ceza Reisliği'ne tayin edildi. 1910'da babasının vefatı üzerine memleketi Kırşehir'e döndü ve halkın arzusuna uyarak Kırşehir Müftülüğünü üstlendi.

Ayrıca Kırşehir'i Ankara İl Genel Meclisi'nde temsil etti ve Daimi Encümen Üyeliği yaptı. I. Dünya Savaşı Mütarekesi'nden sonra Damat Ferit Hükümeti tarafından tutuklatılarak İstanbul'a gönderildi ve Divan-ı Harb'e sevk edildi.

Ancak, kaçarak Kırşehir'e geldi ve Hey'et-i Temsiliye ile temasa geçerek Kırşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdu.

İstanbul tarafıısı Ankara Valisi Muhittin Paşa'yı, o günlerde Ankara'ya bağlı olan Kırşehir'e sokmadı. Yakın arkadaşı ve Birinci

Millet Meclisi'nde kendisi gibi Kırşehir Meb'usu olan Yahya Galip Kargı ile beraber başardığı bu hizmet dolayısıyla Ali Fuat Paşa hatıratında “*Meclisin Ankara'da toplanmasını sağlayan neticelerden biri*” olarak bahseder”.

TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimde Kırşehir Milletvekili oldu ve 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulundu. Mecliste Anayasa, Adalet, Şer'îye-Evkaf, Bütçe, Tasarı ve İçtüzük Komisyonlarında çalıştı.

I. Toplantı yılında Şer'îye-Evkaf ve Tasarı Komisyonlarının Başkanlığını, II. yılda Şer'îye-Evkaf Komisyonu ile Adalet Komisyonunun sözcülüğünü yaptı.

Meclisin kabul ettiği ilk kanun olan Ağnam Resmi Kanunu, arkadaşlarıyla birlikte yaptığı öneri üzerine kabul edildi. Tasarı Komisyonundaki görevi nedeniyle görüşülmekte olan tasarılar üzerinde en çok konuşan ve Genel Kurula aydınlatıcı bilgi veren Milletvekillerinden oldu. Sakarya Savaşı sırasında Hükümetin Kayseri'ye nakil kararına karşı çıkarak kararı eleştirdi.

10 Mayıs 1921'de Müdafaa-yı Hukuk Grubu'nun kurulmasından sonra muhalefetteki II. Grupta yer aldı. 26 Ocak 1922'de Harp Encümeni kararıyla Ordunun bazı geri hizmetlerini gözetim ve yardım görevine memur edildi.

13 Kasım 1922'de izin alan II. Başkanvekili Hüseyin Avni Bey (Erzurum)'in yerine bir süre vekâlet etti. 20 Kasım 1922'de Halife Abdülmecit Efendi'ye kutsal emanetleri teslim ve Meclis adına kutlama kurulunda bulundu.

İstanbul Fatih Camii'nde ilk Türkçe hutbeyi okudu. Dönem içinde kürsüde yaptığı konuşma sayısı 242'dir. Milletvekilliği I. Dönemde sona erince Kırşehir'e döndü ve avukatlık yaparak yaşamını sürdürdü.

Evli olup dört çocuk babası idi. Üçüncü oğlu Kemal Sahir Kurutluoğlu, VIII. Dönem Kırşehir Milletvekili, 1961 Kurulu Meclis Üyesi, 1961-1966 Cumhuriyet Senatosu Üyesi olarak Parlamento'da bulunmuş, Devlet ve Adalet Bakanlıkları yapmıştır”.

Ahmet Nebil Efendi (Karahisar Mebusu)

1876'da Afyon'da doğdu. Âlim ve Şair Dehşetizâde Salih Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Afyon'da tamamladı. Daha sonra Konya ve İstanbul'a giderek buralardaki medreselerde öğrenimini sürdürdü.

Üstün başarıyla müderrislik icazeti aldı. Özellikle Fıkıh ilminde temayüz etti. Afyon Şer'îye Mahkemesi üyeliği ile memuriyet hayatına başladı. Babasının kurduğu Dehşeti Medresesi'ndeki müderrislik göreviyle ilmi çalışmalarını devam ettirdi.

İzmir'in Yunanlılarca işgali üzerine, Milli Mücadele'ye katıldı. Afyon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunda görev aldı. Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerine katıldı.

TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimde Karahisar-ı Sahip (Afyon) Milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulundu.

Bu arada Ankara Fetvası'nı "Karahisar-ı Sahip Mebusu Ulema-dan Nebil" ismiyle imzaladı. Mecliste İktisat ve İçtüzük komisyonlarında çalıştı.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun kurulmasından sonra muhalefetteki II. Grupta yer aldı. Dönem içinde dokuzu gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde 173 konuşma yaptı. Milletvekilliği bu dönemde sona erince memleketine dönerek müderrislik görevini sürdürdü.

Soyadı Kanunuyla “Yurteri” soyadını alan Ahmet Nebil Efendi, 18 Eylül 1943'te vefat etti. Evli olup altı çocuk babasıydı.

Ahmet Nimet Hoca

Ahmet Nimet Hoca 1854 yılında Samsun Vezirköprü’de doğmuştur, babası Vezirköprü tüccarlarından ve tabakhane işleten Fazlı Efendidir. Vezirköprü Rüştîye Mektebini ve aynı zamanda hafızlığı da tamamladıktan sonra İstanbul’da Fatih medresesinden diploma alarak Öğretmen Okuluna girmiş ve oradan birincilikle mezun olmuştur. Eğitim Bakanlığı tarafından 1881 yılında 27 yaşında iken Ereğli Rüştîye Okulu Başöğretmenliğine tayin edilmiştir.

1889 yılında Ereğli’ye gelen Bolu Kaymakam İsmail Kemal; Nimet Hoca’nın yüksek kıymetini ve öğrencilere aşıladığı kültürün verimini takdir ederek Bolu Lise Müdürlüğüne tayinine Padişah emri çıkarmış ve Nimet Hoca, bütün ailesi ile Bolu’ya gitmek üzere yola çıkmış, halkın II. Abdülhamid’e çektiği şiddetli telgraflar üzerine II. Abdülhamid’in emri ile Akçakoca’dan geriye döndürülmüştür.

Kurtuluş savaşında Ereğli Müdafaa-i Milliye derneğinin kurulmasında rol oynamıştır. Fransız donanması; Ereğli’ye geldiği vakit memleketin ileri gelenler ile birlikte donanmaya gitmiş, aradaki bazı anlaşmazlıkların önüne geçmiştir

Tahsin Aygün ‘*Kurtuluş Savaşında Kdz. Ereğli*’ adlı eserinde Nimet Hoca’nın Kdz. Ereğli Müdafa-i Hukuk Cemiyetinin bir Cuma namazı öncesi toplantısında Uzun Mehmet parkında yaptığı etkili konuşmayı bize şöyle aktarır:

“Sayın dinleyiciler, Çanakkale ve Kafkas Gazileri!

Bugün ulusça mübarek vatanımızın parçalanması, namus ve hay-siyetimizin ayaklar altına alınması tehlikesi ile karşı karşıya bulunmak-tayız. Her karış toprağı şehitler kanı ile yoğrulan kutsal vatanımıza el uzatılıyor. İzmirli ve Batı Anadolu halkı silahlarıyla dağa çıktılar düşmanı Akdeniz'in çukurluklarında kahredeceklerdir.

Aziz Hemşerilerim!

Bizler de görkemli tarihimize ve atalarımıza layık olduğumuzu kanıtlayacağız. Sınav günümüz gelmiştir. Bu uğurda sizlerle birlikte ca-nımı vermekten çekinmeyeceğim.

- Genç yavrularım!

Sizleri bugün için yetiştirdik. Düşmana Bedir'in Malazgirt'in, Fetih'in aslanları gibi kurşundan kenetlenmiş saflarınızla saldıracaksınız. Onları yok edeceksiniz. Şehit ve Gazi olacaksınız. Bu ulus, bu va-tan, bu tarih, bu şeref size emanet olacaktır.

Gaziler ve Kahramanlar!

Dinimize göre esir bir hükümdara itaat caiz değildir. İtaat eden Peygamberimizin istediğı ümmet değildir.

Büyük tehlikeyi önlemek Kuvva-i Milliye ruhuna sadık kalmakla ka-bil olacaktır. Çanakkale ve İzmir'de akan kanlarla, Batı Anadolu'nun tari-hi sınırı çiziliyor. Biz de akıtacağımız kanlarla bu sınırı tamamlayacağız. Karadeniz sahilini kanımızla yalazlayacağız. ' Misakımız ' bu olacaktır.

Pek yakında bu toprakta yükselen kurtarıcının, Mustafa Kemal'in emrinde 1200 yılından beri uğrunda mücadele ettiğimiz İslam Dininin bu-gün içimizde yanıp tutuşan meşalesi bizi gazamızda kutsal savaşımızda muvaffak ve muzaffer kılacaktır. Çünkü hak uğrunda, vatan uğrunda, din uğrunda, millet uğrunda savaşıyoruz Cenabı Hak bizimle beraberdir.”

Ahmet Nimet Hoca çok okuyan, güzel konuşan, aydın bir ki-şidir. Öğretmek için öğretmenin gerekliliğine inanmış, edebiyattan fen'e kadar zengin bir kitaplığa sahip olmuştur. Ahmet Nimet Hoca 1921 yılında vefat etmiştir.(Gürdal Özçakır'ın haber Zonguldak ga-zetesindeki makalesinden)

Mustafa Lütü Efendi (Söğüt Müftüsü)

1866'da Bilecik-Söğüt Kazası'nın Hüseyin Efendi Mahallesi'nde doğdu. Kilecizâde İsmail Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini Söğüt Sübyan Mektebi'nde, orta öğrenimini de yine Söğüt Rüştîyesi'nde yaptı. Daha sonra İstanbul'a gitti.

Fatih Dersiamlarından Ünyeli Hacı Hafız İbrahim Efendi'nin tedrisine (ders halkasına) katıldı. Ocak 1906'da müderrislik icazeti aldı. Öğrenimi sonrasında, Söğüt Mahkeme-i Şer'îye Kâtipliği ve Söğüt Eytam Müdürlüğü görevlerinde bulundu.

Bu arada Söğüt Maliye Sandık Eminliği görevini de yürüttü. 15 Ağustos 1911'de Söğüt Müftülüğü'ne tayin edildi.

Müftü Mustafa Lütü Efendi, ilk günlerinde millî harekâta katılmıştır.

Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu ve faaliyetlerinde görev aldı. Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kurucuları: Başkan: Abdullah (Timurlenkoğlu), Azalar: Cevdet Baybura, Müftü Mustafa (Kileci), Nuri Büyüktuğrul, Sabri İpek, Mehmet (Madenoglu), Ragıp (İpek), Nail (Kıbaroglu), Hazım (Şahin) ve Ali Osman (Yazgan)'dır.

Milli Mücadele'nin hedef ve amaçlarını vaazlarında halka anlattı.

Gönüllülerden oluşturulan Söğüt Milli Gündüzbey Taburu'na komuta etti.

Ayrıca Ankara Fetvası'nı Söğüt Müftüsü olarak tasdik etti.

İstiklal Madalyası sahibi Mustafa Lütfi Efendi, Söğüt Müftüsü iken 26 Temmuz 1928 tarihinde vefat etti. Ailesi "*Kileci*" soyadını almıştır. (*Söğüt Nüfus İdaresi'nden alınan bilgilerden.*)

Ahmet Necmettin Efendi (Tirebolu Müftüsü)

Ulema'dan Küçükzâde Halil Zühtü Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini mahallesindeki ilkokulda tamamladıktan sonra Medreseye devam etti. Buradan 16 Ağustos 1889'da mezun oldu.

39 yaşında 1 Nisan 1901 tarihinde Tirebolu Rüştîyesi ikinci muallimliğine tayin edildi.

10 Haziran 1911 tarihinde yapılan seçimde en fazla oy (1) alması üzerine, Meşihat Makamı'nın 29 Ekim 1911 tarihli onayıyla Tirebolu Müftülüğü'ne atandı. Seçim tutanağında *"Münhal olup Tirebolu Kazası Müftülüğü için icra kılınan Seçimde ulemadan Küçükzâde Necmettin Efendi'nin elli bir (51) rey ile ekseriyet eylediği"* belirtilmektedir.

Ahmet Necmettin Efendi, Milli Mücadele'ye ilk günlerinde katılan müftülerdendir. Halkı milli harekât lehinde bilgilendirdi.

Ankara Fetvası'na, fetva metnini telgrafla öğrenip hemen katıldı. Maçka Müftüsü Kamil Efendi'nin dışındaki diğer bölge müftülerinin fetvayı imzalamadıkları göz önünde bulundurulduğunda, Ahmet Necmettin isminin Milli Mücadele için arz ettiği önem daha iyi anlaşılır.

Ahmet Remzi Efendi (Kayseri Müftüsü)

1871'de Kayseri-Baldöktü (Mükremin) Mahallesi'nde (Şimdi Melikgazi İlçesi) doğdu. Ulemadan Göncüzâde Nuh Necati Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Kayseri Sübyan Mektebi ve kısmen Rüştîye'de tamamladı.

Sonra Pervaz Bey Medresesi'nde öğrenim görerek 15 Kasım 1898'de müderrislik icazeti aldı. Bu arada 20 Ekim 1897'de sınavla Terakki Mektebi ikinci öğretmenliğine atandı. 31 Ağustos 1898'de Okulun Başöğretmenliğine yükseltildi.

Ayrıca 1898-1909 yılları arasında Ahmet Paşa, Fevziye ve tekrar Terakki Mekteplerinde Başöğretmenlik yaptı. 20 Kasım 1910'da Adana Sultani Din Bilgisi Öğretmeni oldu. 21 Ağustos 1911'de Kayseri Müftülüğüne tayin edildi.

Bu görevde 2 Nisan 1919 tarihine kadar kalabildi. Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin Kayseri'deki propagandasına meydan vermediğinden Müftülükten ve Kayseri Medresesi'ndeki müderrislik görevinden azledildi. Müftülükten azlinden sonra bir süre Kayseri Sultaniyesi'nde vekâleten Farsça Öğretmenliği yaptı.

Sivas kararlarına uygun olarak dava arkadaşları ile birlikte Kayseri'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunda görev aldı ve Başkanlığına seçildi. Bu arada ayrıca milli harekâtın hedef ve amaçları konusunda halkı aydınlattı.

Müftü Ahmet Remzi Efendi Başkanlığında kurulan cemiyetin idare heyetine seçilenler şunlardı: Nuh Naci Bey, Ahmet Hilmi Bey, Mazhar Karakaya, Faik Seler, Mustafa Ağırnaslı, Uşaki Osman.

Ahmet Remzi Efendi, Mebusan Meclisi'nin son dönemi için yapılan seçimlerde (2 Kasım 1919) Kayseri'den milletvekili seçildi. Ancak istifa ederek Meclise katılmadı. İstanbul'un işgali üzerine İtilaf Devletleri yetkililerine protesto telgrafları çekti. Telgraflarda; Osmanlı Devleti'nin paylaşılma istenmesi şiddetle reddedilerek şöyle deniliyordu:

“İstanbul ve resmi makamların İtilaf Devletleri tarafından resmen ve cebren işgal edildiği uğursuz haberi alındı. Yapılan tecavüzü

Osmanlı hâkimiyetinden ziyade yirmi asırlık medeniyet ve insaniyetin meydana getirdiği hürriyet ve vatanperverlik esaslarına bir darbe teşkil edeceği gibi,

Osmanlı Milleti'nin İstiklâl ve varlığını korumak hususundaki azm ve imanına katiyyen bir tesir göstermeyeceği, olsa, olsa medeni milletlerin şu tecavüzü kabul etmekle, büyük bir tarihi mesuliyetin altına girmiş olacakları şüphesizdir.

Bu gün üç yüz milyon Müslüman'ın ilahi dayanağı olan ve altı yüz senelik şanlı bir maziye sahip bulunan Osmanlı Hükümeti'nin taksimi cihetine gidilmesini bütün mevcudiyetimizle reddederiz ..."

Telgrafta; Ahmet Remzi Efendi'nin imzasından başka, Kayseri Müftüsü Nuh, Belediye Reisi Ahmet ve Ziraat Odasından Nafiz beylerin de imzaları bulunuyordu.

Bu protesto telgrafın çekilmesinden sonra 27.3.1920 tarihinde yine Ahmet Remzi Efendi öncülüğünde yüzlerce Kayserilinin katıldığı bir miting yapılmıştır.

Ahmet Remzi Efendi, TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimde Kayseri Milletvekili seçildi. Bu arada Ankara Fetvası'nı "Kayseri Meb'usu Müfti-i Sabıkı Ahmet Remzi" ismiyle imzaladı.

Kayseri Milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulundu. Mecliste İrşat ve Şer'îye-Evkaf Komisyonlarında çalıştı. Bir süre Şer'îye Komisyonu'nun Başkanlığını yaptı. Kayseri Müftüsü'nün ölümü üzerine 10 Mayıs 1920'de Kayseri Müftülüğü'ne atandı.

5 Eylül 1920'de kabul edilen "Nisab-ı Müzakere Kanunu", memurlukla milletvekilliğinin bir kişi üzerinde bulunmasını yasaklaması dolayısıyla 11 Ekim 1920'de üç ay izinli olarak Kayseri'de bulunduğu sırada Müftülüğü üstlenmesi için yapılan telkinlere uyarak 2 Kasım 1920'de Başkanlığa sunduğu telgraf dilekçesi ile Kayseri Müftülüğünü tercih ve Milletvekilliğinden istifa ettiğini bildirdi.

9 Kasım 1920 birleşiminde okunan bu dilekçesi üzerine istifası kabul edildi.

29 Kasım'da Müftülük görevinden alındı. Kayseri Sultanisi'nde-

ki Farsça Öğretmenliğini 30 Eylül 1927 tarihine kadar sürdürdü. Sonraki yaşamında din konusundaki araştırma ve yazı faaliyetine devam etti.

4 Kasım 1938'de Kayseri'de öldü. Seyyid Burhanettin Mezarlığı'nda toprağa verildi. Evli olup altı çocuk babası idi. Arapça ve Farsça bildiği resmî hal tercümesinde yazılıdır.

Kayseri-Raşit Efendi Kütüphanesine kayıtlı ve İslâm Dininin Kuralları, Kur'an ve Hadis yorumlarıyla ilgili Arapça telif ve tercüme eserleri mevcuttur. Mecliste genellikle (Müftü Ahmet Remzi Efendi) veya (Müftü Remzi Efendi) olarak anılmıştır”.

Hafız İbrahim Efendi (Isparta Müftüsü)

1883'te Isparta'da doğdu. Yılanlızâde Tahir Paşa'nın oğludur. İlk ve orta öğrenimini Isparta'da tamamladı. Sonra 1902'de İstanbul'a gelerek Fatih Medresesi'ne kaydoldu. Yedi yıl öğrenim gördükten sonra, müderrislik icazeti aldı. Öğrenimi sonrasında Isparta'ya dönerek babasından kalan arazide tarımla meşgul oldu. Gülyağı ticareti yaptı.

Bu arada 1911-1912 yıllarında Isparta İdadisi'nde Din Bilgisi ve Ahlâk Dersleri okuttu. Ayrıca bir ara Bidayet Mahkemesi Üyeliği'nde bulundu.

Milli Mücadele'nin başlamasıyla, Isparta ve çevresinde milli harekâtın önderi oldu. Halkı Allah yolunda savaşa davet etti.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine mitingler düzenleyerek işgali protesto etti.

Bu arada Isparta'nın bütün köylerine varıncaya kadar “beyan-nameler” göndererek, halkı milli harekât lehinde bilinçlendirmeye çalıştı.

Bu beyan-namelerden 21 Haziran 1919 tarihli olanı, o zamanın düşüncesini, halkın ruhsal durumunu yansıttığı için sunuyoruz:

“Ey Müslümanlar!

Sefil ve çıplak Yunanlıların mülevves ayakları altında ezilen mu-

azzez topraklarımızın hayat ve namusları perişan edilen zavallı din-daşlarımızın imdadına koşmak ve katiyen her bir ihtimale karşı kendi Isparta'mızı da muhafaza ve müdafaa etmek üzere Allah'ını, Peygamberini, dinini, vatanını, bihakkın seven Müslümanlara hayatını, servetini fisebilillah feda etmek farz-ı ayn olmuştur.

Yoksa... Mahsus olan zillet ve meskenetle namus-ı vatan muhafaza edilemez.

Ecdadımız hayatlarını istihkar ederek parlak kılıçlarıyla kâinata boyun eğdirmişlerdir.

Biz onların evlâdı değil miyiz? Eski Yunan muharebesinde Dömeke Kalesi'ni altı günde süngülerine itaat ettiren Isparta gazileri değil midir?

Çanakkale'lerde, Anafartalar'da, aslanlar gibi çarpışarak düşmanın cehennem gibi ateşlerine göğüs geren ve milletin sine-i ihtiramında namını şerefle yâd ettiren otuz beşinci alayın efradı kimlerdir?

Evet, Isparta Kahramanlarıdır.

Ve bugün de Isparta namına cami avlusunda ve kütüphane önünde Cihat sancağı altında toplanacak olan mücahitlerimizin büyük bir fedakârlıkla namus-ı vatanı müdafaa ve İzmir vilâyetimizi istirdat edeceklerine şüphe etmem, esasen vatanım uğrunda hayatımı fedaya hazır olduğumu huzurunuzda yemin ile beyan ettim.

Siz de kabul ettiniz. Başımızda olduğum halde Cenab-ı Hakk'a olan ahdimi ve din ve vatana karşı vazifemi halisane ifa etmek istiyorum.

Buradaki ailenizin maişeti temin, harçlığınız ve silahınız ihzar edilmiştir.

Memleketimizin eşrafı, muteberanı her vechile fedakârlık ediyorlar.

Artık, eli silâh tutanları vazife-i vataniye ye davet ediyorum.

Nusrat-ı ilâhiye bizimledir. Esteûzübillah ve cahid-û fillâhi hakke cihadih"

21 Haziran 1919 - Isparta Millî Müdafaa-i Vataniye Heyeti Namına Tahir Paşazade Hafız İbrahim"

22 Haziran 1919 günü de Isparta mücahitleri namına İbrahim Efendi, Konya Valisi Cemal Bey'e ve II. Ordu Müfettişi "Küçük" Cemal Paşa'ya aşağıdaki telgrafı çekti:

“İnsani ve medeni vazifesini idrak eden ve aynı zamanda hiç bir milletin hukukuna tecavüz etmeyerek namus ve asayişine malik Isparta'mıza Yunanlıların ve İtalyanların muntazam ve seferi bir hareketle ilerlemeleri ne gibi siyasi bir maksada dayanmaktadır?

Hükümetimizden izahat istiyoruz. Vatanımızın selameti vekâr ve itidalimizi muhafaza etmekte ise, kabul ediyoruz. Yoksa zillet ve meskenetle yaşamaya, şahadet saadetini tercih ederiz”.

Damat Ferit Paşa Hükümeti adına, bu ve benzer girişimlerin şiddetle aleyhinde bulunan Konya Valisi, bu telgrafi alır almaz Isparta Mutasarrıfı Talat Bey'e, “Uyanık olmasını, imza sahibinin soruguya çekilerek İstanbul Sıkıyönetimine gönderilmesi” talimatını verdi.

Ayrıca Isparta Hürriyet ve İtilaf Partisi mensupları da Hafız İbrahim Efendi'nin söz konusu çalışmalarına karşı çıkmışlardır. Mesela Uluborlu Hürriyet ve İtilaf Partisi mensupları Isparta'da Ezan zade Hacı Ahmet Efendi'nin evinde toplanarak “...tehdit edici bir lisan ile yazılmış bir protestonun mücahitler namına yayınlanan beyan-namede imzası bulunan Hafız İbrahim Bey'e tebliğine karar vermişlerdir. Yazdıkları protesto namede: “Uluborlu'da halkı, telgrafla silahlı ayaklanmaya teşvik, hükümete isyan ve sükûnu bozmak mahiyetinde bulunan bu hale, nereden yetki, kuvvet ve cesaret alınarak teşebbüs edildiği soruluyor ve tehdit” olunuyordu.

Aynı zamanda Hürriyet ve İtilaf Partisi Başkanı Isparta'nın Şeyh Mahallesi'ndeki Camide, Cuma namazı kılındıktan sonra ayağa kalkarak: “Ey Cemaat, dağılmayınız. Bugün okunan hutbeyi Türkçe olarak size izah edeceğim” demiş, hutbenin başından bir kısmını tercümeden sonra cebindeki Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin beyannamesini okumaya başlamış, özellikle çetelerin (silahlı milli mücadele teşkilatının) bu milleti, mahv ve yok olmağa sürüklediğini; bunlara: “Maddi ve manevi yardımın asla doğru olmadığını” söylemiştir

Bu engelleme girişimlerine rağmen Hafız İbrahim Efendi, milli harekât lehindeki çalışmalarını arttırarak sürdürdü. 6-8 Ağustos 1919 tarihlerinde toplanan I. Nazilli Kongresi'ne Isparta delegesi sıfatıyla Eski Müftü Hacı Hüsnü ile Uçkurzâde Ali Efendi'yi gönderdi.

Böylece Ege'deki milli faaliyetlerle irtibata geçti.

Öte yandan başkanı bulunduğu ve Isparta'da Ulusal örgütlenmenin öncülüğünü yapan Cemiyet-i İlmiye'yi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında yeniden kurdu.

Isparta'nın merkez, ilçe ve köylerinden topladığı gönüllü kuvvetleri "Isparta Mücahitleri" adı altında Nazilli Cephesi'ne gönderdi.

TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimlerde Milletvekili Seçildi. Meclisin 23 Nisan 1920'de açılışında Isparta Milletvekili olarak hazır bulundu.

1920 Temmuz'unun başlarında Yunan kuvvetleri Anadolu içlerine doğru durmadan ilerliyorlardı. Alaşehir elden çıkmıştı. Nazilli-Köşk cephesi çökmüş, düşman 5 Temmuz 1920 günü Denizli-Buldan'a girmiş, kuzeyde Bursa'ya yaklaşmıştı.

Kısaca Yunan işgalinin genişlediği bu günlerde konu TBMM'de gündeme getirilerek Mustafa Kemal ve Fevzi Paşaların da hazır bulundukları Meclis toplantısında hararetle tartışılmıştır.

Bu arada 3 Temmuz 1920 günü Hafız İbrahim Efendi de görüşlerini açıklamıştır. O, Milli Mücadele'nin ilk günlerindeki hizmetlerini de özetle zikrettiği konuşmasında şöyle diyordu:

"Bugünkü vaziyetimizin vahameti, hakikaten teessüfe şayandır. İslamiyet'te büyük bir esas vardır ki, hiçbir şeyden meyus olmamaktır. Geçen sene bu sıralarda (Temmuz 1919) Yunan'ın aynı taarruzu bizim cephelerimize vaki olmuştu.

Öyle bir taarruz ki bütün İslamiyet'in hayatını, mukadderatını, mukaddesatını ayaklar altında eziyordu. Onların o suretle devam eden harekâtı biz Müslümanlar üzerinde hiç bir tesir yapamıyordu.

Isparta'da akdettiğim 18 bin kişilik bir miting yaptık. Bir taraftan İtalyanlar Antalya'yı işgal ettiler, Burdur'a geliyorlardı.

O zaman, biz Cenab-ı Hakk'a iltica ederek, azametine dayanarak İslamiyet'in hiç bir vakit küffarın ayakları altında kalmasına razı olmayarak bütün salâbetimizle karşı istilâdan kurtardık.

İslamiyet'e has olan bir feyiz vardır ki, onu tetkik edelim.

Biz Isparta'da seferberlik ilân ettik, hem öyle bir seferberlik ki; ne vakit 39 köyümüzle beraber Sarayköy'e Yunan geldi.

O zaman memleketi mıntikalara taksim ederek ulemamızı, eşraflarımızı topladık ve dedik ki, "Ey Müslümanlar, artık nifak ve ayrılığı kaldıralım.

Bundan sonra İslâmlar arasında nifak yoktur; saadetiniz bugün kılıcınıza sarılmaktır" dedik Bir taraftan memleketteki kötü ahlakı yıktık.

Diğer taraftan bu tarzda ve her köyde teşkilat yaptık ve dindaşlarımızı düşmanın karşısına sevk ettik: 1896-1902 doğumlular hala cephededir efendiler.

Seferberlik ilânı tehlikeli imiş. Ne için tehlikeli olsun?

Seferberlik ilânını bir yapınca şubeler bizimle teşriki mesai etti. Davet olunanlar hangi esnam (sınıf) erbabı ise muayene etti, muamelesini yaptı.

Kimsenin ırzına, izzet-i nefesine tecaviüz ettirmeksizin bendeniz âcizane yedi defa Müdafaa-i Hukuk Başkanlığını deruhte ediyordum. Her gün iki yüz nefer sevkıyat yapıyorduk.

Fakat yanlarına bir tane muhafız nefer vermedik. Ne vakit Kuleli istasyonunda bunları trene bindirdik. Cepheye gidinceye kadar, namus hakkı için, yirmi tanesi de yolda katıldı. Bu ruhu söndürmeyelim. Kırk kişi ile bu İslamiyet neşir ve ilana başlanıldı. İslamiyet'teki bu ruhu düşünelim.

Biz burada beyhude yere değil, vatan ve namus uğrunda şehit olmaya azmettik. Bugün burada durmamız lazım değilse, hanelerimize avdet edelim; biz İslamiyet'i tahrik edelim...

Emin olunuz ki, bu seyli havabinin önüne geçilir. Burada çalışmaktan ise cephelere gidelim".

Muhtemelen konuşmasının son cümlesindeki isteği de dikkate alınarak "milli teşkilat kurup cepheye gitmesi için Mustafa Kemal Paşa'nın tensibiyle Milli Müdafaa Vekili tarafından Isparta ve Havalisine gönderildi.

Ona, sözü edilen görevin verilişinde; hiç şüphesiz daha önce "Isparta Mücahitleri" adıyla oluşturduğu kuvvetin cephede takdire

şayan hizmetler vermesi, kendisinin de halk tarafından sevilip-sayılması ve teşkilatçı bir kişi olmasının da etkisi olmuştur.

Cephede görev yapması sebebiyle, 11 Temmuz 1920’de Meclis kararıyla izinli sayıldı.

Kısa zamanda topladığı yüz atlı ve iki yüz piyade gönüllü erle bir birlik teşkil ederek Yunan kuvvetleriyle savaştı. Ekim’de bu kuvvet üçü atlı, üçü piyade ve biri makineli tüfek takımından ibaret yedi bölüklü bir alay haline geldi ve “Demiralay” olarak anıldı.

Demiralay, cepheye varır varmaz düşmanla temasa geçti.

28 Ağustos 1920 Kurban Bayramı’nın üçüncü günü Sarayköy yakınında Demirköprü mevkiinde şiddetli çarpışmalar oldu. 5–6 gün süren bu çarpışmalarda Hafız İbrahim’in komuta ettiği Demiralay karşısında düşman hiçbir ilerleme kaydedemedi.

Daha önce Tepeköy’ü işgal eden Yunan kuvvetlerine Demiralay tarafından 17 Eylül gecesi baskın yapıldı. Tepeköy düşman işgalinden kurtarıldı.

Demiralay, bu başarılarını daha sonraki günlerde de devam ettirdi. Demiralay’ın bu başarılı hizmetleri, TBMM tarafından da yakinen takip edildi.

Hatta Meclis’in takdirleri, Başkan Mustafa Kemal Paşa vasıtasıyla Demiralay Komutanı Hafız İbrahim Bey’e bildirildi. “12. Kolordu Kumandanlığı Vasıtasıyla Isparta Milli Demiralay Kumandanı Mebus İbrahim Bey’e Isparta livasının Müdafaa-i Vatan hususunda gösterdiği fedakârlık teşekküre şayandır. Bütün alay zevatı ve kendisine Büyük Millet Meclisinin takdirlerini ve teşekkürlerini takdim ederim. 14. 8.1920 Büyük Millet Meclisi Reisi, Mustafa Kemal”

Kuva-yı Milliye’nin düzenli ordu içinde yer alması çalışmalarında emrindeki “Demiralay”, “Mürettep Alay” olarak 57. Tümen kuruluşu içinde yer aldı.

Ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti’nin 2 Kasım 1920 tarihli emri ile adı “39. Alay” oldu. Ocak 1921’de de “Menderes Grup Komutanlığı” emrine verildi.

Demiralay'ın düzenli ordu içinde bu şekilde yer alması üzerine, Mart 1921'de Hafız İbrahim Efendi, Meclis'e döndü. Sağlık ve Sosyal Yardım, Milli Eğitim ve Dilekçe komisyonlarında görev aldı.

I. Dönem içinde dördü gizli oturumlarda olmak üzere yedi konuşma yaptı. Bir tane de Kanun önerisi verdi. II. , III. IV. V. ve VI. Dönemlerde de yeniden Isparta Milletvekili seçildi. Milletvekili iken, 29 Mart 1939'da vefat etti. Evli olup, dört çocuk babasıydı.

Çok az kısmından söz ettiğimiz fedakârca hizmetlerinden dolayı Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirildi. Madalyası 23 Mart 1925'te TBMM Genel Kurulu'nda ilk kez yapılan törende takılmıştır.

Soyadı Kanunuyla “*Demiralay*” soyadını aldı. TBMM'de “Hafız İbrahim Efendi” olarak anılmıştır. Bu arada Ankara Fetvası'nı “Isparta Mebusu, Ulemadan Hafız İbrahim” isim ve unvanıyla imzalamıştır.

Hasan Hüsnü Efendi (Urfa Müftüsü)

1874'te Urfa'da doğdu. Ulemadan Müftüzade Abdurrahim Efendi'nin oğludur. İlköğreniminden sonra, Urfa Medresesi'ne devam etti. Bu medresede dinî derslerle Arapça ve Farsça gibi Lisanları öğrendi.

Ayrıca Tarih, Coğrafya, Fizik ve Matematik gibi dersler de okudu. 1895'te müderrislik icazeti alarak öğrenimini tamamladı.

İlk memuriyet hayatına 1 Mart 1909'da Urfa Bidayet Mahkemesi Üyeliğiyle başladı. Ancak bir yıl sonra, 3 Şubat 1910'da istifa ederek bu görevden ayrıldı. Aynı yıl Urfa İdadi Mektebi Tarih Öğretmenliği'ne atandı. Bu görevde iken 16 Temmuz 1911 tarihinde Urfa Müftüsü oldu.

Milli Mücadele'nin başlamasıyla, milli harekât yanında yer aldı. Bu konuda vaaz ve konuşmalarıyla halkı aydınlattı.

30 Ekim 1919'da Urfa'nın Fransızlar tarafından işgalinin başlamasıyla Urfalılar adına şehrin diğer ileri gelenleri ile birlikte yetkililere protesto telgrafi çekti.

İtilaf Devletleri temsilcileri başta olmak üzere Sadarete ve taraf-sız ülke yetkililerine çekilen telgrafta şöyle deniliyordu:

“Urfa Sancağı, ezici çoğunluğu, bayındırlık ve medeniyet eserleriyle bir Türk yurdu iken ihtiras emellerinin icat ettiği bir mesele dolayısıyla geçici olarak işgal edilmişti.

Hükümranlık haklarına uymayan bu ilk İngiliz işgal kuvvetlerinin yerine gelen ve bir karakol değiştirmek niteliğinde bulunduğu bildirilen Fransız işgali yavaş, yavaş istilâ şeklini almaya başladı.

İşgal kumandanları, medeni dünyanın kabul ettiği insanî ilkelere rağmen fikir istilalarını sağlamak için şehrin her tarafında propaganda yapıyorlar. Ve sekiz yüzyıl önce de Urfa'nın Fransızlara ait olduğunu yayıyorlar.

Hükümet dairelerine kontrol memurları koymak, kanunlara aykırı olarak istediklerini tutuklamak, v.s. suretiyle padişahın hükümranlık hakkına karıştıkları gibi bütün ruhumuzla bağlı olduğumuz bayrağımızı resmi dairelerden indirerek, kutsal yurdumuzu Fransız sömürgeci haline koymuşlardır.

Fransa'nın bu yolsuz işlemleri Türkiye'yi bu zorlu kavganın ebedi mağluplarından birisi saydıklarını açıkça ortaya koyuyor.

Buna artık tahammülleri kalmayan millet, silahsız olarak işgal kumandanlarına insani ve medeni bir dille topraklarımızın boşaltılmasını istemişse de işgal kuvvetlerinden ateşle karşılık görmüşlerdir.

Bu defa da Fransızlar şehrimizi ateş altına almışlardır.

Kendi işiyle uğraşan amele, kadın ve çocuklara ateş etmemesi isteniyorsa, bu haksızlıklara karşı son ferdine kadar kanını dökmeye karar veren milletimiz, ülkemizde herhangi bir işgalin kaldırılmasıyla, Fransız kötülüklerine bir son verilmesini, İtilâf Devletleri yüksek meclisine bu telgrafımızın arz buyrulmasını istirhâm eyleriz”.

Müftü Hasan Hüsnü Efendi, kendinden önceki Urfa Müftüsü Müslim ve Belediye Başkanı Mustafa Efendilerle birlikte imzaladığı başka bir protesto telgrafında da Ermenilerin tutumuna dikkat çekilmektedir.

Bu telgrafi da önemine binaen sunuyoruz:

“1920 senesi Ocak ayının on yedinci günü saat on'da, meçhul bir sebep dolayısıyla Ermeniler, evvelâ fark edilmeyecek şekilde, birer, ikişer dükkânlarını kapatarak gitmişlerdi.

Biraz sonra bu hal ani ve umumi bir şekilde yapılmış ve heyecanla koşup mahallerine çekilmekle neticelenmişti.

Ahali-i İslamiye, bu heyecanın sebebini bir türlü anlayamamıştır.

Buna rağmen o zaman bırakıp gitmek isteyenlere bir şey olmadığını ve heyecana gerek bulunmadığını söylemiş ve gerekli yardımı yapmış idik.

Aynı günden, ta bugüne kadar, erkek, kadın, çocuk, ihtiyar, Ahali-i Hristiyanî'ye sabahtan akşama kadar, pazarda, hamamda ve her tarafta serbest dolaşıp alışveriş etmekte oldukları ve hiçbir İslam'ın fena bir muamelesine maruz kalmadıkları ve vaktinde adi kavga bile görülüp iştirilmediği halde, Hristiyanlar, memlekette asayişsizlikten bahsederek dükkânlarını açmamakta devam ediyorlar.

Urfa'nın, İngilizlerin taht-ı işgalinde iken, aynı hadise iki defa daha tekrar etmişti” denildikten sonra telgraf şöyle devam etmektedir.

“... Daima mutlak bir sükûnet içinde yaşayan Urfa İslam ahalisi, bu hale hayretle bakmakta ve bir mana verememektedirler.

Ahalinin sükûnet perverliğine bütün Hristiyanlar şahit oldukları halde memleketin asayişini lekelemekte bir siyasi maksat olduğuna biz artık kanaat getirmiş bulunuyoruz.

İngilizlerin Urfa'dan çekileceği rivayeti söylenmeye başladığı zaman Fransızların işgaline dair henüz bir rivayet şayi olmamış iken bu hadise bir kaç günlük fasılayla iki defa tekerrür etti ve buna müteakip Fransız işgali vuku buldu.

Şimdi de anlaşılıyor ki...

Urfa'nın senelerce işgal altında bulundurmak zarureti binaen havadis icadı hilesine teşebbüs ediliyor.

Medeniyet âleminin hakiki temsilcisi olan Amerika'nın sırf insani prensiplerine ve bütün beşeriyetin tebcil ettiği düsturlarına karşı, siyasi dimağları istila emellerine çare bulmak istiyorlarsa, vatanını düşünen

vatandaşlarıyla iyi ilişkilerden başka bir hisle mütehassıs olmayan ve bunu Hristiyanlara sermaye vermek, ticari ve ziraat akdetmek, cins ve mezhep tefrik etmeksizin memuriyetlere getirmek suretiyle iyi niyetini isbat etmiş olan memleketimizin tarihini, şerefini, bu siyasetle medeniyet âleminde lekelemek usulünü takbih eder ve bütün medeniyet âlemine protesto ederiz”.

Öte yandan Urfa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin, eşraf ve ileri gelenler tarafından benimsenmesinde ve desteklenmesinde Müftü Hasan Efendi’nin önemli katkısı olmuştur.

Şöyle ki; “Düşünülp görüşüldükten sonra Müftü Hasan Efendi, Cemiyetin çalışmasına ve bu düşüncesine katıldığını beyan etti.

Diğerleri de Müftü gibi düşündüklerini söyleyerek onu izlediler. Bunun üzerine oradakiler de, bu amaçlar uğruna çalışacaklarına dair yemin ettiler.

Eşraf, Cemiyet üyelerinin içinde bulunduğu odanın önünden geçerken, “Allah Yardımcınız, yarın isteklerinizi yerine getireceğiz, Allah’a ısmarladık...” diyerek ayrılırken, Belediye Reisi Hacı Mustafa da, “Desteginize teşekkür ederim. Cemiyet elinden gelen her fedakârlığı gösterecektir, bundan emin olabilirsiniz. Azim ve çalışma bizden, yardım Allah’tandır” dedi.

Ertesi gün Urfa Müftüsü Hasan Efendi tarafından kaleme alınan protesto nameler, yerli ve yabancı basın organlarına gönderildi.

Milli harekât lehindeki bu gelişmelerden memnun kalan Mustafa Kemal Paşa, 31 Ekim 1919 tarihinde Müftü ve ileri gelenlere aşağıdaki telgrafi gönderdi:

“Müftü-i Belde Hazretleri ve Eşraf-ı Muteberân-ı Kirâme

Vatan ve dinimizle ilgili hislerinize şükran duyuluyor.

Meşru bir hükümet ve bağımsız bir millet olarak yaşamaya azmetmiş bulunan milletimiz, geçici de olsa hiçbir ecnebi işgal ve kontrolünü kabul edemez, milli teşkilatlanmayı genişletiniz.

Mütareke hükümlerine aykırı olan her türlü haksızlığı protesto ve icabında fiilen reddetmeniz meşru ve kutsal amaçlarımızın gerçekleşmesi için şarttır.

Millet, maksadını gerçekleştirinceye kadar davasına devam edecektir”.

Müftü Hasan Efendi, daha sonraki günlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyet ve çalışmalarına da katılmıştır.

Bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın bildirisi üzerine, yeni hükümetin milli isteklere uygun nitelikte kurulması için Meclis-i Meb'usan'a telgraf çekmiştir.

“Mustafa Kemal Paşa, Padişaha 4 Mart 1920 günlü bir telgraf çekerek, iç ve dış bin türlü kötü niyetlerin taşkınlığı ile huzuru tehlike içinde bulunan memleketin, milli vicdana cevap veremeyecek bir hükümet başkanına bir dakika bile tahammül edemeyeceğini, aksi halde Devletin tarihinde görülmemiş derecede üzücü olayların çıkabileceğini bildirdi.

Aynı gün bir telgraf da Meclis Başkanına çekerek; bağımsızlığı uğrunda her türlü fedakârlığa hazır olan milletin ancak ulusal güvenliği kazanmış bir hükümetin işbaşına getirilmesiyle tatmin edileceğini, bu konuda milletvekillerinin varacakları kararın heyecanla beklendiğini anlattı.

Hemen yayınladığı bir bildiri ile de milli kuruluşlara durumu açıkladı ve milli isteklere uygun bir hükümetin kurulmasını sağlamak için derhal ve hep birden Meclis-i Meb'usan Başkanlığı'na telgraflar çekmesini istedi.

Özetle; Müftü Hasan (Hüsnü) Efendi, 30 Ekim 1919 tarihinde Fransızların işgaline uğrayan Urfa'nın kurtuluşu için savaşı başlatarak şehrin kurtulmasında büyük katkıda bulundu.

Erzurum ve Sivas Kongrelerini yakından takip etti.

Mustafa Kemal Paşa ile şahsen temas kurdu.

Ayrıca Ankara Fetvası'nı da tasdik ederek yöre halkının milli harekâta katılmaları konusunda önemli hizmette bulundu.

Başarısından dolayı da 1 Nisan 1919'da “Gümüş İftihar Madalyası” ile taltif edildi.

Hasan Hüsnü Efendi, 9 Mart 1950'de emekli oldu. İstiklâl Madalyası sahibiydi. 1953 yılında da vefat etmiştir.

Ahmet Vehbi Efendi (Haymana Müftüsü)

1864 yılında Kayseri’de doğdu. Simitçiogullarından Mehmet Efendi’nin oğludur. İlköğrenimini Kayseri Sübyan mektebinde gördü.

Sonra Kayseri’de Hacı Zekeriya Efendi ve Hacı Hüseyin Efendi medreselerinde Sarf, Nahiv, Mantık, Halebi, Mültega, Akaid, Meâni gibi dersler okuduktan sonra İstanbul’a gitti ve Mahmut Paşa Medresesi’ne kaydoldu.

Bayezid Dersiâmlarından Kayserili Ali Rıza Efendi’nin tedrisine (ders halkasına) devam edip dini yüksek ilimleri ve alet ilimleri tahsil ederek diploma almaya hak kazandı.

1887’de Haymana Müftüsü olarak tayin edildi. 9 Haziran 1914’te Nallıhan Kazası Kadılığı’na vekâleten atandı. 30 Nisan 1916’da tekrar Haymana Müftülüğü’ne getirildi.

Ancak 15 Mayıs 1919’da Tehcir meselesinden dolayı görevinden alındı. Suçsuz görülerek 1 Ekim 1919’da önce vekâleten, sonra da 17 Haziran 1920’de Haymana Müftülüğü’ne yeniden atandı.

1919’da Milli Mücadele’ye katılarak Haymana’da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin şubesini kurdu ve Başkanlığına getirildi. Haymana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin yönetim kurulu şu kişilerden oluşmuştur:

Başkan ulemadan Ahmet Vehbi (Müftü), Belediye Tabibi Sabıkı Abdullah (sonra Polatlı’da doktorluk yapan ve CHP teşkilatında çalışan Kalecikli Dr. Abdullah), Emekli Teğmen Halit, Dava vekili Arif, Tüccardan Rıza

Ahmet Vehbi Efendi, Milli Mücadele’nin hedef ve amaçları konusunda halkı aydınlattı.

Haymana Müftü Vekili iken Ankara Fetvası’nı Haymana Müdafaa-i Hukuk Başkanı Vehbi ismiyle imzalamıştır.

Bu arada Mustafa Kemal Paşa’nın 4 Mart 1920 tarihli bildirisi-ne uyararak yeni hükümetin milli isteklere uygun nitelikte kurulması için Meclis-i Meb’usan’a telgraf çekti.

“Mustafa Kemal Paşa, Padişaha 4 Mart 1920 günlü bir telgraf çekerek, iç ve dış bin türlü kötü niyetlerin taşkınlığı ile huzuru tehlike içinde bulunan memleketin, milli vicdana cevap veremeyecek bir hükümet başkanına bir dakika bile tahammül edemeyeceğini, aksi halde Devletin tarihinde görülmemiş derecede üzücü olayların çıkabileceğini bildirdi.

Aynı gün bir telgraf da Meclis Başkanı'na çekerek; bağımsızlığı uğrunda her türlü fedakârlığa hazır olan milletin, ancak ulusal güvenliği kazanmış bir hükümetin işbaşına getirilmesiyle tatmin edilebileceğini, bu konuda milletvekillerinin varacakları kararın heyecanla beklendiğini anlattı.

Hemen yayınladığı bir bildiri ile de milli kuruluşlara durumu açıkladı ve milli isteklere uygun bir hükümetin kurulmasını sağlamak için derhal ve hep birden Meclis-i Meb'usan Başkanlığı'na telgraflar çekilmesini istedi”

Servet Efendi (Hatay Müftüsü)

1880'de Kastamonu-Tosya İlçesi'nde doğdu. Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden bir aileden Ahmet Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini Tosya İbtidâi Mektebi'nde yaptı. Orta öğrenimini de Tosya Rüştiyesi'nde tamamladıktan sonra Kastamonu İdadisi'nden mezun oldu. Ayrıca İstanbul'da Aksaray-Dârü't-tedris Medresesi'nde öğrenim gördü.

Müderrislik icazetini ise, Bursa Medresesi Müderrislerinden Hacı Mustafa Efendi'den aldı. Öğrenimi sonrasında 14 Kasım 1899 tarihinde Bursa İli Mektupçuluk Kalemî'nde mümeyyizlik ile devlet hizmetine girdi.

1 Aralık 1913'te Bursa Vaziliği'ne atandı. Nakşibendî Dergâhı Şeyhi olarak mütareke sonu dönemde Milli Mücadele'den yana vazalarıyla halkı aydınlatmaya çalıştı. Bu nedenle 30 Haziran 1919'da görevinden alındı.

TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimlerde Bursa Milletvekili olarak 23 Nisan 1920 açılışında hazır bulundu. Mecliste İrşad, Şer'iyeye, Tapu Kadastro, Milli Eğitim ve Tasarı komisyonlarında çalıştı.”

TBMM'nin beşinci toplantısının ikinci oturumunda (27 Nisan 1920) Servet Efendi'nin şu önergesi okunur:

“Aydınlanmanın insan varlığının mutluluğu yolunda en önemli himmet olduğu, çok eski devirlerden beri bilinen bir gerçektir.

Ne yazık ki düşmanlarımız bu güzel hakikati, kötü yollarda kullanmakta ve batılı hak gibi gösterme gayreti içinde bizi dertlendirmektedirler.

Propaganda adı verilen, olayları özel ve gizli çıkarmaya âlet etme, düşmanlarımızın başarı ile yürüttükleri en etkin silahlarıdır. Silaha, benzer tesirli silahla karşı konulur.

Doğruluğuna inandığımız hakikatleri milletimizin önüne açıkça sermek için biz de harekete geçelim.

Bu gaye ile Millet Meclisimizin halk hizmetleri için kuracağı şubeler arasında bir de İrşat (Aydınlatma, yol gösterme) Şubesi'nin eklenmesini teklif ederim.”

Daha sonra aynı oturumda önergesinin gerekçelerini açıklamak üzere kürsüye gelen Servet Efendi “insan ruhunu inşa eden esas varlıkları açıklıyor, af ve sulh, tenvir ve irşat, tecziye ve ihâfe (hoşgörülük-aydınlatma-Uyarma, korkutma-cezalandırma) üzerinde duruyor, memleketin içinde bulunduğu nâzik vaziyete rağmen, eğer halk vaktiyle aydınlatılmamış, hakikatler kendisine anlatılmamışsa, aldanmış olmanın günah ve vebalinin sadece bu masum insanlar üzerine yükletilmeyeceğini, Beypazarı'ndaki olayın bütün ülkeden temel illetinin bir zerresi olduğunu, Ceza'nın son tedbir olarak ele alınmasını, aydınlatma ve uyanmanın da din adamlarının en kutsal ödevi olduğunu söylüyor.”

İşte, Milli Mücadelemizde, sanıldığından büyük hizmeti olan İrşat Heyetleri, Servet Efendi'nin önerisi üzerine oluşturulmuştur. Servet Efendi, İstiklâl Mahkemelerinde de görev yaptı. 22 Kasım 1920'de Diyar-ı Bekir İstiklâl Mahkemesine üye seçildi. Ancak görevine 22 Ocak 1921 tarihinde son verildi.

Öte yandan Servet Efendi, Mustafa Kemal Paşa'nın da onayı alınarak kurulan Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı.

Cemiyetin sonradan zararlı olmaya başlaması ve özellikle Çerkez Ethem'le işbirliğine girmesi nedeniyle kapatılmasına karar verildi. Fakat Servet Efendi, Nazım (Tokat), Mehmet Şükrü (Karahisar-ı Sahip) gibi milletvekilleriyle birlikte cemiyetin faaliyetlerini gizli yürüttü.

Cemiyetin yıkıcı çalışmalarının Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne intikal etmesi üzerine, mahkemenin bu yöndeki isteği dikkate alınarak, Nazım ve Mehmet Şükrü Beylerle birlikte 21 Mart 1921'deki gizli birleşimde Servet Efendi'nin yasama dokunulmazlığı kaldırıldı.

Yapılan yargılama sonunda Servet Efendi'nin suçsuzluğu anlaşıldı. Bunun üzerine bu kez de Meclis, 9 Mayıs 1921 tarihli oturumunda Mehmet Şükrü Bey ile birlikte söz konusu olaydan sorumsuzluğuna karar verdi.

Servet Efendi, milletvekilliği süresince çeşitli konularda Meclis kürsüsünden ikisi gizli oturumda olmak üzere on dört konuşma yaptı. Milletvekilliği sona erince politika ile ilgisini kesti.

1927-1937 yılları arası Atatürk'ün özel emriyle Mısır, Yemen, Suudi Arabistan, Hindistan ve Pakistan'da iyi niyet elçisi olarak Türkiye'yi tanıtmaya faaliyetlerinde bulunduğu, eşi Emine Akdağ ve kızı Necat Uçal tarafından yazılan mektupta bildirilmişse de bu konuyu belgelemek mümkün olmadı.

1937'de Hatay'a yerleşerek bölgenin bağımsızlığı ve Türkiye'ye katılması konusunda yararlı çalışmalar yaptı. Hatay CHP Vilayet İdare Heyeti Başkanı Abdullah Bilgin imzalı ve 10.2.1941 tarihli yazıda;

"1933 senesinden beri Hatay ve civarında büyük bir feragatle hissiyat-ı milliyeyi tahrik ve yeni rejime karşı efkârı umumiye ve milliye-yi tenvir için her yerde konferanslar ve camilerdeki çok kıymetli vaazları ve Hatay Hükümeti zamanında erkek ve kız liselerinde verdiği "Ahlak Felsefesi" dersleriyle iştigal edip Hatay'ın anavatana ilhakı tarihine kadar vazife-i vataniye ve diniyesini bihakkın yapıp... Vilayet Müftülüğünde bulunan... Servet Akdağ vazifesiyle beraber Yoksullar ve Kimsesizler Cemiyeti Reisliğinde de muvaffak olarak büyük yardımlar temin ile ça-

lıışmakta olduğu sabit olup her hususta vazifesinde dört elle sarılmış ve ifa etmişti.” denilmektedir.

Ayrıca, Hatay Valiliğine hitaben yazdığı 11.2.1942 tarihli dilekçesinde; *“Meslekim tenvir ve irşat olduğundan o zaman Hatay halkının muhtelif cins ve mezhep ayrılıklarını ortadan kaldırarak tam bir vahdet-i milliye ve vataniye temini için Hatay Hükümeti zamanında Reis-i Cumhur Bey Tayfur Sökmen’in emri, Hatay’ın anavatana katılışından sonra da sabık Vali Bay Şükrü Sökmen emir ve tavsiyesi ve yine parti heyetinin kararı ile aylarca devam eden her gün gündüz camilerde çok heyecanlı vaazlar ve her gece kahvede ve gazinolarda konferanslar ve defatle parti reisi ve azaları ile atlar üstünde gezerek dağ köylerinde irşat-ı halkla uğraşmaktan...”* hastalandığını belirtmektedir.

Servet Efendi, 18 Ekim 1939’da Hatay Müftülüğü’ne atandı. 12 Haziran 1942’de bu görevden emekliye ayrıldı. Sonraki yaşamını Ankara ve İstanbul’da ve 1950’den itibaren de İzmir’de sürdürdü.

10 Haziran 1962’de vefat etti. Evli olup üç çocuk babası idi. Mecliste “Şeyh Servet Efendi” olarak anılırdı. Servet Efendi, Milli Mücadele’deki hizmeti nedeniyle Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmiştir. (TBMM’nin 41. toplantısında (1923) kararlaştırılmıştır.)

Hacı Ahmet Nazif Efendi (Eşme Müftüsü Nazif)

1873’te Eşme Kazası’nın Takmak Köyü’nde doğdu. Hatipzâde Hacı Ahmet Naim Efendi’nin oğludur. İlköğrenimini köyünde yaptıktan sonra, Uşak’a gitti. Oradaki Ayındab Medresesi’nde Müderris Ömer Efendi’den bir müddet Arapça öğrenimi gördü.

Sonra Eşme’ye dönerek, hıfzını tamamladı. Tekrar Uşak’a geldi. Bu kez Uşak Müftüsü Hacı Mustafa Efendi’nin öğrencisi oldu. Şerh-i Akaid’e geldiği sırada 1889’da Mısır’a gitti. Ezher Üniversitesi’nde Şeyh Taha Efendi’den Hadis Usulü ve Tefsir dersleri aldı.

Bu arada Mısır’dan Mekke’ye gidip Hacı oldu. Uşak’a dönerek 1897’de Müftü Hacı Mustafa Efendi’den icazet aldı. 20 Ekim 1904’te Eşme Müftülüğü’ne atandı.

Balkan Savaşlarında (1911-1912) kendisinin oluşturduğu “Gönüllü Alayı”nın başında Alay Komutanı olarak çarpışan Müftü Ahmet Nazif Efendi, Milli Mücadele’nin başlamasıyla ulusal direniş harekâtı yanında yer aldı.

Milli Mücadele’nin hedef ve amaçları konusunda halkı aydınlatıcı vaazlar verdi. Eşme ve çevresinde Milli Mücadele kıvılcımını ateşledi.

Yunanlıların İzmir’e ayak basmaları üzerine cepheye koştu. Kendisinin teşkil ettiği Kuva-yı Milliye’nin başında çarpışmalara katıldı.

Müftü Ahmet Nazif Efendi, bu hizmetlerinden hal tercümesinde şöyle söz eder:

“İzmir’i Yunan’ın işgali üzerine 21 Mayıs 1919’da Kuva-yı Milliye teşkilatı yapıp, Ferit Paşa Hükümetine isyan ettim. Dağa çıktım. Turgutlu kasabasında Yunan’a karşı koştum.

1922 senesi Kasım’ına kadar çarpışmaya devam ettim.

Silahımı elimden bırakmadım. Bu sebeple müftülükten yarım maaş aldım. Çal ve Mildi muharebelerinde gösterdiğim yararlık üzerine Güney cephesi Müftüsü tayin edildim.

Bir sene müftülük maaşı almadım. İkinci İnönü muharebesinde, Kütahya, Sakarya muharebelerinde gösterdiğim fedakârlık Bakanlar Kurulunun bilgisi dâhilindedir. Sakarya Muharebesinden sonra Menderes Havalisi Akıncı Kumandanlığı vazifesiyle görevlendirildim...”

Üçüncü Cumhurbaşkanımız ve Milli Mücadele’nin “Galip Hocası” Merhum Celal Bayar Bey, “Müftü Nazif Efendi, muntazam ordu haline getirilinceye kadar Kuva-yı Milliye’de çalışmıştır” diyerek, Müftü Efendi’nin hal tercümesinde yazdıklarını doğrulamaktadır.

Öte yandan Celal Bayar Bey, Milli Mücadele kıvılcımını tutuşturmak amacıyla, Ege’de yaptığı çalışmalarda Müftü Nazif Efendi’den yardım ve destek gördüğünü belirtmektedir.

O’nun “Ben de Yazdım” adlı hatıratından birkaç pasaj sunalım:

“...Kumandan Bekir Sami Bey (Albay Bekir Sami Günsav) Alaşehir’den Eşme’ye geçti.

Burasının karargâh olarak seçilmesinde, Eşme Müftüsü Hacı Nazif

Efendi'nin şahsi tesiri olmuştu. Teşkilat için kendisinden yardım umuluyordu”.

“... 5 Eylül 1919 sabahı Sarayköy İstasyonu'na gittim. Her iki dostumu Hacim Muhittin Çarıklı ve Eşme Müftüsü Hacı Nazif Efendi beni görünce o kadar sevindiler ki şaşırdım.

Teşekkürle kaydetmeliyim ki gösterdikleri sevinçte şahsıma karşı besledikleri sevginin etkisi büyüktü. Hacim Bey, vaktiyle Çeşme Kaymakamlığı'ndan İzmir Polis Müdürlüğü'ne getirilmişti. Dost olmuştuk. Müftü Efendi iyi bir İttihatçı idi...”.

“Bu uzun konuşma ve anlaşmadan sonra Hacim Çarıklı, Buldan yoluyla kendi bölgesine, biz de Müftü Hacı Nazif Efendi ile Eşme'ye gidecektik.

Veda sırasında Hacim Çarıklı bana: “Seyit Ahmet Efendi' diyordu. Müftü ile aralarında, bu isimle anılmamı kararlaştırmışlar...”

Maksatları da yeni başlayan şartlar içinde muhtemel tehlikeye karşı “Galip Hoca'yı” korumaktı”.

“5 Eylül 1919'da Hacim Muhittin Çarıklı konuşmamız sona erermez hemen Buldan yolunu tuttu.

O istikametten gelip bizimle Kula'da birleştikten sonra Balıkesir'e yetiyecekti. Bizim de küçük kafilemiz Eşme yönünde yol almaya başladı.

Müftü Hacı Nazif Efendi, iri vücudu, başında kocaman sarığı, muntazam kesilmiş sakalı, elinde bir İngiliz filintası, belinde fişekliklerle İngiliz cins atı üzerinde çok heybetli görünüyordu.

Yanında silahlı beş muhafızı vardı. Bunlar da bayram tatili münasebeti ile köylerine gidiyorlardı. Benim için de bir at hazırlamışlardı...

Akşam karanlığında küçük kafilemiz “Elvanlar” Demiryolu yakınına, Müftü Efendi'nin köyüne geldi. Müftü Efendi, beni evinin misafir odasına yerleştirdi...

Eşme İlçesi erkânı, başta Kaymakamları Şevki Bey olduğu halde ögle yemeğine geldiler.

Müftü Hacı Nazif Efendi beni, Germencik Müftüsü'nün oğlu Kuva-yı Milliye Seyit Ahmet Efendi diye yeni adıyla, davetlilerine takdim etti...”.

“8 Eylül 1919 günü “Kula” ilçesine geldik. Eşme Müftüsü Hacı Nazif Efendi bana refakat nezaketini göstermişti. Burada, maiyeti ile beraber Hacim Muhittin Çarıklı ile buluştuk...”

Ayrıca Müftü Nazif Efendi, Balıkesir ve Alaşehir kongrelerinin toplanması için Ege bölgesinde çalışmaları yürüten Hacim Muhittin Çarıklı'ya da zaman, zaman yolculuklarında refakat etmiştir.

Öte yandan Müftü Hacı Nazif Efendi, Eşme Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş ve faaliyetlerinde de görev almıştır. Bu arada Nazilli Kongreleriyle, Birinci (6-8 Ağustos 1919), ikinci (19-20 Eylül 1919) ve üçüncüsü (6 Ekim 1919) olmak üzere Nazilli'de üç kongre yapılmıştır.

Alaşehir Kongresi'ne Eşme delegesi ve Kuva-yı Milliye Komutanı olarak katılmıştır.

Özellikle Alaşehir Kongresi, Ege'de milli direnişi bütünleştirme görevini üstlenmesi yönünden önemlidir. Kongre kararı uyarınca Heyet-i Merkeziyyesi Alaşehir'den Uşak'a nakledilmiştir.

Bu devrede yönetimde Müftü Nazif Efendi de görev almıştır. Başkan vekili olarak önemli talimatlar vermiştir. Müftü Nazif Efendi, Kuva-yı Milliye'nin ikmalinde de görev almıştır.

Alaşehir Kongresi Heyet-i Merkeziyye Başkanı tarafından Müftü Efendi'ye hitaben yazılan 4 Nisan 1920 tarihli yazıda;

Cephenin acilen ete ihtiyacı bulunduğu belirtilerek, bir-iki gün içinde cepheye et yetiştirmesi istenilmektedir.

Heyet-i Merkeziyye Başkanı bir diğer yazısında; milli harekât için Müftü Hacı Nazif Efendi'nin ne derece önemli olduğunu şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Müftü Hacı Nazif Efendi altı gündür esir-i firaştır. Tedavisine ihtimam edilmektedir. İnşallah kabiren kesb-i afiyet eder (İnşallah kısa zamanda iyileşir). Şu günlerde buradan infikâki (ayrılması) cidden işlerimizi yarım bırakacaktır...”

Kısaca Müftü Nazif Efendi, Merhum Orgeneral Kazım Özalp'ın *“...O Uygun olmayan durum ve şartlar içinde muhterem ulemamız, öne*

geçmişler, münhasıran telkin ve irşad ile iktifa etmemişler, milli kuvvetlerin başında çarpışmıştır...” dediği din adamlarından birisidir.

Buraya kadar çok küçük bir kısmından söz edebildiğimiz hizmetlerinden dolayı daha işin başında Meşihat makamına şikâyet edilmiştir. Eşme Sabık Kadısı Hüseyin Şükrü imzasıyla gönderilen 14 Eylül 1919 tarihli dilekçede;

Müftü Hacı Nazif Efendi’nin Kuva-yı Milliye teşkil ettiği, Kuva-yı Milliye için yardım topladığı dile getirilmekteydi. Bu ve benzeri şikâyetler, Müftü Ahmet Nazif Efendi’yi Milli Mücadele lehindeki çalışmalarından vazgeçirememiştir.

Bu yöndeki milletçe unutulmaz hizmetleri düşman yurttan kovuluncaya kadar devam etmiştir. Kurtuluş Savaşımızdaki bu fedakârca hizmetleri dolayısıyla, Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Ayrıca halk tarafından I. Dönem TBMM üyesi seçilmek istenilmişse de kabul etmemiştir. Ancak Milletvekilliği, büyük oğlu Hacı Yılmaz’a nasip olmuştur.

Hacı Ahmet Nazif Efendi, düşman yurttan kovulduktan sonra, Eşme Müftülüğü görevine dönmüştür. Müftülük görevini sürdürürken 1/2 Şubat 1927 gecesı “Elvanlar’daki evinde Madanoğlu Mustafa’nın kız kardeşinin oğlanları Kamil ve Haydar tarafından öldürölmüştür.

Celal Bayar, hatıratında Müftü Hacı Ahmet Nazif Efendi’nin öldürölmesi ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Müftü Hacı Nazif Efendi, Muntazam ordu haline getirilinceye kadar Kuva-yı Milliye’de çalışmıştır. Eşme’de Kuva-yı Milliye lehindeki ve aleyhindeki mücadele şiddetli olmuştur. Lehteki hareketi Müftü Nazif Efendi temsil eylemiştir.

Lozan Barış Antlaşması gereğince Milli Mücadele aleyhinde bulunanların 150’lik listeye dâhil edilerek memleket dışına çıkarıldığı zaman da Eşme’de Muhterem Müftü Efendi’nin siyasi husumet sebebi ile şehit edildiği söylenilmektedir...”

Müftü Hacı Ahmet Nazif Efendi, öldüröldüğünde evli olup 5 çocuk babasıydı. Osmanlıca, Arapça ve Farsçanın yanı sıra, Rum-

ca ve Fransızca da bildiği hal tercümesinde belirtilmektedir. (Milli Mücadele'de Müftü Ahmet Nazif Efendi'nin emri altında çarpışmalara katılan Burdur-Bucak Kestel Köyü'nden Ahmet Bozkurt'un yayınlanmamış hatıratı ve Eşme Nüfus İdaresi'nden alınan bilgi.)

Hasan Tahsin Efendi (Araç Müftüsü)

1872'de Kastamonu Araç Kazası'nın Kayabaşı Köyü'nde doğdu. Kayabaşıoğlu Ali Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini köyünde yaptıktan sonra İstanbul'a giderek 1884'te Kalenderhane Medresesi'ne kaydoldu. Anılan medresede on yıl öğrencilikten sonra, Fatih Dersiamlarından Kastamonulu İbrahim Kamil Efendi'den icazet aldı.

Hasan Tahsin Efendi, öğrenimi sonrasında bir müddet İstanbul Terakki Mektebi'nde Kur'an-ı Kerim, Arapça ve Din Dersleri Öğretmenliği yaptı. Bu arada 1902 yılında girdiği imtihanda başarılı olarak Edirne "İbtidây-i Hariç Ruusunâme-i Hümayun" unvanını aldı.

Hasan Tahsin Efendi, 20 Ağustos 1902'de Araç-Iğdır Nahiyesi Müderrisi oldu. 29 Aralık 1909'da Tosya Kazası Müderrisliği'ne naklen atandı. Oradan da Ocak 1911'de Araç Müderrisliğine tayin edildi. 3 Mart 1912'de Araç Müftülüğü'ne getirildi.

Milli Mücadele'nin başlamasıyla, Milli harekât yanında yer aldı. Ankara Fetvası'nı "Araç Müftüsü Hasan" ismiyle imzaladı.

Araç Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunda görev aldı.

Milli Mücadele'de Zonguldak Cephesi'nde "Bartın ve Havalisi Komutanı" olarak görev yapan Cevat Rıfat Atilhan, hatıratında Müftü Hasan Tahsin Efendi'den şöyle söz eder:

"... Üç yüz elli kişilik müfrezemle Kastamonu'dan Bartın'a giderken, Araç'ta genç ve faal bir kaza Kaymakamı ile Müftü Hasan Tahsin bizi istikbal ettiler.

Bu mini, mini kaza merkezinde askerlerimiz evlere, hayvanları ahırlara yerleştirildi... Geceyi Araç'ta böyle geçirdik. Yatsı namazında Müftü Hasan Tahsin Efendi cemaate çok müessir hitabede bulundu ve:

"Allah yolunda malınızla ve nefsinizle mücadele ediniz. En büyük sevap bundadır" buyurdular.

İşte iman edenler için büyük fırsat. Düşmanın mülevves ayağı, bu şehit yuvası vatani çiğnemekte. Onlarda merhamet, adalet ve medeniyet namına bir şey yoktur.

İzmir'den aldığımız haberler yürekler acısı... Camileri yıkıyorlar, karılarımıza saldırıyorlar ve masum halkı katliam ediyorlar, bunları işittik. Böyle bir felaketin başımıza gelmemesi için cümlelerinizi cihâda davet ediyorum.

Malınızla canınızla, her şeyinizle katılınız bu savaşa..."

Bu hitap hiç de boşa gitmedi. Bazı insanlar köylere gittiler. Müftü Efendi köy imamlarına haber gönderdi ve Safranbolu'da bize iltihak etmek için köylerden gönüllü ve at tedarikine tevessül edildi.

Dikkat buyrulmuştur ki iki eli boş, genç bir kumandan ancak din adamlarının himmet ve gayretleriyle, gittikçe çıkış gibi büyüyen bir kuvvet meydana getiriyor ve onunla müstevli bir düşmanın karışına çıktık.

Milli Mücadele önderi Hasan Tahsin, Araç Müftüsü iken 19 Eylül 1936'da vefat etti. Köyünün ismini "Kayabaşı" soyadı olarak almıştır.

Mehmet Hulusi Efendi (Yozgat Müftüsü)

1888 tarihinde Yozgat'ta doğdu. Tüccardan Hacı Bekir Ağa'nın oğludur. İlk ve orta öğrenimini üstün başarıyla Yozgat'ta tamamladı. Mehmet Hulusi Efendi, Yozgat İdadisi'nde okuduğu; Kur'an-ı Kerim, Din dersi, Ahlak, Arapça, Farsça, Türkçe, Fransızca, Coğrafya, Tarih, Sağlık Bilgisi, Tabiat, Matematik, Cebir, Geometri, Yazı, Resim gibi derslerin hepsinden "Pekiye" almıştır.

Daha sonra Kayseri'ye giderek öğrenimini sürdürdü. Burada Kayseri Medresesi'ne devam ederek Müderris Osman Hilmi Efendi'den icazetname aldı.

17 Haziran 1911 tarihinde girdiği imtihanda başarılı olarak İstanbul-Beyazıt Cami-i Şerif'te Dersiâmlığa başladı.

Bu görevi sürdürdüğü sırada "Medresetü'l-kuzzat"a üç yıl devam etti. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda askere alınması üzerine bu okulu tamamlayamadı.

Savaş sonu Aralık 1918'de Yedek Levazım Asteğmeni olarak terhis oldu.

Hemen Dersiâmlık görevine döndü. Yozgat Müftüsü Hüsnü Efendi'nin vefatı üzerine 19 Mart 1919'da münhal bulunan müftülüğe atandı.

Milli Mücadele'ye katılarak Yozgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşuna öncülük etti. Yozgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şu kişilerden oluşmaktaydı: Başkan Müftü Mehmet Hulusi, Üye Belediye Başkanı Ahmet, Mahkeme-i Şer'îye Başkâtibi İhsan, Ulemadan Hafız Şahap, Kasımzâde Şükrü, Darende Kaymakamı Sabıkı Süleyman (Sırrı İçöz), Divanlîzâde Hamdi Efendiler ve Beyler.

Bu arada Ankara Fetvası'nı "Yozgat Müftüsü" olarak tasdik etti.

TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimde Yozgat Milletvekili seçildi. 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulundu. Meclisin açılışında Hacı Bayram'dan Meclis Binasına kadar baş üstünde taşınan "Lihye-i Saadeti" (Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V.)' in sakalından bir kaç telin saklandığı su dolu kabı) bir müddet O taşımıştır.

I. toplantı yılında İrşad, Şer'îye, Evkaf ve PTT komisyonlarında çalıştı. Dönem içinde kürsüde beş konuşma yaptı. İki soru önergesi verdi.

Şer'îye ve Efka Vekâletinin gördüğü lüzum üzerine yeniden Yozgat Müftülüğüne atanmakla Milletvekilliğinden istifa etmiş sayılması, 14 Mart 1921'de kararlaştırıldı.

1949 yılı sonuna kadar bu görevini sürdürdü. 15 Haziran 1950'de Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere ve Dini Eserleri İnceleme Kurulu Üye Yardımcılığına,

27 Eylül 1956 tarihli kararname ile de üyeliğe atandı. 6 Haziran 1959'da emekliye ayrıldı. 22 Kasım 1964'te Ankara'da öldü.

Arapça, Farsça ve Fransızca bildiği resmi hal tercümesinde yazılıdır". Soyadı Kanunuyla "Akyol" soyadını almıştır.

Ahmet Vehbi Efendi (Merzifon Müftüsü)

1882’de Merzifon’da doğdu. Kara Mahmutzâde Hüseyin Ağa’nın oğludur. İlköğrenimini köyünde İlyas Ağa Mektebi’nde yaptı. Eylül 1894’te Merzifon Rüştiyesi’ne girdi ve bu okuldan 1898’de mezun oldu.

Hemen mezuniyeti sonrası da, Merzifon’un Piri Yaya Şeyhi Mehmet Efendi’nin iki yıl süreyle derslerine devam etti.

Sonra Amasya’ya giderek Mehmet Paşa Medresesi’ne kaydoldu. Burada tanınmış bilginlerden Amasya Müftüsü Gürcü Hacı Osman Efendi’den ders aldı.

Onun 1902 senesinde vefatı üzerine, yine tanınmış bilginlerden Köprülü Hacı Hafız Mustafa Efendi’nin öğrencisi oldu.

1 Mart 1911’de yüksek öğrenimini tamamladı.

2 Temmuz 1912’de Merzifon Medresesi Müderrisliği’ne tayin edildi. Bu görevde iken, 14 Ocak 1914’te Merzifon Müftülüğü’ne getirildi.

Milli Mücadele’nin ilk günlerinde milli harekât yanında yer aldı. Bu arada Ankara Fetvası’nı “Vehbi” ismiyle imzalamış ve Merzifon Müftüsü olarak tasdik etmiştir.

Soyadı kanunuyla “Gül” soyadını almıştır. Evli ve iki çocuk babasıydı. (Merzifon Nüfus İdaresi’nden elde edilen bilgilerden.)

Ali Rıza Efendi (Uşak Müftü Vekili)

1874’te Uşak-Cuma Mahallesi’nde doğdu. Helvacı esnafından Hacı İmamzâde Yusuf Efendi’nin oğludur. İlköğrenimini mahalle mektebinde ve bu arada hıfzını tamamladıktan sonra, 1884’te Uşak-Boduroğlu Medresesi’ne kaydoldu. Boduroğlu Medresesi’nin ecdadı tarafından kurulduğunu, Ali Rıza Efendi hal tercümesinde belirtmektedir.

Bu medresede Uşak’ın tanınmış ulemasından Manzurzâde Ali Efendi’nin derslerine devam ederek 1898’de müderrislik icazeti aldı.

Aynı yıl, öğrenim gördüğü medresede öğrenci okutmaya başladı. Kendi ifadesine göre, iki defa icazetname vermeye muvaffak olmuştur.

13 Mart 1900'de Dârü'l-Hilafetü'l-Âliyye Medresesi Muallimliği'ne tayin edildi.

13 Mart 1910'da Uşak Bidayet Mahkemesi Üyesi oldu. İl İdare Meclisi Üyesi seçilmesi sebebiyle, 7 Ekim 1910 tarihinde mahkeme üyeliğinden istifa etti. 15 Ekim 1910'da da Uşak Müftülüğü'ne atandı.

Milli Mücadele'nin başlamasıyla ulusal direniş harekâtına katıldı.

Bu arada I. Dünya Savaşı'ndan Osmanlı İmparatorluğu'nun yenik çıkmasıyla sonuçlanan olaylar, Yunan kuvvetlerinin İzmir'i işgali, daha sonra Gediz vadisini takiben Salihli yönündeki ilerleyişleri, Uşak'ta da büyük üzüntü ve endişe meydana getirmiştir.

İbrahim Bey (Sabık Uşak Müftüsü İbrahim Tahtakılıç), aralarında Müftü Ali Rıza Efendi'nin de dâhil olduğu bir kısım şehrin ileri gelenleri ve gençleriyle birlikte sık, sık Türk Ocağı'nda toplanarak durumu görüşmüşler ve muhtemel bir direnişin hazırlıkları için örgütlenme çalışmalarına girişmişlerdir”.

Bu gelişmeler sonunda Uşak Redd-i İlhak Cemiyeti kurulmuştur. İbrahim Tahtakılıç, Alaşehir-Uşak Heyet-i Milliyesi Başkanlık görevini üstlenmiş ve Yedek Subay Sökeli Hilmi komutasında da bir milli güç oluşturmuştur.

Cemiyet daha sonra Sivas Kongresi kararı uyarınca Müdafaa-i Hukuk adını almıştır. Daha sonra İsmail Sofuoğlu, Bekir Yılcıoğlu, Mehmet Hacimli, Ali Hamzaoğlu, Osman Seyfi Kalemioğlu da Uşak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde görev almışlardır.

Müftü Ali Rıza Efendi'nin de kuruluşunda yer aldığı bu cemiyet, halkın milli his ve heyecanını kuvvetlendirmeye çalışarak direnişi genişletmiştir.

Bu arada milis kuvvetlerinin ihtiyaçlarını da düzenli sağlayarak direnişi kuvvetlendirmiştir.

Öte yandan Uşak Hücum Taburu adında gönüllülerden bir birlik teşkil edilmiştir.

Bu birliğin teşkilinde bütün teçhizat, Uşak halkı tarafından temin edilmiş, elbiseleri Uşak Şayak fabrikalarından alınan kumaşlardan diktirilmiştir.

TBMM'nin açılışından bir süre sonra, Mustafa Kemal Paşa bazı milletvekilleri olduğu halde Batı Cephesi'nde teftişe çıktı. Bu arada Uşak'ta da incelemeler yapmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın 9 Ağustos 1920 tarihinde TBMM'nin 45. toplantısında Uşak'ta mahallince teşekkül etmiş gönüllülerden oluşan birliklerden övgü ile söz etmektedir.

Mustafa Kemal Paşa ile birlikte cepheleri ziyaret etmiş olan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, Meclis kürsüsünden "...Efendiler, Uşak fedakârlığını hürmetle, takdisle yâd edeceğim..." diye haykırıştır.

Bu arada kendi seçim bölgesi Bolu'ya onların da Uşak'takiler gibi fedakârlıklardan kaçınılmamasını isteyen bir telgraf çekmiştir.

Kütahya Milletvekili Ragıp Bey de Meclis Kürsüsü'nden;

"Uşak, henüz Ankara'da Büyük Meclisi teşekkül etmezden evvel Hükümet katiyen zerre kadar muavenet etmediği zamanlarda, on dört ay Salihli cephesinde dikilmiş, malıyla ve canıyla fedakârlık etmiş ve düşmanı orada durdurarak Anadolu'ya mütemadiyen bekçilik yapmıştır."

Dedikten sonra, düşmanın bu nitelikleri dolayısıyla en çok Uşak'a düşman olduğunu, ona hırs beslediğine dikkat çekmiştir.

Milli Mücadele lehindeki bu gelişmeler sebebiyle, milli harekâtın Uşak'ta önde gelen isimlerinden Müftü Ali Rıza Efendi, Kütahya Mutasarrıflığı'nın 30 Mart 1919 tarih ve 8434/126 sayılı emirleri uyarınca Kaymakamlıkça görevinden alınmıştır.

Ali Rıza Efendi, hal tercümesinde "*Tarih-i Azlim Mustafa Sabri Efendi'nin Meşihati işgali zamanına müsadif bulunmakla sebeb-i azlim beyan edilmemiştir*" demektedir.

Halkın kendisini istemesi üzerine, 6 Mayıs 1920'de yeniden bu kez vekâleten Uşak Müftülüğü'ne atandı. Bu esnada Uşak Müftü Vekili olarak Ankara Fetvası'nı tasdik etti.

Daha sonra tekrar asaleten Uşak Müftülüğü'ne getirildi. 29 Ağustos 1920'de Yunanlıların Uşak'ı işgal etmeleri üzerine, işgal dı-

şında kalan ve kaza merkezi yapılan Bulgaz köyünde 7-8 ay kadar Müftülük görevini yürüttü.

Bulgaz Köyü'nün de işgali üzerine, Afyon-Sandıklı'ya gitmiştir. 19 Mayıs 1921 tarihinde vekâleten Afyon Müftülüğü'ne getirildi.

1 Eylül 1922'de Uşak'ın düşman işgalinden kurtuluşunu müteakip 2 Ekim 1922'de Ankara Hükümetince tekrar Uşak Müftülüğü'ne atandı.

Bu arada ilave memuriyet olarak, Uşak Dârü'l-Hilafetü'l-Âliyye Medresesi'nde Fıkıh dersleri okuttu. Medresedeki görevi, medreselerin kapatıldığı 3 Mart 1924 tarihine kadar devam etti.

1 Haziran 1924-31 Ağustos 1925 tarihleri arasında da Uşak İmam-Hatip Mektebi'nde Tefsir dersleri verdi.

Uşak Müftüsü iken, 4 Şubat 1929'da vefat etti. Evli olup dört çocuk babasıydı. Ailesi “Bodur” soyadını almıştır. (Uşak Nüfus İdaresi'nden alınan bilgi.)

Ali Rıza Efendi (Amasya Milletvekili)

Darendeli Müftüzade Muzaffer Tevfik Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini Gümüşhacıköy Hacı Yahya Mahallesi Sübyan Mektebi'nde yaptı. Orta öğrenimini ise, aynı ilçenin Rüştîye Mektebi'nde tamamladı.

9 Temmuz 1893'te Rüştîye'den mezun olduktan sonra, Amasya'ya gitti. Oradaki Sultan Bayezid-i Veli Medresesi'ne kaydoldu. Bu medresede Müderris Muharrem Efendi'nin derslerine devam ederek 28 Nisan 1905'te müderrislik icazeti aldı.

Sonra İstanbul'a gitti ve tanınmış bilginlerden Muğlalı Rıza Efendi'nin derslerine devam ederek bilgisini genişletti.

Öğrenimi sonrasında Gümüşhacıköy'e döndü. Orada müderrislik yaparken 1910'da Sivas İl Genel Meclisi'ne Amasya Sancağı üyeliğine Ali Rıza Efendi en fazla oy alarak 1. sırada seçildi.

Bu görevini 1912 yılına kadar sürdürdü. 3 Ağustos 1912'de Gümüşhacıköy Müftülüğü'ne atandı.

1919'da Milli Mücadele'nin başlamasıyla, Gümüşhacıköy Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde görev aldı.

Ulusal direniş için çalıştı. TBMM'nin I. Dönemi'ne Amasya Milletvekili seçilerek 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulundu. Meclis'te Anayasa, Şer'îye ve Evkaf komisyonlarında çalıştı.

III. toplantı yılında Şer'îye ve Evkaf Komisyonu'nun başkanlığını yaptı. Belediye Başkanlarının seçimi hakkındaki 30 Ekim 1922 tarih ve 278 sayılı Kanun, Dâhiliye vekâletinin tasarısı ile birleştirerek önerisi üzerine kabul edildi.

II. Dönemde tekrar Amasya Milletvekili seçildi. Şer'îye, Diyanet ve Evkaf, Tapu Komisyonlarında çalıştı. Kürsü'de altı konuşma yaptı.

II. Dönemde milletvekilliği sona erince İstanbul'a yerleşti. Politika veya herhangi bir işle meşgul olmadı.

17 Mart 1952'de vefat etti. Evli olup üç çocuk babası idi.

Âlim Efendi (Manisa Müftüsü)

1875'te Manisa'da doğdu. Ulemadan Hacı Arif Efendi'nin oğludur. İlköğrenimi ve hıfzını tamamladıktan sonra, Müderris Ali Rıza Efendi'den Arapça okudu. Ali Rıza Efendi'nin vefatı üzerine, Manisa Müftüsü Hacı Evliyazâde Mehmet Emin Efendi'nin derslerine devam etti. Ve ondan 1897'de icazet aldı.

Daha sonra ilmini genişletmek üzere İstanbul'a gitti. Orada Beyazıt Dersiamlarından Çarşambalı Hacı Ahmet ve Fatih Dersiamlarından Dağıstanlı Mustafa Hulusi Efendilerin derslerine devam etti.

1901'de Hacı Ahmet Efendi'den Ulûm-u âliye ve a'liyye öğrenimi gördüğüne dair icazetname ve ayrıca Mustafa Hulusi Efendi'den de Aşare ve Takrib icazetnamesi aldı.

4 Şubat 1909'da Manisa Müftü Müsevvîdi (Müftü Yardımcısı) olarak memuriyete başladı. Bu görevde iken 1915'te Manisa Müftüsü oldu.

Öte yandan İtilaf devletleri, 1919 yılının Şubat'ında Paris'te bir araya geldiler. Sevr'in bir nevi ön denemesi niteliğinde olan Paris Konferansı'nda Yunanistan'a Balıkesir, Aydın ve İzmir Vilayetleri vaat edilmişti. Bu haber Türk halkını çok müteessir etmişti.

Türk'ün "Ebet-Müddet" devletinin hürriyet ve bağımsızlığının

sonu olamayacağına iman etmiş vatanseverler bir kongre yaptılar. Bu kongreye, İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Balıkesir İl ve İlçelerinden 37 Belediye Başkanı, 37 Müftü olmak üzere toplam 165 delege katıldı.

Bu arada 17-19 Mart 1919 tarihlerinde İzmir'de Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti'nin önderliğinde toplanan kongreye Manisa Temsilcisi olarak katıldı.

İzmir'in işgali üzerine de, Müftü Âlim Efendi, Kırkağaç Müftüsü Mehmet Rıfat, Burhaniye Müftüsü Mehmet Muhip, Edremit Müftüsü Hafız Cemal, Tire Müftüsü Sunullah Efendilerle birlikte Yunan İşgalini din açısından değerlendiren bir fetva vermişlerdir.

Bu fetvada;

Yunan işgali ve zulmünün haksızlığı belirtildikten sonra, buna karşı fiili mukavemetin yani cihat yapmanın farz olduğu açıklanıyordu.

Ayrıca Yunanlılarla birlikte Damat Ferit Hükümeti'nin tel'in edildiği de vurgulanmıştır.

Bundan dolayıdır ki, Âlim Efendi diğer din adamlarıyla birlikte Yunan makamları ve İstanbul Hükümeti tarafından idama mahkûm edilmiştir.

Manisa'nın işgali üzerine Milli harekât lehinde çalışmalarını daha da arttırdı.

Ancak Yunan askeri yetkililerince aranması üzerine Akhisar'a kaçmak zorunda kaldı. Orada Kuva-yı Milliye çalışmalarına katıldı.

Bu arada 22 Mart 1920 tarihinde yapılan "Beşinci Balıkesir Kongresi" ikinci başkanlığına seçildi.

Ankara Fetvası'nı tasdik edenler arasında "Balıkesir Kadı-ı Sabıkı Âlim" diye ismi geçen din âliminin Manisa Müftüsü Âlim Efendi'nin olması kuvvetle muhtemeldir.

Zira milli harekât lehindeki çalışmalarından dolayı Saruhan (Manisa) Müftülüğü'nden İstanbul Hükümeti'nce azledilmiştir. Âlim Efendi, Diyanet İşleri Başkanlığı'na hitaben yazdığı 15

Teşrin-i Evvel 1340/1924 tarihli dilekçesinde Saruhan (Manisa) Müftülüğü'nden azlediliş sebebini şöyle açıklamaktadır:

"... Ayrılışıma dair İstanbul'daki Ferit Paşa Hükümeti'nin, karar alırken isnat ettiği esbab-ı mucibe Kuva-yı Milliye'ye iltihak ederek milletin selametine çalışmaktan ibaret olduğunu zan ederim. Aynı esbaba binaen aynı hükümet, Reisi Cumhurumuzu ve hükümetimizi de idama mahkûm etmişti ..."

Ayrıca Ankara Fetvası, din âlimlerinin imzasına sunulduğu esnada Balıkesir Kadısı Şükrü Efendi'dir. Ondan önceki Balıkesir Kadısı da Salim Sabri Efendi'dir.

Manisa'nın 8 Eylül 1922'de işgalden kurtarılması üzerine, Âlim Efendi tekrar Manisa Müftülüğü'ne atandı.

Âlim Efendi, Milli Mücadele'deki onurlu davranışları kadar, musikişinaslığı ile de ün kazanmış bir kişiliğe sahiptir.

İstiklal Madalyası ile de taltif edilen Âlim Efendi, 12.12.1932'de vefat etmiştir. (Manisa Nüfus Müdürlüğü'nden alınan bilgi.)

Abdullah Sabri Hoca (Devrek Müftüsü)

Abdullah Sabri Efendi 1870'te Devrek'te doğdu. Halveti Dergâhı Postnişini Hacı Mehmet Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Devrek iptidai Mektebi ve Rüştîyesi'nde tamamlamıştır. Sonra medrese eğitimi görerek 1896'da müderris icazetnamesini aldı. Babasının ölümü üzerine Dergâh da onun görevini üstlendi. 1911 yılında da Devrek Müftülüğü'ne atandı.

Bu görevini sürdürürken, 1920'de Büyük Millet Meclisinde Ereğli, Zonguldak ve Devrek ilçelerinin de bağlı olduğu Bolu'nun Tunalı Hilmi Bey, Yusuf İzzet Paşa, Cevat Abbas Gürel, Dr. Fuat Umay, HacıAbdülvahap Ömer, Nuri Aksu, Şükrü Güler ile birlikte Birinci Grup Mebusu oldu.

10 Nisan 1920'de, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın etkisiyle yayınlanan, Mustafa Sabri Efendi'nin kaleme aldığı Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi tarafından ilan edi-

len fetva, Kuva-yı Milliye'cilerin öldürülmelerinin günah sayılmayıp dinen caiz ve vazife sayıldığını duyuruyordu.

İstanbul, bu fetvayı çeşitli yollardan Anadolu'nun her yerine dağıtmaya, Ankara da bunu önlemeye çalışıyordu. Fetvanın Anadolu'da yayılması ve zararlarını önlemek için sıkı önlemler alınmış ise de bunda pek başarılı olunduğu söylenemez.

Zira TBMM'nin açılışı arifesinde, ülkenin işgalden kurtulabilmiş köşeleri, ayrı görüşlerin kavga sahnesi haline gelmişti. Bu yıkıcı fetvalar ve Bab-ı Ali'nin beyannameleri ile aldatılan halk yer, yer vatan kurtarıcılarının önüne dikilmişti.

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ayaklanmalar baş göstermişti. İsyancılar, Ayaş belinden Ankara'yı seyreder hale geldiler. Türk Milli Mücadelesi için zor günler yaşanıyordu.

Durum her geçen gün daha tehlikeli bir hal aldı. Ulusal harekâtın başarısızlığı dahi söz konusu olabiliirdi.

Dürrizade Abdullah Efendi fetvasına karşı 16 Nisan 1920'de Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat Efendi tarafından yazılan ve Abdullah Sabri Efendi'nin de içinde bulunduğu 153 müftü tarafından imzalanarak desteklenen Ankara Fetvası (Anadolu Fetvası, Börekçizade Mehmet Rıfat Efendi Fetvası) dağıtıldı.

Fetva: *"...Düşman devletlerinin zorlamaları ve kandırmalarıyla olaylara ve gerçeklere aykırı olarak çıkarılmış bulunan fetvalar İslâm halkı için şeriatça muteber olmaz."* cümlesiyle bitiyordu.

Bu yönüyle Milli Mücadele'de fetvalar savaşına da tanık olunmuştur. Anadolu ulemasınca tasdik edilen Ankara Fetvası, tek Dürrizâde Abdullah'ın imzasını taşıyan İstanbul Fetvası'na üstün gelmişti.

Başka bir deyişle, Milli Mücadele'yi zafere ulaştıran manevi güç, Ankara Fetvası ile temin edilmişti.

Abdullah Sabri Efendi, Milli Mücadele'nin başlamasıyla, milli harekâtın yanında yer aldı. Devrek Kaymakamı Şükrü Bey'in başlangıçtaki menfi tutumuna rağmen Milli Mücadele'nin hedef ve amaçları konusunda halkı aydınlattı. Camilerdeki konuşmalarının yanı sıra, Devrek Millet Bahçesi'nde de mitingler düzenledi.

Devrek Ulu Camii önündeki Hükümet Konağı'nın yanı başındaki kavak ağacının başında kılıç kuşanmış ve elinde sancak-ı şerif tutar halde bir masaya çıkar, konuşmaları ile halkı Milli Mücadele'ye, Mustafa Kemal'in yanında yer almaya çağırırdı.

Abdullah Sabri Efendi, Devrek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş ve faaliyetlerinde de görev alarak, Ankara Fetvası'nı da Devrek Müftüsü olarak tasdik etti. Halkın baskısıyla kaymakam da İstanbul ile ilişkisini kesti.

Devrek halkının milli harekât yanında yer alması konusundaki çalışmalarıyla yetinmemiş, Devrek Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş ve faaliyetlerinde de görev almıştır.

24 Nisan 1920 tarihinde padişah imzasıyla Ankara Müftülüğünden alındı ve Divan-ı Harb-ı Örfi tarafından Kuva-yı Milliye'cilere katılmaktan ölüme mahkûm edilmişti. Yani Mehmet Rıfat ve Abdullah Sabri Efendiler hayatları ortaya koyarak Milli Mücadeleye destek veren din adamlarıydı.

Hilafet Ordularının yoluna çıkan ve Ankara Fetvasını onlara okuyup anlatan Kuva-yı Milliye'cilere destek veren din adamlarından biri olan Abdullah Sabri Efendi ise, 1. 6. 1923 tarihinde milletvekilliği sona erince Devrek'e döndü.

Soyadı Kanunundan sonra Aytaç soyadını alan Abdullah Sabri Efendi, 1950 yılına kadar yaşamını Milli Mücadele Kahramanı olarak sürdürdü. (*) *Ekrem Murat Zaman (Maden-Müh)*

Devrek'te Diğer Hocalar

Yeşilbaş Osman Efendi

Yörede Müdafa-ı Hukuk Cemiyetini ilk kuran ilçe merkezlerinden biri de Devrek'tir. 1919-1920 arasında Devrek Müdafa-ı Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Eşraftan Yeşilbaş Osman Efendi'nin başkanlığında kurulan Cemiyet, Devrek müftü ve kadısı Şeyh Hacı Abdullah Sabri Efendi, o milletvekili olunca onun yerine müftü olan Tahir

Efendi, Selemenoglu Hacı Süleyman Efendi, Kitapsız İsmail Efendi, Nahiye Müdürü Kadir Cemali Bey, Mumyakmaz Hacı Osman Efendi, Dangaz İbrahim Efendi ve Hacı Abdullah Efendi'den oluşmuştur.

Devrek ve Çaycuma'da dokunan bezlerden asker iç çamaşırları hazırlanmış, ayrıca kadınların ördüğü çorap ve kazaklar da halk tarafından Devrek Müdafa-ı Hukuk Cemiyeti vasıtasıyla cepheye gönderilmiştir.

Medrese eğitimi aldığını belirtmek için yeşil sarık sarılmasından dolayı Yeşilbaş olarak anılan ve tanınan Osman Efendi; Cumhuriyet döneminde 1926–1928 yılları arasında iki yıl süren Belediye Başkanlığı yapmıştır.

Müderri Hüseyin Molla

Abdullah Sabri Efendi'nin öğrencisidir. Beycuma'da müderrislik yapmıştır. Milli Mücadelede bölgede milis kuvvetleri komutanı olarak bulunan Cevat Rıfat Atilhan, Hüseyin Molla'nın Arapçanın yanı sıra Fransızca bildiğini ve Farsça okuryazar olduğunu belirtmiştir. Milli Mücadelede köyleri dolaşarak Devrek halkını örgütlemiştir. Müderri Hüseyin Molla; Halimem türküsünün kahramanı Deli Mehmet'in babasıdır.

Hacı Abdullah Sabri Efendi'nin Bolu mebusu olarak Devrek'ten ayrılmasından sonra Devrek Müftüsü olan Tahir Efendi'nin talebesi olduğu bilinmektedir. Bu isimlerin yanı sıra Devrek medreselerinde eğitim aldıktan sonra öğrenimlerini İstanbul'da tamamlayıp imparatorluğun çeşitli vilayetlerinde görev yapan Devrekli de bulunmaktadır. Devrekli Ahmet Hulusi Efendi ile Devrek'teki Mehmet Galip Efendi ve Devrekli Feyzullah Şükrü Efendi bu kimselerdendir.

Hafız Mehmet Bahaeddin Efendi (Tosya Müftüsü)

1866 (1282)'da Tosya'da doğdu. Şerifzade Sadık Bey'in öğrencisidir. İlk öğrenimini Tosya Sübyan Mektebi'nde yaptı. Bu arada hıfzını tamamladıktan sonra Tosya Rüşdiyesi'ne devam etti. Daha sonra öğrenimini Tosya Merkezindeki Abdurrezzak Medresesi'nde sürdürdü.

Bu medresede Ulum-u âliye ve a'liyye (dini yüksek ilimleri ve alet ilimleri) tahsil ederek icazet aldı. Öğrenimi sonrasında Abdurrezzak Medresesi'nde göreve başladı. Burada Müderrislik yaparken, 10 Nisan 1893'te Tosya Kazası İdare Meclisi üyeliğine seçildi. Aynı zamanda Medresedeki görevine devam etti.

1897 yılında Edirne'den "İbtidâ-yi Hariç Ruusu" unvanıyla taltif edildi. 15 Temmuz 1898 tarihinde Tosya Emanet Sandığı memurluğuna getirildi. Bu arada kaza halkınca teşkil edilen komisyon ve azalıklarında görev aldı. Uzun süre Tesisât-ı Askeriye Komisyonu başkanlığında bulundu.

1902 yılında yapılan seçimle tekrar Kaza İdare Meclisi üyeliğine seçildi. 3 Mart 1904 tarihinde Tosya Bidayet Mahkemesi üyeliğine atandı. Bu görevi 2 Temmuz 1910 tarihine kadar devam etti.

Bu tarihte de Tosya Müftülüğü'ne tayin edildi.

Bu arada 17 Nisan 1914–17 Mayıs 1914 tarihleri arasında bir ay süreyle Tosya Kaymakamlığı'na da vekâlet etti.

Hafız Mehmet Bahaeddin Efendi, vaazlarıyla Milli Mücadele'nin hedef ve amaçları konusunda Tosya halkını aydınlatmıştır.

Bu arada Tosya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu ve faaliyetlerinde görev aldı. Ayrıca Ankara Fetvası'nı Tosya Müftüsü olarak tasdik etti.

Hafız Mehmet Bahaeddin Efendi, 19 Mayıs 1928 tarihinde Tosya Müftüsü iken vefat etti. Ailesi "Şerifeken" soyadını almıştır. Evli olup 5 çocuk babasıydı. (Tosya Nüfus İdaresi'nden alınan bilgilerden.)

Mehmet Salih Efendi (Eskişehir Müftüsü)

Eminzâdelerden Hacı Osman Efendi'nin oğludur. İlk öğrenimini Dere köyünde tamamladıktan sonra 1884'te Eskişehir Kurşunlu Medresesi'ne kaydoldu. Burada 1889 yılına kadar çeşitli hocalardan dini öğrenim gördü. Anılan yıl Bursa'ya giderek Dağıstanlı Hacı Mustafa Efendi'nin tedrisine devam etti.

1901 yılında da müderrislik icazetini aldı.

Öğrenimi sonrasında Eskişehir'e dönerek Akçaylak Mahallesi'nde kendisinin yaptırdığı medresede 1903'te hocalığa başladı.

Ekim 1918'de Eskişehir Dârü'l-Hilâfetü'l-Âliyye'ye müderris olarak tayin edildi. 1919 yılında da Eskişehir Müftülüğü'ne atandı.

Milli Mücadele'nin başlamasıyla milli harekât yanında yer aldı.

Mustafa Kemal Paşa'nın 4 Mart 1920 tarihli bildirisine uyarak, yeni hükümetin milli isteklere uygun nitelikte kurulması için, Meclis-i Mebusan'a telgraf çekti.

"Mustafa Kemal Paşa, Padişaha 4 Mart 1920 günlü bir telgraf çekerek, iç ve dış bin türlü kötü niyetlerin taşkınlığı ile huzuru tehlike içinde bulunan memleketin, milli vicdana cevap veremeyecek bir hükümet başkanına bir dakika bile tahammül edemeyeceğini, aksi halde Devletin tarihinde görülmemiş derecede üzücü olayların çıkabileceğini bildirdi:

Aynı gün bir telgraf da Meclis Başkanına çekerek; bağımsızlığı uğrunda her türlü fedakârlığa hazır olan milletin, ancak ulusal güvenliği kazanmış bir hükümetin iş başına getirilmesiyle tatmin edilebileceğini, bu konuda milletvekillerinin vereceği kararın heyecanla beklendiğini anlattı.

Hemen yayınladığı bir bildiri ile de milli kuruluşlara durumu açıkladı ve milli isteklere uygun bir hükümetin kurulmasını sağlamak için, derhal ve hep birden Meclisi Mebusan başkanlığına telgraflar çekilmesini istedi."

Mehmet Salih Efendi, Ankara Fetvası'nı Eskişehir Müftüsü olarak tasdik etti.

Hüseyin Hüsnü Efendi (Isparta Müftüsü)

1875'te Isparta'da doğdu. Babası Hacı Hasan Efendizâde Dersîâm İsmail Hakkı Efendi'dir. İlk ve orta öğrenimini Isparta'da tamamladı. Sonra Konya'ya giderek Ziyâiye Medresesi'ne kaydoldu. Burada altı yıl öğrenim gördü.

2 Ocak 1885'te Müderris Parlakzâde Ahmet Fahri Efendi'den icazet aldı. Daha sonra İstanbul'a giderek Mahmut Paşa Medresesi'ne devam etti. Dini bilgilerini ve dil bilgisini geliştirdi.

Bu arada 9 Ağustos 1902'de Dersiâm Mustafa Asım Efendi'den Müderrislik icazeti alarak Isparta'ya döndü ve Sâdiye Medresesi'ne müderris olarak atandı.

16 Ocak 1910'da Antalya Merkez Müderrisliği'ne tayin edildi. Fakat mazereti sebebiyle görevine başlamadı. Bir süre camilerde Dersiâmlık görevi verildi. 9 Ocak 1911'de Şer'îye Mahkemesi Zabıt Kâtibi oldu.

22 Mart 1914'te İl Genel Meclisi üyeliğine seçildi. Müftü Şakir Efendi'nin İttihat ve Terakki Partisi yetkililerinin şikâyeti üzerine görevden alınması üzerine, 5 Mart 1916'da Isparta Müftülüğü'ne getirildi. Sabık Müftü Şakir Efendi'nin Müftülüğe iadesi üzerine, 7 Nisan 1919'da istifa ederek görevinden ayrıldı.

Yunanlılar tarafından İzmir'in işgalinden (15 Mayıs 1919) sonra yörede oluşan ulusal direnişi destekledi. Isparta'da Müdafaa-i Hukuk çalışmalarına katıldı. Isparta'yı temsilen 6-9 Ağustos 1919'daki Nazilli kongresine katıldı.

Nazilli cephesinde Yunan'a karşı savaştı. Bu arada Milli Mücadele'nin hedef ve amacı hakkında aydınlatıcı vaazlar verdi.

TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimde Isparta Milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulundu.

Bu arada Ankara Fetvası'nı Sabık Müftü olarak tasdik etti. TBMM'de Şer'îye ve İrşad komisyonlarında çalıştı. Dönem içinde üçü gizli oturumda olmak üzere on üç konuşma yaptı.

Bir soru, bir gensoru önergesi verdi. Arkadaşlarıyla birlikte verdiği gensoru sonucunda Şer'îye ve Evkaf Vekili (Mehmet) Vehbi (Konya), güvensizlik gösterilmesiyle istifa etti.

Arkadaşları ile önerdiği, firardan ölüm cezasına hükümlü bir erin akıl hastalığı nedeni ile affına dair teklifi 18 Ekim 1922 tarih ve 274 sayılı kanun olarak kabul edildi.

Celal Bayar Bey, hatıratında Müftü Hüsnü Efendi'den şöyle söz eder: *"Müderris ve Müftü Hacı Hüsnü Efendi, vatansever bir din adamı idi. Dini inanç ve âdetleri ihmal etmez, tamamıyla tatbik ederdi.*

Büyük Millet Meclisi'nin, ilk toplantısından başlayarak birçok dönemlerinde üye seçilmiştir. Kendisi ile görüşmüştük, dostluğumuz vardı.

Aşağı yukarı birçok meselelerde söze karıştırdı. Milli hareketi ve hükümeti de desteklerdi.

Cumhuriyetin ilânının onuncu yılı töreninde bulunmak üzere meşhur Karahan'ın başkanlığında, içlerinde General Voroşilof da olduğu halde kadınlı, erkekli kalabalık bir Sovyet heyeti Ankara'ya gelmişti. O mutlu günün şerefine Ankara Palas salonlarında tertiplenen baloda Sovyet misafirlerimiz de bulunuyordu.

Rahmetli Atatürk dansını bitirdikten sonra, bana kendisine takip etmeğlimi söyledi. Sovyet heyetinin bulunduğu yere doğru ilerledi, kendileri ile görüşmeye başladı. Herkes ayakta idi. Atatürk'ün tam yanında bulunuyordum.

Baktım sağ tarafında bir zat belirdi; Bu, Müderris Müftü Hacı Hüsnü Efendi idi. Başında fesi ve sarık yoktu, başı açık, saçları muntazam surette taranmıştı. Geniş ve uzun sakalı kısalmış, hatta ucunda biraz sivrilik göze çarpıyordu.

Siyah cübbe yerine üzerinde tam takım frak vardı. Frağın sağ tarafında yeşil kordeli istiklâl madalyası şerefli mevkii almıştı. Hafif surette Atatürk'ün koluna dokundum. Yerimi saygı ile Hacı Hüsnü Efendi'ye bıraktım.

Atatürk bu hâli görünce hemen mevzuu değiştirdi, Sovyet dostlarımıza dedi ki: "Bakınız bu zat hocadır, milletvekilidir. Siz ihtilâlmızda ruhanîlerinizi kestiniz. Bizde ise bu hâle geldi. "Benim bu muhterem zâtın Nazilli'deki hali gözümün önünde canlandı. İçimden kendi kendime dedim: "Nereden nereye gelmişiz!"

Hüsnü efendi, II. III. IV. V. ve VI. Dönemlerde yeniden seçilerek yasama görevini 1943 yılına kadar sürdürdü.

Bu arada 1 Kasım 1934'te memuriyetten emekliye ayrıldı. 17 Haziran 1961'de öldü.

Hamili olduğu Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası, cephede fedakârca hizmeti nedeniyle 22 Şubat 1926 tarih ve 212 sayılı Meclis kararıyla Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası'yla değiştirilmiştir." Soyadı kanunuyla "Özdamar" soyadını almıştır.

Ömer Kamil Efendi (Bursa Müftüsü)

Yorgancızâde İbrahim Efendi'nin oğludur. İlk bilgileri babasından alarak Bursa'ya gelmiştir. Hazinedarzâde Medresesi'nde ikametle önce Kur'an-ı Kerim'in hıfzını tamamladı.

Ulu Cami'de ders okutan ve sonra Sabık Bursa Müftüsü olan İbrahim Efendi'nin derslerine devam ederek icazet aldı (1880).

İcazeti sonrasında Ulu Cami'de öğrenciye ders okutmaya başladı. 1901'de "9" öğrenciye icazet verdi. Girdiği imtihanda başarı göstererek Kasım 1886'da İbtidâ-yi Hariç Bursa Müderrisliği unvanını kazandı.

1906'da da Üniversite hocalığına terfi etti. Bu arada Rumeli Fatihi Süleyman Paşa'nın İznik'teki medresesine müderris olarak tayin edildi. Bu görevde iken Nisan 1910'da Bursa Müftülüğü'ne tayin edildi.

Ömer Kamil Efendi, Bursa Müftülüğü görevini 27 Mart 1919 tarihine kadar sürdürebildi. Bu tarihte Bursa Hürriyet ve İtilaf Fırkası başkanı Ömer Fevzi Efendi (Hacıoğlupazarcı), Vali Gümülcineli İsmail Bey'in gayretiyle Ömer Kamil Efendi'yi emekliye sevk ettirerek yerine Bursa Müftüsü olmuştur.

Emeklilik süresinin dolmadığı anlaşıncı Ömer Kamil Efendi, Çelebi Sultan Medresesi Müderrisliği'ne tayin edildi. Bu görevde iken "Bursa Müfti-i Sabıkı ve Çelebi Sultan Medresesi Müderrisi" olarak, Ankara Fetvası'nı tasdik etti.

Ömer Kamil Efendi, 1927 yılında vefat etmiştir. Vefatında 80 yaşında idi.

Mehmet Bey (Burhaniye Müftüsü)

1866'da Burhaniye Yunus Mahallesi'nde doğdu. Beyzade Ali Bey'in oğludur. İlk ve orta öğrenimini Burhaniye'de yaptı. Yüksek öğrenimi için İstanbul'a giderek Atık Ali Paşa Medresesi'ne kaydoldu.

Burada Ankaralı Abdullah Halik Efendi'nin derslerine devam etti. 1889 yılında da Burhaniye'ye dönerek Mehmet Emin Ağa Medresesi'nde Sabık Burhaniye Müftüsü Hacı İsmail Efendi'nin derslerine katıldı. Mehmet Emin Ağa Medresesi'ndeki öğrenimi 1896 yılına kadar devam etti.

Öğrenimi sonrasında 1897–1898 yıllarında Burhaniye Bidayet Mahkemesi Azalığı stajerliğinde bulundu.

1899 yılında Burhaniye Kazası İdare Meclisi üyeliğine seçildi. Bu görevde iken, 1900 yılında Belediye Başkanı oldu. Bu görevi iki yıl başarıyla yürüttü. 1902 yılında tekrar seçildiği Kaza İdare Meclisi Üyeliği, 1905 yılına kadar devam etti.

Bundan sonra sırasıyla, Maarif Komisyonu Başkanlığı, yine Burhaniye Kazası İdare Meclisi Üyeliği, Balıkesir İdare Meclisi Üyeliği görevlerinde bulundu.

Son görevini yürütmekte iken, Ocak 1916'da Burhaniye Müftüsü olarak tayin edildi.

Burhaniye'nin Milli Mücadele tarihimizde ayrı bir yeri vardır. İlk karşı koyma örgütünü kurmuş ve ilk kurşunu atmış olmak şerefini Burhaniyeliler muhafaza ederler.

Müftü Mehmet Bey de böyle bir övüncün kahramanlarından-
dır.

O, Müderris Şükrü Hoca ile Burhaniye Kuva-yı Milliyesi'ni kurmuş ve bu ulusal örgütün başkan yardımcılığı görevini üstlenmiştir.

İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesi üzerine Ayvalık'taki 172. Alay Kumandanı Ali Bey (Ali Çetinkaya) ile hemen temasa geçti. Bu arada kendisine şehrin her türlü yardımı yapmaya kararlı olduğunu bildirdi.

Ayvalık'ın işgalinden sonra Burhaniye'ye çekilen 172. Alay, Burhaniye milisleriyle takviye edildiğinden, ancak bir sene dört ay sonra 29 Haziran 1920'de işgal faciasına uğramıştır.

İlk kurşunu atan ilçelerimizden olan Burhaniye, 15 Eylül 1922'de kurtularak, çevredeki ilçelerden önce bağımsızlığına kavuşmada yine öncü olmuştur.

Müderris Şükrü Hoca ile birlikte Burhaniye ve çevresinde Milli Mücadele'nin önderliğini yapan Müftü Mehmet Efendi, 16 Eylül 1919'da Balıkesir'de toplanan kongreye, Burhaniye delegesi olarak katılmıştır. Bu arada Kongrenin ikinci başkanlığına seçilmiştir.

Ayrıca Müftü Mehmet Efendi, Burhaniye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucularındandır.

Balikesir cephesi ilk kumandanı olan Kazım Paşa (Millet Meclisi Başkanı ve Milli Müdafaa Vekili Orgeneral Kazım Özalp) hatıralarında şöyle demektedir:

“Aynı muhit içinde birbirleriyle tezat halinde neticeler alıyorduk. Bunun başlıca sebebi, bazı yerlerde halka hakikatleri açıkça anlatacak vatanperver cesur şahsiyetler bulabildiğimiz halde, bazı yerlerde gaflet, tereddüt, hatta ihanetle karşılaşmamız idi.

En mükemmel ve emin neticeleri, halkın üzerine büyük tesir sahibi din adamlarımızın Milli Mücadele'yi en geniş mana ve şümülü ile almalarıyla temin ediyorduk. Bu meyanda vereceğim gurur verici misaller vardır.

Meselâ Burhaniye kazasında Şükrü ve Mehmet Hocalar, Müdafaa-i Hukuk teşkilatında evvel şahsi teşebbüsleriyle mukavemet teşkilatı kurmuşlardı.

Bu mübarek insanlar hayatlarını hiçe sayarak ederek vatan kurtuluşu için her türlü fedakârlığı kendi irade ve kararlarıyla yerine getirmişlerdir”.

Müftü Mehmet Efendi, 1919 Temmuz'unda -Milli Mücadele lehindeki kısaca sözü edilen çalışmalarından dolayı - Damat Ferit Hükümeti'nce azledildi. 15.08.1932 tarih ve 6 sayılı Burhaniye Müftülüğü çıkışlı bir yazıda, Müftü Mehmet Bey Burhaniye Müftülüğünden azlinden şöyle söz etmektedir: *“... 1919 senesi Ağustos'unda İtilâf Hükümeti Şeyhülislamı Mustafa Sabri tarafından harekât-ı milliyeye iştirakinden dolayı azledildim. Kurtuluşa kadar 25 ay gayri kanunî olarak Mustafa Neş'et Efendi Meşihattan Müftü tayin (edilmiştir)...”* demektedir.

Burhaniye Müftülüğü'nden azli Mehmet Efendi'yi yıldırmadı. Aksine milli harekâtla olan bağlarını arttırdı. Nisan 1920'de Ankara Fetvası'nı “Burhaniye Müfti-i Sabıkı” olarak tasdik etti.

Mehmet Efendi, Düşman yurttan kovulduktan sonra, 1922 yılında önce vekâleten, daha sonra asaleten Burhaniye Müftülüğü'ne tekrar atandı.

Soyadı kanunuyla “Tarhan” soyadını aldı. 13 Ağustos 1941’de emekli oldu. Mehmet Tarhan, emekli aylığının yarısını ölünceye kadar Türk Hava Kurumu’na vermeyi taahhüt etmiş ve taahhüdünü ölünceye kadar yerine getirmiştir. (Burhaniye Nüfus İdaresi’nden alınan bilgi.)

Kırmızı Şeritli İstiklâl Madalyası sahibi Mehmet Tarhan Hoca, 2 Ocak 1952’de vefat etmiştir.

Mustafa Hulusi Efendi (Karacasu Müftüsü)

1865’te Aydın-Karacasu Kazası’nın Büyükdağlı Mahallesi’nde doğdu. Müftü Hacı Mehmet Fevzi Efendi’nin oğludur. İlköğreniminden sonra Arap Camii Medresesi’ne devam etti. Babasından Arapça dersler okudu.

Daha sonra İstanbul’a giderek Beyazıt Cami-i Şerif Dersiamlalarından Hacı Abdulhalim Efendi’den müderrislik icazetini aldı. Öğrenimi sonrasında Karacasu’ya dönerek Arap Camii Medresesi’nde müderris olarak göreve başladı.

28 Eylül 1896’da Karacasu Ambar Memurluğu’na tayin edildi. Dokuz ay sonra istifa etti. 5 Nisan 1897’de Karacasu Bidayet Mahkemesi azalığına getirildi. 1 Mayıs 1899’da da Karacasu Müftülüğü’ne atandı.

Ancak 1901 yılında Müftülükten istifa etti. Aynı yılın 7 Ekim’inde İlkokullar Müfettişliği’ne atandı. Daha sonra Eğridir, Mut, Karaman Kazaları Niyabetlikleriyle; Nif Kadılığında bulundu. 1913 yılında tekrar Karacasu Müftülüğü’ne atandı.

Milli Mücadele’nin başlamasıyla, milli harekâtın yanında yer aldı. Bu konuda halkı aydınlatıcı konuşmalar yaptı.

Karacasu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kuruluş ve faaliyetlerinde görev aldı.

Ayrıca Birinci Nazilli (6–8 Ağustos 1919), İkinci Nazilli (23–24 Eylül 1919) ve Üçüncü Nazilli (6 Ekim 1919) kongrelerine Karacasu delegesi olarak katıldı. İkinci Nazilli Kongresi’nde Kongre Başkan Vekilliğine seçildi.

Mustafa Kemal Paşa'nın bildirisi üzerine, yeni hükümetin millî isteklere uygun nitelikte kurulması için Müftü Mustafa Hulusi Efendi, Karacasu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına, Meclis-i Meb'usan'a telgraf çekti.

“Mustafa Kemal Paşa, Padişaha 4 Mart 1920 günlü bir telgraf çekerek, iç ve dış bin türlü kötü niyetlerin taşkınlığı ile huzuru tehlike içinde bulunan memleketin, millî vicdana cevap veremeyecek bir hükümet başkanına bir dakika bile tahammül edemeyeceğini, aksi halde Devletin tarihinde görülmemiş derecede üzücü olayların çıkabileceğini bildirdi.

Aynı gün bir telgraf da Meclis Başkanına çekerek; bağımsızlığı uğrunda her türlü fedakârlığa hazır olan milletin, ancak ulusal güvenliği kazanmış bir hükümetin işbaşına getirilmesiyle tatmin edilebileceğini, bu konuda milletvekillerinin varacakları kararın heyecanla beklendiğini anlattı.

Hemen yayınladığı bir bildiri ile de millî kuruluşlara durumu açıkladı ve millî isteklere uygun bir hükümetin kurulmasını sağlamak için derhal ve hep birden Meclis-i Meb'usan Başkanlığı'na telgraflar çekilmesini istedi.”

Bu arada Ankara Fetvası'nı Karacasu Müftüsü olarak tasdik etti. Mustafa Hulusi Efendi, Karacasu Müftüsü iken Aralık 1922'de vefat etti.

Yusuf Bahri Efendi (Samsun Müftü Vekili)

Ziraatçı Tosunoğlu Mustafa Ağa'nın oğludur. İlköğrenimini Samsun Sübyan Mektebi'nde tamamladıktan sonra Said Bey Medresesi'ne (Samsun'da) devam etti. Bir süre bu medresede Arapça okudu. Daha sonra İstanbul'a giderek Çifte Baş Kurşunlu Medresesi'ne kaydoldu.

Fatih Dersiâmlarından Alasonyalı Ali Zeynelabidin Efendi'den Ulûm-u âliye ve a'liye (dini yüksek ilimleri ve alet ilimleri) tahsil ederek, 1 Ekim 1900'de icazet aldı. Ayrıca “Feraizi” şöhretiyle meşhur olan yine Fatih Dersiâmlarından Hacı Ahmet Hulusi Efendi'den de feraiz icazetini aldı (9 Ekim 1899).

Öğrenimi sonrasında memleketine dönerek 1902'de müderris tayin edildi. 1 Eylül 1902'den itibaren sabahları Said Bey

Medresesi'nde Ulûm-u âliye (dini yüksek ilimleri) ve ikindiden sonra da Samsun-Merkez Pazar Camii'nde öğrenciye ders verdi. 8 Şubat 1909'da Samsun Merkez Müderrisliği'ne tayin edildi.

3 Aralık 1909'da Samsun Müftü Müsevvitliğine (Müftü Yardımcılığına), 30 Ocak 1919'da Samsun Müftülüğü'ne vekâleten atandı.

Yusuf Bahri Efendi, Vekâleten Samsun Müftülüğü görevini yürütürken Milli Mücadele'ye katılmıştır. Bu ünvanla, Ankara Fetvası'nı tasdik etti.

9 Temmuz 1932'de asaleten Samsun Müftülüğü'ne atandı. Soyadı Kanunuyla "Uğurlu" soyadını aldı. Evli olup beş çocuk babasıydı.

Yusuf Ziya Efendi (Orhaneli Müftüsü)

Çınarcıklı Hacıoğlu Hüseyin Ağa'nın oğludur. İlköğrenimini köyünde tamamladı (16 Mayıs 1884). Daha sonra öğrenimini Bursa-Bayezid Paşa Medresesi'nde sürdürdü. Burada tanınmış bilginlerden Dağıstanlı Hacı Mustafa Efendi'nin öğrencisi oldu.

20 Eylül 1902'de müderrislik icazetini aldı.

Öğrenimi sonrasında 1 Ekim 1911 tarihine kadar fahri olarak okuttuğu Bursa Cami-i Kebir (Ulu Cami) Müderrisliği'ne bu tarihte asaleten atandı. 17 gün sonra da 17 Ekim 1911'de Orhaneli Müftülüğü'ne atandı.

Milli Mücadele'de milli harekât yanında yer aldı. Ankara Fetvası'nı Orhaneli Müftüsü Yusuf Ziya" ismiyle imzalamıştır.

Orhaneli'nin Yunan askerlerince işgali üzerine 10 Temmuz 1921'de görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Ulusal direnişe katıldığı bilindiği için, Orhaneli'yi terk etti.

2 Mart 1935 tarihli Kaymakamlık Makamına hitaben yazdığı dilekçesinde; *"Yirmi üç seneden beri Orhaneli Müftülüğü'nü bila kusur ifa ede gelmekteyim. Bu müddet zarfında hiç bir vechile cezalandırılmadım ve tahtı muhakemeye dahi alınmadığım gibi Milli hükûmetin kuruluş ve kurtuluşunda milli mefkûrenin taazzuu ve tahakkukuna maddi ve manevi bütün varlığım ile çalıştığım malum ve müsellemdir..."*

Fakat düşman yurttan kovulunca, Orhaneli'ye dönerek 23 Eylül 1922'de tekrar Müftülük görevine başladı.

Soyadı kanunuyla “*Erdem*” soyadını aldı.

Hamza Efendi (Zeynelâbidin Medresesi Müderrisi)

Abbasoğulları'ndan Ömer Lütfi Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini köyünde tamamladı. 1884'te Ankara'ya gelerek Molla Büyük Medresesi'nde öğrenimini sürdürdü.

Müderris Kalaycızâde Ali Efendi'den Sarf ve Nahiv dersleri aldıktan sonra Eylül 1888'de Konya'ya gitti. Burada 1895 yılına kadar Hâdimli Mehmet Vehbi ve Parlakzâde Hacı Ahmet Efendilerden Mantık, Fıkıh ve Meâni derslerini aldı.

1896'da da İstanbul'a giderek Hacı Osman Efendi'den Kelam, Hikmet, Hadis ve Tefsir Usulü derslerini okudu. Ve müderrislik icazeti aldı (1899). Daha sonra bir süre öğrenimini Mısır'da sürdürdü.

Hamza Efendi, öğrenimi sonrasında 1901'de Ankara Zeynelâbidin Medresesi Müderrisliği'ne atandı. Ekim 1911'de de Ankara Merkez Şer'îye Mahkemesi Kâtipliği görevi ilave memuriyet olarak uhdesine verildi. 19 Kasım 1912'de Ankara Dârü'l-Hilâfesi Müdürlüğü'ne getirildi.

7 Ekim 1913 tarihinde istifası üzerine bu kez aynı okulun Arapça Öğretmenliği'ne tayin edildi.

“*Zeynelâbidin Medresesi Müderrisi Hamza*” ismiyle Ankara Fetvası'nı imzaladı.

Medreselerin kapatılması üzerine 1 Mart 1925'te Ankara Vaizliği'ne, 1 Haziran 1925'te Ankara Müftülüğü Fetvahane Kâtipliği'ne, 12 Şubat 1932'de Ankara Müftülüğü Yardımcılığına atandı. Bu arada 8 Şubat 1933 tarihinden 13 Temmuz 1940 tarihine kadar Ankara Müftülüğü'ne vekâlet etti.

13 Temmuz 1940'ta emekli oldu. Soyadı Kanunuyla “Koru” soyadını almıştır.

Mehmet Nuh Naci Efendi (Kayseri Müftüsü)

1871'de Kayseri'de doğdu. Tüccardan Miyaszâde İbrahim Efendi'nin oğludur. İlköğreniminden sonra medreseye devam etti. Nahiv, Mantık, Meâni, Beyan, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Kelam, Tefsir, Hadis, Hikmet ve Hey'et gibi dersleri okuyarak 1896'da müderrislik icazeti aldı.

Öğrenimi sonrasında 1915 yılına kadar Kayseri Ulu Camii'nde öğrencilere ders verdi. 25 Kasım 1915'te Kayseri Lisesi Arapça Öğretmenliğine, 26 Mayıs 1916'da aynı okulun İbtidâi kısmı öğretmenliğine, 25 Ekim 1919'da Kayseri Dârü'l-Âliyye Medresesi Arapça Öğretmenliği'ne tayin edildi.

Daha sonra Kayseri Müftülüğü'ne atandı.

Nisan 1920'de Ankara Fetvası'nı Kayseri Müftüsü olarak tasdik etmiştir.

9 Ekim 1920'de Dârü'l-Hilafetü'l-Âliyye Medresesi Belagat ve Tatbikat Öğretmenliği'ne atandı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 3 Mart 1924'te yürürlüğe girmesi üzerine mezkûr okuldaki görevi son buldu.

Aralık 1924 tarihinde Vaizlik görevi verildi. Bu görevde iken, Ocak 1925'te tekrar Kayseri Müftülüğü'ne getirildi.

Soyadı kanunuyla "*Ulucan*" soyadını aldı. Kayseri Müftüsü iken, 21 Ağustos 1945 tarihinde vefat etmiştir. (Kayseri Nüfus İdaresi'nden alınan bilgi.)

İstanbul'un işgali (16 Mart 1920) üzerine İtilaf Devletleri siyasi temsilcilerine, Meclis-i Meb'usan'a ve Heyet-i Temsiliye'ye çekilen protesto telgraflarında da Kayseri Müftüsü olarak Nuh Naci Efendi'nin ismi geçmektedir.

Kayseri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Müftü Ahmet Remzi Efendi, Kayseri Müftüsü Nuh, Belediye Reisi Ahmet ve Ziraat ve Ticaret Odasından Nafiz imzasıyla gönderilen bu telgraflarda;

Osmanlı Devletinin paylaşılacak istenmesi şiddetle reddedilerek şöyle deniyordu:

“...Yapılan tecavüzü Osmanlı hâkimiyetinden ziyade yirmi asırlık medeniyet ve insaniyetin meydana getirdiği hürriyet ve vatanperverlik esaslarına bir darbe teşkil edeceği gibi, Osmanlı Milleti’nin İstiklâl ve varlığını korumak hususundaki azm ve imanına katiiyen bir tesir göstermeyeceği, olsa olsa medeni milletlerin şu tecavüzü kabul etmekle, büyük bir tarihi mes’uliyetin altına girmiş olacakları şüphesizdir.

Bugün üç yüz milyon Müslüman’ın ilahi dayanağı olan ve altı yüz senelik şanlı bir maziye sahip bulunan Osmanlı Hükümeti’nin taksimi cihetine gidilmesini bütün mevcudiyetimizle reddederiz.

Adaletin sağlanmasına delalet edilmesini Hükümet-i Muazzamalarının insaniyet ve medeniyetten ayrılması lazım gelen ulvi himmetlerinden bekleriz.”

Mehmet Niyazi Efendi (Mudanya Müftüsü)

Mudanya Bidayet Mahkemesi Üyelerinden Mehmet Cemal Efendi’nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Mudanya’da tamamladıktan sonra İstanbul’a gitti. Orada Dârü’l-Muallimîn’e devam ederek 1886’da bu okuldan mezun oldu.

Öğrenimi sonrasında Halep Lisesi Müdür Muavinliği’ne tayin edildi. Fakat Müdür Ömer Lütfi Bey’in teklifi üzerine görevine son verilmiştir.

Şubat 1900 tarihinde Mudanya Rüştîyesi İkinci Muallimliği’ne atandı. Bu görevini de Eylül 1902 tarihine kadar devam ettirebildi. Anılan tarihte yine görevine son verilmiştir.

Sonra Erzurum Dârü’l-Muallimîn’in Birinci Muallimliğine, 1907’de de Bursa Dârü’l-Muallimîn Müdürlüğü’ne atandı.

Ocak 1909’da Müdürlükten ayrılarak öğretmenlik görevini sürdürdü.

Temmuz 1919’da da Mudanya Müftüsü oldu.

Ankara Fetvası’nı Mudanya Müftüsü olarak tasdik etmiştir.

Ahmet Şükrü Efendi (Boyabat Müftüsü)

Milli Mücadele'nin başlamasıyla, ulusal direnişe katıldı. Müdafaa-i Hukuk çalışmalarında bulundu. Bu arada Ankara Fetvası'nı Boyabat Müftüsü olarak tasdik etti.

Osman Hulusi Efendi'den boşalan Boyabat Müftülüğüne 20 Mart 1899'da atandı.

Fevzi Efendi (Kütahya Müftüsü)

Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen Fevzi Efendi 1910 yılında Kütahya Müftüsü oldu.

Fevzi Efendi, Milli Mücadele'nin başlamasıyla, milli harekâtın yanında yer almış ve Müdafaa-i Hukuk çalışmalarında bulunmuştur. Bu arada Ankara Fetvası'nı Kütahya Müftüsü olarak tasdik etmiştir.

Hayatı hakkında bilgi elde edemediğimiz Fevzi Efendi, Kütahya Müftüsü iken, 1922 yılında vefat etmiştir. Fevzi Efendi'nin vefatı üzerine, Haziran 1922'de Osman Nuri Efendi Kütahya Müftüsü olmuştur.

Mehmet Tevfik Efendi (Maraş Müftüsü)

1843 tarihinde Maraş'ta doğdu. Maraş Müftüsü Tekerekzâde Mustafa Efendi'nin oğludur. Babasından, Müderris Hacı Efendi'den ve Müderris Hacı Osman Efendi'den öğrenim görerek icazet aldı.

Maraş Müftüsü Kandırıkzâde Mustafa Efendi'nin yanında Fetva Müsevvitliği yaparken, Ağustos 1903'te Maraş Bidâyet Mahkemesi Üyeliği'ne tayin edildi.

Mayıs 1909'da da Maraş Müftülüğü'ne atandı. Mart 1915'te bir süre Maraş Kadılığı'na vekâlet etti.

Milli Mücadele'nin başlamasıyla, milli harekâtın yanında yer aldı. Mustafa Kemal Paşa'nın bildirisi üzerine, *“Mustafa Kemal Paşa, Padişaha 4 Mart 1920 günlü bir telgraf çekerek, iç ve dış bin türlü kötü niyetlerin taşkınlığı ile huzuru tehlike içinde bulunan memleketin, milli vicdana cevap veremeyecek bir hükümet başkanına tahammül edemeye-*

ceğini, aksi halde Devletin tarihinde görülmemiş derecede üzücü olayların çıkabileceğini bildirdi.

Aynı gün bir telgraf da Meclis Başkanına çekerek; bağımsızlığı uğrun-da her türlü fedakârlığa hazır olan milletin, ancak ulusal güvenliği kazanmış bir hükümetin işbaşına getirilmesiyle tatmin edilebileceğini, bu konuda milletvekillerinin varacakları kararın heyecanla beklendiğini anlattı.

Hemen yayınladığı bir bildiri ile de milli kuruluşlara durumu açıkladı ve hep birden Meclis-i Meb'usan Başkanlığı'na telgraflar çekilmesini istedi."

Yeni hükümetin milli isteklere uygun nitelikte kurulması için Müftü Hacı Mehmet Efendi şehrin ileri gelenleri ile birlikte, Meclis-i Mebusan'a telgraf çekti.

Maraş Müftüsü olarak Ankara Fetvası'nı tasdik etti.

Hakkında fazla bilgi elde edemediğimiz Mehmet Tevfik Efendi'nin müftülük görevinin, 1922 yılına kadar devam etmesi muhtemeldir.

Zira I. Dönem Maraş Milletvekili seçilen Hasan Rafet Efendi, görülen lüzum üzerine 19 Nisan 1922'de Maraş Müftülüğü'ne atandı.

H.Rafet Seçkin Efendi (K.Maraş Müftüsü)

1863'te Kahramanmaraş'ta doğdu. Tahsilini K.Maraş Medrese-i İlmiye de tamamladı.

K. Maraş Ulu Camii İmam-Hatipliğini yaptı. Bu caminin İmamı iken Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurdu. 1923 yılında bir yıl mebusluk yaptı. 1924'de 61 yaşında K.Maraş Müftüsü oldu. 5 yıl müftülük görevinden sonra 1929'da 66 yaşında vefat etti.

Maraş Cephesinde Diğer Müderris-Hocalar

Kuva-yı Milliye, şimdiki neslin anlayacağı lisanla söyleyecek olursak, Milli Kuvvetler, 1918-1922 yılları arasında, gönüllü ve can-siperane çarpışan, Anadolu'yu işgal etmiş düşman ordusuna karşı büyük bir mücadele veren, düşmanı kovan ve bu Ülkeyi bize vatan yapan, Devlet kuran bir milis gücüdür.

Bu gücün içinde yediden yetmişe Milletimizin tüm fertleri bulunmaktadır. Bu fertlerin içerisinde müderris ve hoca dediğimiz şahısların ayrı bir yeri vardır. Milli Mücadelenin her Cephesinde müderris ve hocalara rastlamak mümkündür.

Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti, müttefiklerinin yenilmesi üzerine, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru (30 Ekim 1918'de) Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalmış ve bu anlaşma uyarınca, Anadolu'nun birçok yeri gibi Maraş da işgale uğramıştı.

Maraş önce, İngiliz kuvvetleri tarafından 23 Şubat 1919'da işgal edilmiş, 8,5 ay süren İngiliz işgali sırasında kayda değer bir olay cereyan etmemiştir. 29 Ekim 1919'da İngiliz işgali sona ermiş, Maraş bu defa da Fransız kuvvetlerinin işgali altına girmiştir. Fransız kuvvetlerinin şehre girişleri Ermeniler tarafından büyük bir coşku ve taşkınlıkla karşılanmış, bu durum Maraş halkını çok rahatsız etmiştir.

22 gün ve gece süren bir Mücadeleden sonra Maraşlılar 7 den 70'e silaha sarılarak tek yürek, tek bilek halinde canlarını ve mallarını ortaya koymuş ve Şehirlerini 11 Şubat 1920 günü kurtarmışlardır.

Maraş'ımızın düşman işgalinden kurtulmasında büyük yararlılık gösteren ve bu uğurda canlarını ortaya koyan tüm Maraşlıları, Sütçü İmam'dan başlayarak, Rıdvan Hoca, Arslan Bey, Millîş Nuri, Sandal Hoca, Evliya Efendi, Vezir Hoca ve ismini sayamadığım diğer Kahramanları rahmet ve minnetle anarım.

Bu kahramanlar içinde, Maraş'ımızın Kurtuluş Savaşı'nda büyük cehd ve çaba gösteren "Müderrisler ve Hocaları" arasında Rıdvan Hoca, Vezir Hoca ve Sandal Hoca'yı ayrıca anmak ve ruhlarını şad etmek istedim. Bir de gençlerimiz, bu Hocalarımızın bari isimlerini öğrensin istedim.

Rıdvan Hoca

Fransızların şehrin kalesindeki Türk Bayrağını indirmeleri, suçsuz kişileri öldürmeleri, Maraş ileri gelenlerini tutuklamaları tepkileri artırmış ve Ulu Camii İmamı Rıdvan Hoca'nın, "*Kalesinde bayrağı dalgalanmayan ülkede cuma namazı kılınmaz*" sözü, halkı Fransızlara karşı harekete geçirmiştir.

Maraş halkı bir bütün hâlinde kaleye hücum ederek, Rıdvan Hoca'nın ateşli bir şekilde dile getirdiği hususu gerçekleştirmek üzere, Fransız Bayrağını yerlere sermek üzere yekvücut olmuştur. Rıdvan Hoca, Kurtuluş Savaşı'nda bizzat yer almış ve kahramanca savaşmış bir âlim, bir hocadır.

Vezir Hoca:

Kurtuluş Savaşı'nın Maraş Cephesindeki kahramanlarından biri de "Vezir Hoca" lakabıyla anılan Müderris Mehmet (Alparslan) Efendi'dir. Maraş'ın işgale uğramasından sonra, Veziroğlu Mehmet Alpaslan'ın evinde bir toplantı yapılmıştır.

Bu toplantıda, Kahramanmaraş'ın ileri gelenlerinden Veziroğlu Mehmet, Sandal Osman, Cerrahoğlu Zekeriya, Başkâtip Rıza, Karcı Hacı, Kocaoğlu Evliya, Veliefendioğlu Ziya ve Hocaoglu Nuri'den oluşturulan 8 kişilik temsil grubunun doğrudan Sivas Heyet-i Temsiliyesi ile ilişki kurması kararı alınmıştır.

Vezir Hoca bir taraftan halkı işgalcilere karşı teşkilatlandırırken bir taraftan da, Dar'ül-Hilafe Medresesinde hocalık yapmakla ve civar kaza ve köylerden gelen talebeleri okutmakla da meşgul oluyordu.

Mücadele başlayınca da, merkezdeki idareci kadronun başında yer almış ve Kayabaşı Mahallesi'nde tesis ve teçhiz ettiği cephenin reisliğini ifa ederek talebeleriyle birlikte fiilen harbe iştirak etmiştir.

O kadar ki, yoğun bomba ve kurşun sağanağı altında siperden başı kaldırmanın imkânsız hale geldiği anlarda dahi, mürit ve talebelerinin ısrar ve yalvarmalarına aldırış etmeksizin siperden sipere atılmaktan zerrece çekinmemiştir. Dikkatli olması ve siperden ayrıl-maması rica edildiği durumlarda da "*Gâvurun kurşunu bize işlemez!*" diyerek, mücadeleden bir an olsun geri durmamıştır.

Sandal Hoca:

Hafız Osman Sandal, 26 Ekim 1909 yılında Bektutiye Medresesinden hıfzını tamamlayarak mezun olmuştur. Bektutiye Medresesi, Evliya Çelebinin Seyahatnamesinde belirttiği 11 medreseden biridir. Hafız Osman Sandal'ın hıfzını tamamladığı yıllar, Osmanlı için önemli hadiselerin ve önemli bir yönetim değişikliğinin olduğu döneme rastlar.

Ülkede Meşrutiyet ilan edilmiştir. Balkanlar'da savaş başlamıştır. İstanbul'da 31 Mart hadisesi olmuş Abdülhamit Han tahttan indirilmiştir. Toprak kayıpları devam ederken Osmanlı, Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır.

Savaş sonucunda ülkemizin çeşitli yerleri, Sevr Antlaşması bahane edilerek işgale uğramıştır. Hafız Osman Sandal bu sıkıntılı yılların başlangıcında (1909 yılında) Numune-i İrfan Mektebinde öğretmenliğe başlar.

Hafız Osman Sandal, Maraş'ın kurtuluşu yıllarında önemli vazifeler görmüştür. Bu hususta, Yalçın Özalp'in Gazilerin Dilinden Milli Mücadelemiz adlı kitapta şu bilgileri görmekteyiz: *"Hafız Osman Sandal, 1919 yılındaki o düşman işgalinde, Maraş'ın kurtuluşu için Arslan Bey ve arkadaşlarıyla birlikte Kur'an-ı Kerim üzerine yemin edenlerdendir. Maraş'ın kurtuluşu için canla-başla çalışanlardandır."*

Hafız Osman Sandal, 1917'den itibaren Maraş Çukuroba Camii'nde imam olarak görevlendirilmiştir. Maraş'ın kurtuluşunda Müslüman halka dağıtılan silahların önemli bir kısmı işte bu Çukuroba Camii hücrelerinden dağıtılmıştır. Hafız Osman Sandal, Maraş'ın kurtuluşu yıllarında hep ön saflarda yer almıştır.

Şeyh Ali Sezai Efendi

Şeyh Ali Sezai (Kurtaran) Efendi, Kahramanmaraş'ın kahramanlık payesini almasında çok önemli bir rolü olan kurtuluş mücadelesinde adeta manevi komutanlık yapmış bir şahsiyettir. Ali Sezai Hoca ya da Şih Ali Efendi olarak anılan Şeyh Ali Sezai Efendi, Emir Abdülcélil zade olup şecere yönünden de Hazreti Hüseyin'in soyundan geldiği için seyyit'dir.

Bilinen ilk dedesi Emir Abdülcélil'dir. Onun oğlu Veli Mehmet, onun da oğlu Hacı Ahmet'dir. Şeyh Ali Sezai Efendi, Hacı Ahmet Efendi'nin oğlu olup annesi de Fatma hanımdır. 1867 yılında Şekerli mahallesinde dünyaya gelmiştir. Daha 5 yaşında iken babası ölmüş ve kız kardeşi Ayşe hanımla öksüz kalmışlardır. Eniştesi Saraç İbrahim efendinin bir ara Hatay'ın Akbez kasabasına göçmesiyle kendisi de birlikte götürülerek oradaki Fransız okuluna bir müddet devam ettirildiği için Fransızca'yı öğrenmiştir.

Daha sonra Kur'an, dinî dersler ve diğer genel bilgileri o yörenin hoca efendilerinden öğrenmiştir. 17 yaşında iken halkın saygı duyduğu Rufai şeyhi Şakir efendi'nin müridi olarak tekkesine devam eder ve şeyh efendinin tavsiyesi ile sakal bırakır. Bir süre sonra şeyhinin gönlünü kazanarak icazete lââyık görülür ve 24 yaşında iken şeyhliği tasdik edilir.

1892 yılında da Nakşibendî şeyhi Darendeli Hacı Mehmet Efendi'den Nakşibendî, 1893 yılında da Urfalı şeyh Mustafa Efendi'den ikinci defa Nakşibendî şeyhliği icazeti almaya hak kazanmıştır.

1896 yılında Kalalı İmam zade Hacı Osman Efendi'den Kadiri ve Halep nakibi Mehmet Ebülhüdâ efendi'den ikinci bir Rufai şeyhliği icazeti almıştır. Sahip olduğu Fıkıh bilgisini Maraş'ta tekkesine devam ettiği şeyhi Kalalı Hacı Osman Efendi'den öğrenmiştir. "Şeriat bilgisine vakıf olmayan bir insanın şeyh olamayacağını ve bir şeyh efendinin dört mezhebe mensup Müslümanların da sorunlarına açıklık getirebilecek bilgiye sahip olması gerektiğine" inanırdı.

Maraş'ta Alaüddövlö vakıflarından olan ve Hatuniye Camii civarındaki Çiftli Zaviye, bu zaviyeyi yöneten ve Pazarcıklı Osman Dede'nin müritleri olan zaviyedarların ölümünden sonra, 1862 yılından beri zaviyedarlığı kimseye verilmediği için bakımsız kalmıştı.

Zamanla harabeye dönmek üzere olan bu zaviye ve müştemilatının bakımı ve onarımını üstlenen Şeyh Ali Sezai Efendi, 1894 yılından itibaren zaviyede 5 vakit ezan okunup namaz kılınır hale getirmiş ve haftanın muayyen günlerinde yapılan Rufai zikir ayinlerini de yönetmiştir.

Sonunda 1912 yılında Padişahlık Evkaf Nazırlığının beratı ile Zaviye ve zaviyeye ait olan üç dükkân ve diğer müstemilatın bakım onarımından sorumlu olmak şartıyla Zaviyedarlık görevi Şeyh Ali Sezai Efendiye verilmiştir. Zaviyede cemaatle namaz kılma ve zikir ayinlerinin yanı sıra gündüzleri de yetenekli çocuklara din dersleri verilmiştir.

Zaviye aynı zamanda anlaşmazlıkların giderildiği ve küskünlerin barıştırıldığı bir görevi de üstlenmiştir. Çiftli Zaviye, kurtuluş savaşında içindeki geniş kapsamlı kütüphanesi de dâhil olmak üzere bütün eşyaları ile yanmıştır. Kurtuluş savaşının o hengâmesinde Şeyh Ali Sezai'nin Şekerli mahallesindeki evi ile zaviye bitişiğindeki kaldığı ev de yanmıştır.

Zaviyede çocuklara yönelik din dersleri, güzel yazı yazma ve diğer genel bilgilerden istifade etmek isteyen bazı Yahudi aileler de çocuklarını zaman, zaman buraya göndermişlerdir. Tekke ve zaviyelerin Kanunla yasaklanmasıyla Türkiye genelindeki tekke ve zaviyelerle birlikte Çiftli Zaviye de kapatılmıştır.

Maraş'ın kurtuluşundan sonra Türkiye genelinde devam eden Millî Mücadele'nin başarısı için Maraş'ta yeni, yeni teşekkül ettirilen askerî birliklerin bilgilendirilmesi ve moral kazandırılmasında Şeyh Ali Sezai Efendi görevlendirilmiştir.

Daha sonra 1924 yılında gezici öğretmenlik görevi verildiği için Pazarcık ilçesi köylerindeki vatandaşlarımızın devlete olan bağlılığını ve itaatlerini arttırmıştır. Hatta Fransız ve İngiliz ajanların bu köylerdeki insanlarımıza yönelik olumsuz propagandalar bile etkisiz olmuştur.

Gezici öğretmenlik görevi 1926 yılına kadar devam etmiş olup daha sonra Maraş merkez vaizliğine tayin edilmiştir. 1937 yılında ölümüne kadar Ulu Camii'deki vaizlik görevini sürdürmüştür. Soyadı Kanunun çıkması ile Maraş Valisi Fahrettin Kiper'in tavsiyesi ile Şeyh Ali Sezai Efendi, Kurtaran soyadını almıştır.

Şeyh Ali Sezai Efendi, heybetli bir görünüşe sahip olduğu halde güler yüzlü ve alçak gönüllü bir kişiliğe sahipti. Maraş'taki Hıristiyan ve Yahudi din adamları ile iyi bir diyalog içinde olmuştur.

Bundan dolayıdır ki Müslüman ve gayri Müslim halkımızın sevgisini kazanmıştır. Etkileyici bir hitabet gücüne sahip olduğu için millî bayramlarda görev verilerek halka hitap ederdi. Kişisel olarak hiçbir derdinin olmadığını söyler ve hasta yatağında bile ziyaretine gelenlere Allah'ı şükrettiğini belirtirdi.

Zamanının manevi dinamiklerinden olan gönül insanı, dertlilerin dert ortağı, zamanı gelince irşat kaleminin yanı sıra kılıç da kuşanmasını bilen Şeyh Ali Sezai Efendi; zaviyede hoca, mahallede vatandaş, evinde şefkatli bir eş ve baba, kurtuluş mücadelesinde de teşkilatçı bir manevi komutandır.

Ömrünü dini, devleti, milleti ve dervişleri olan talebelerine adanmış olan Şeyh Ali Sezai Efendi nihayet 11 Haziran 1937 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Ardında gözü yaşlı bir eş, ikisi erkek olmak üzere altı çocuğunu geride bırakmıştır. (*Ahmet Sandal'ın 2 Aralık 2009'daki Makalesi*)

Ahmet Tevfik Efendi (Yusufeli Müftüsü)

Patraman Oğullarından Mevlüt Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini köyünde yaptı. Daha sonra öğrenimini, Erzurum'a giderek Ali Paşa Medresesi'nde sürdürdü. Bu arada Erzurum Dârü'l-Muallimin Mektebi'ne de devam ederek buradan mezun oldu.

1907 yılında da Ali Paşa Medresesi'nden icazetnamesini aldı.

22 Ocak 1919'da önce vekâleten, 1 Mart 1920'de de asaleten Yusufeli Müftülüğü'ne atandı.

Millî Mücadele'nin başlamasıyla ulusal harekâta katıldı. Harekâtın amaç ve gayesi konusunda halkı aydınlattı.

Yusufeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdu. Uzun süre bu cemiyetin başkanlık görevini başarı ile yürüttü. TBMM'nin açılışını Meclis Başkanlığı'na gönderdiği telgrafla kutladı. TBMM Başkanlığına çektiği bu telgrafta "Yusufeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti Reisi Ahmet" unvanını kullanmıştır.

Bu arada Ankara Fetvası'nı da Yusufeli Müftüsü olarak tasdik etti.

Soyadı kanunuyla “Çelik” soyadını aldı. 3 Temmuz 1935'te Yusufeli Müftüsü iken vefat etmiştir. (Yusufeli Nüfus Müdürlüğü'nden alınan bilgi.)

Hacı Abdurrauf Efendi (Sivas Müftüsü)

1877' de Sivas Cami-i Kebir Mahallesinde doğdu. Sarı Hatipoğullarından Sultan Alâeddin Camii İmam-Hatibi Sıbgatullah Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini tamamladıktan sonra iki yıl kadar Sivas Gök Medresesi' ne devam etti. Daha sonra öğrenimini Kayseri'de sürdürdü.

18 Şubat 1894'te Ömer Şemsi Efendi'den icazet aldı. Öğrenimi sonrasında Ekim 1899 tarihinden itibaren iki yıl kadar Sivas Bidayet Mahkemesi üyeliğinde ve 6 Kasım 1908'den itibaren de altı ay kadar Darende Kazası Kaymakamlık Vekâletinde bulundu.

Daha sonra seçildiği Sivas Vilayeti İdare Meclisi Üyeliğinde dört yıl çalıştı. Kasım 1915'te de Sivas Müftüsü oldu.

Ancak 1919 Eylül'ünde ittihatçı olduğu, Kuvayı Milliye'nin yanında yer aldığı gerekçesiyle Müftülük görevinden azledilmiştir.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında Müftü Abdurrauf Efendi'nin üstün hizmetleri olmuştur.

Daha sonraki günler de milli harekâtın başarılı olması için çalıştı.

Zaferden sonra da Kasım 1915 ile Aralık 1927 yılları arasında Sivas Müftüsü olarak hizmetlerine devam etti.

1927 yılında Sivas Müftüsü iken vefat etmiştir.

Hacı İbrahim Efendi (Diyarbakır Müftüsü)

1868'de Diyarbakır'da doğdu. Uzun yıllar Diyarbakır Müftülüğü görevini yürüten Hacı Seyyid Abdulgazi Efendi'nin oğludur. Sülalesinden üç zâtın Müftülük görevinde bulunması sebebiyle “Müftüzadeler” diye tanınır. İlköğreniminden sonra Diyarbakır Medresesi'nde öğrenimini sürdürdü. Buradan Müderrislik diplomasını aldı.

1 Şubat 1893'te, Diyarbakır İdadisi Arapça ve Din Dersleri öğretmenliğiyle memuriyet hayatına başladı.

11 Haziran 1898'de Diyarbakır Dârü'l-Muallimin öğretmenliğine naklen atandı.

13 Nisan 1903'te Bidayet Mahkemesi azalığına,

2 Eylül 1909'da da İstinaf Mahkemesi azalığına getirildi.

Bu arada tekrar Diyarbakır Dâr'ül-Muallimin Arapça öğretmenliğine atandı. 26 Eylül 1912'de Diyarbakır Müftülüğü'ne tayin edildi.

Müftü Hacı İbrahim Efendi, Birinci Dünya Savaşı (1914–1918) esnasında topladığı sekiz yüz kadar gönüllünün başında Kafkas Cephesi'nde savaştı. Oltu ve çevresinde gösterdiği yararlılıklar sebebiyle Harp Liyakat Madalyası ile taltif edildi.

1918 senesinde Musul'a kadar giderek bu civardaki halkın irşadında başarı göstermesi üzerine, bu kez de her türlü devlet hizmetlerinde güzel işler görenlere iftihar ve imtiyazı mucip olmak üzere çıkarılan Üçüncü Rütbeden Mecidiye Nişanı ile ödüllendirildi.

Belirtilen hizmetlerinin yanı sıra, Hacı İbrahim Efendi eğitim-öğretimle olan ilgisini devam ettirdi. 1899'da Bursa Müderrisliği Payesi kendisine tevcih edilmiştir.

1916'da "İzmir Paye-i Mücerride"ye yine 1919'da da "Haremeyn-i Muhteremeyn" payesine layık görülmüştür.

Milli Mücadele esnasında Müftü Hacı İbrahim Efendi, milli harekât yanında yer almıştır.

Öyle ki, 30 Ocak 1918 - 4 Temmuz 1919 tarihleri arasında Vali Vekili olarak Diyarbakır'da görevli bulunan Mustafa Nadir ve 5 Temmuz'da göreve başlayan Vali Faik Ali Beylerin Milli Mücadele'ye karşı olan menfi tutumlarına rağmen, halkın aydınlatılmasında hizmet almıştır.

Erzurum Kongresi'ne delege seçilmesine rağmen, anılan Valilerin İstanbul Hükümeti'nden yana olup kongreye katılmaları önleme çabaları, yapılan tutuklamalar, Diyarbakır'a gelen İngiliz Noel'in bölücü propagandaları, Ermenistan teşkili kuşku ve söylentilerinin do-

ğurduğu şaşkınlık, gidiş zorluğu ve yollardaki asayişsizlik gibi bazı sebepler kongreye katılmasını engellemiştir.

Diyarbakır Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucu üyesi de olan Hacı İbrahim Efendi, Ankara Fetvası'nı Diyarbakır Müftüsü olarak "El-hac İbrahim" ismiyle imzalamıştır.

Diyarbakır Müftüsü iken, 1925 öncesinde vefat etmesi muhtemel olan Hacı İbrahim Efendi'nin ailesi "Uluğ" soyadını almıştır.

İsmail Hakkı Efendi (Seydişehir Müftüsü)

1888'de Konya-Seydişehir Kazası'nın Ada Köyü'nde doğdu. Ahmet Ağa'nın oğludur. İlköğrenimini köyünde yaptıktan sonra, Konya'ya giderek Kara hafızzâde Medresesi'ne kaydoldu. Konya Müftüsü Yalvaçlı Ömer Efendi'nin derslerine devam ederek ondan icazet aldı.

Daha sonra bilgisini genişletmek üzere İstanbul'a gitti. Fatih Dersiamlarından Muğlalı Ali Rıza Efendi'nin derslerine katıldı.

Ayrıca Ali Rıza Efendi'den de icazetname aldı. İsmail Hakkı Efendi'nin bu icazetnamesi, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 26.4.1950 tarih ve 2-561 sayılı kararı ile dört yıllık yüksek öğrenime eşdeğer sayılmıştır.

Ocak 1915'te Ceyhan Müftüsü olarak tayin edildi.

10 Kasım 1917'de de Seydişehir Müftülüğü'ne atandı.

Ancak İttihat ve Terakki Partisine mensup olması hasebiyle Konya Valisi Cemal Bey'in teklifi üzerine, Meşihat Makamı'nca Eylül 1919'da azledildi.

"Vali Cemal Bey, koyu bir Hürriyet ve İtilâf Partisi taraftarı, İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesi ve doğaldır ki sivri bir İttihatçı düşmanı idi. Bu İttihatçı düşmanlığı, onu Ermeni dostluğu yapmaya kadar itmiştir."

Merhum 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Vali Cemal Bey hakkında hatıratında şunları söylemektedir: *"... En mutaassıp Ermeni komitecileri savaş sırasında 300 bin Ermeni'nin öldürüldüğünü iddia ettikleri halde, bu ölü sayısını 800 bine çıkarmak suretiyle güya İttihatçılardan intikam almak istemişti ve bundan dolayı halk da kendisine "Artin Cemal" demeye başlamıştır."*

Bir müddet sonra yeniden Seydişehir Müftülüğü'ne atandı.

Ankara Fetvası'nı bu esnada Seydişehir Müftüsü olarak tasdik ettiğini belirtmektedir. Ankara Fetvası ve imzalar, zamanında, Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1336, No: 27'de yayınlanmıştı. Latin harfleriyle ilk defa, Sebilürreşad, C. I, Sayı: 3 (Haziran 1948)'de tekrarlandı. Bunun üzerine, İsmail Hakkı Efendi, bir mektup göndermiş ve mezkûr derginin 10 uncu sayısında yayınlanmıştır. Bu mektupta İsmail Hakkı Efendi şöyle demektedir:

“Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Temellerini Kuran Fetva'yı Şerife'de Benim De İmzam Var Sebilürreşad'ın üçüncü nüshasında, Anadolu istiklâl savaşında milli vahdeti temin ile yeni Türk devletinin temellerini atan ve istiklâle kavuşturan Fetva'yı Şerife'yi imza ve tasdik edenler arasında ben de bulunmakla iftihar ederim.

Matbu esami arasında iki İsmail Hakkı var ise de, biri “Medinei Ayancık Müftüsü”, diğeri de Medinei Narman Müftüsü” denilmiş, “Seydişehir Müftüsü İsmail Hakkı” diye tasrih edilmemiş.

Hâlbuki Ankara Müftüsü merhum Mehmet Rıfat Efendi tarafından nakilsiz olarak verilmiş Fetva'yı Şerife suretlerinin nakillerini yirmi dört saat içinde kütübü mutebere tetkik olunarak mehazlarını göstermek sureti ile yazdım, tasdik ederek gönderdim.

Bu kıymetli vesikaları kemali itina ile büyük bir hatıra olarak muhafaza etmekteyim. Tarih ve numaralarını bildiriyorum: Vali Suphi imzası ile Seydişehir Kaymakamlığı'na gelen telgrafın tarihi 21 Nisan 1336, numarası 12922'dir. Kaymakam Ragıp imzası ile bana havalesi 23 Nisan 1336, numarası 236'dır...

Benim fetvaların asıllarını naklederek imza ve tasdikimin tarihi 23 Nisan 1336, numarası 17'dir. Bu milli harekete benim de iştirak etmiş olduğumu, bu suretle bu tarih şereften hissemend bulunduğumu iftiharla arz ederim. Sabık Seydişehir Müftüsü İsmail Hakkı”

22 Mart 1934'te Seydişehir Müftülüğü'nden Gülnar Müftülüğü'ne atandı.

Daha sonra önce 16 Mart 1945'te Seydişehir Vaizliği'ne,

5 Mayıs 1950'de de tekrar Seydişehir Müftülüğü'ne tayin edildi.

21 Eylül 1964'te ikinci kez Seydişehir Müftülüğü'nden alınarak Doğanhisar Müftülüğü'ne atandı. Doğanhisar Müftüsü iken, 5 Mart 1966 tarihinde emekli olmuştur.

Soyadı kanunuyla önce “Kolluoğlu” sonra da “Müftüoğlu” soyadını almıştır.

İsmail Hakkı Efendi (Narman Müftüsü)

1875' te Erzurum-Narman Kazası'nın Ardos Köyü'nde doğdu. Molla Oğullarından Mustafa Efendi'nin oğludur. İlk bilgileri köy İmam-Hatibinden aldıktan sonra, köyün medresesine devam etti. Daha sonra 1889 yılında Erzurum'a gelerek öğrenimini Kaçaroglu Medresesi'nde sürdürdü.

Bu medresedeki altı yıllık öğreniminden sonra 1905'te icazet aldı. Öğrenimi sonrasında köy halkının isteği üzerine, Narman-Şükri ve Aldos köylerinde hocalık yaptı.

18 Mart 1910'da Narman Müftülüğü'ne tayin edildi.

1.Dünya Savaşı'nda Rus askerlerine ve Ermeni çetelerine karşı mücadele verdi.

Milli Mücadele'nin başlamasıyla da milli harekâtın yanında yer aldı. Bu konuda halkı aydınlatıcı vaazlar verdi.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu ve faaliyetlerinde görev aldı.

Mustafa Kemal Paşa'nın 4 Mart 1920 tarihli bildirisine uyararak, *“Mustafa Kemal Paşa, Padişaha 4 Mart 1920 günlü bir telgraf çekerek, iç ve dış bin türlü kötü niyetlerin taşkınlığı ile huzuru tehlike içinde bulunan memleketin, milli vicdana cevap veremeyecek bir hükümet başkanına bir dakika bile tahammül edemeyeceğini, aksi halde Devletin tarihinde görülmemiş derecede üzücü olayların çıkabileceğini bildirdi.*

Aynı gün bir telgraf da Meclis Başkanına çekerek; bağımsızlığı uğrunda her türlü fedakârlığa hazır olan milletin, ancak ulusal güvenliği kazanmış bir hükümetin işbaşına getirilmesiyle tatmin edileceğini, bu konuda milletvekillerinin verecekleri kararın heyecanla beklendiğini anlattı.

Hemen yayınladığı bir bildiri ile de milli kuruluşlara durumu açıkladı ve milli isteklere uygun bir hükümetin kurulmasını sağlamak için derhal ve hep birden Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na telgraflar çekmesini istedi"

Narman Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak yeni hükümetin milli isteklere uygun nitelikte kurulması için Meclis-i Mebusan'a telgraf çekti.

Bu arada Ankara Fetvası'nı da Narman Müftüsü olarak tasdik etti.

Soyadı Kanunuyla "Aydoğdu" soyadını alan İsmail Hakkı Efendi, 26.10.1939 tarihinde Oltu Müftülüğü'ne naklen atandı. Oltu Müftüsü iken, 21 Temmuz 1960'ta emekli oldu.

İsmail Efendi (Havza Müftüsü)

1860 tarihinde Kafkasya'da doğmuştur. Babası Hocaşâde Bekir Ağa'dır. 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı esnasında ailesi ile birlikte Türkiye'ye gelmiştir. İlköğrenimini babası Bekir Ağa'nın vefatı sonrasında iskân edildikleri Taşköprü Kazası'nın Fümeye Köyü'nde yaptı. Daha sonra öğrenimini Taşköprü Kazası'nın merkezinde bulunan Taş Medresesi'nde sürdürdü.

Mezkûr medresede dört yıl öğrenim gördükten sonra Çorum Alaybey Medresesi'ne kaydoldu. Burada beş yıl süreyle Çorum Müftüsü Tahir Efendi'nin derslerine katıldı. Daha sonra İstanbul'a giderek öğrenimini Cafer Ağa Medresesi'nde tamamladı.

Öğrenimi sonrasında Gümüşhacıköy'de müderris olarak görev başladı.

12 Nisan 1911'de de Havza Müftüsü olarak atandı.

Mustafa Kemal Paşa, 25 Mayıs 1919'da Havza'ya geldiğinde Müftü, İsmail Efendi idi. Hatıratlarda ismi zikredilmemekle birlikte, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi muhtemeldir. Ankara Fetvası'nı Havza Müftüsü olarak tasdik etti.

İsmail Efendi, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da başarıyla Müftülük hizmetini sürdürmüştür.

Nitekim zamanın Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi tarafından verilen 24 Temmuz 1939 tarih ve 2883 sayılı Teşekkür name ile ödüllendirilmiştir.

İsmail Efendi, Soyadı Kanunuyla “Daniş” soyadını aldı. Havza Müftüsü iken, 26 Ağustos 1940 tarihinde Amasya’da vefat etmiştir.

Hacı Mustafa Efendi (Beynamlı)

1866’da Ankara-Bala İlçesi’nde doğdu. Babası Hacı Halil Efendi’dir. İlköğrenimini köyünde, orta öğrenimini de Bala’da tamamladı. Daha sonra Konya medreselerinde öğrenim görerek müderrislik icazeti aldı. Öğrenimi sonrasında Ankara-Kocabey Medresesi’nde müderris olarak göreve başladı.

Bu görevde iken, II. Meşrutiyetin ilanından (1908) sonra toplanan Osmanlı Mebusan Meclisi’ne 17 Mayıs 1908’de Ankara Milletvekili seçildi.

II. Dönemde yeniden milletvekili olarak yasama görevini 5 Ağustos 1912’de Meclisin feshine kadar sürdürdü. Milletvekilliği sona erince Ankara’ya müderrislik görevine döndü.

Milli Mücadele’ye Kuva-yı Milliyecilerin yanında olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nde çalıştı.

TBMM’nin I. Dönemi için yapılan seçimde Ankara Milletvekili seçilerek 23 Nisan 1920’de Meclisin açılışında hazır bulundu. Mecliste İrşat, Şer’iye ve Evkaf komisyonlarında görev aldı.

Sakarya Savaşı sırasında Batı Cephesi’nde askerin moralini yüksek tutmaya memur edilen kurulda görev yaptı.

20 Kasım 1922’de yeni seçilen Halifeye kutsal emanetleri teslim eden ve TBMM adına görevini kutlayan kurulda yer aldı.

Meclis kürsüsünden çeşitli konularda ikisi gizli oturumda elli konuşma yaptı. Beş soru, iki gensoru önergesi ve bir kanun önerisi verdi.

Milletvekilliği sona erince 1 Kasım 1923’te Ankara Dârü’l-Hilafe Medresesi’ne müderris olarak atandı. Medreselerin kaldırıl-

ması üzerine 14 Eylül 1925'te Ankara Vaizliğine getirildi. 16 Aralık 1926'da Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere Heyeti Azası oldu.

Bu görevde iken, 25 Ekim 1931'de vefat etti. Evli olup üç çocuk babası idi. Ailesi "Beynamlı" soyadını almıştır.

Mecliste "Beynamlı Hacı Mustafa Efendi" olarak anılırdı. Arapça ve Farsça bildiği resmi hal tercümesinde yazılıdır".

Hacı Ömer Feyzi Efendi (Tokat Müftüsü)

Babası esnaftan Mıytabzâde Halil Efendi'dir. İlköğrenimini Tokat Ali Paşa Mektebi'nde yaptı. Bu arada hıfzını da (Kur'an-ı Kerimi ezberlemek) tamamladı. Daha sonra öğrenimini Tokat Tekkiye Medresesi'nde sürdürdü. Tokat Müftüsü Hacı Osman Efendi'nin derslerine devam etti.

Medresede Ulum-u âliye ve dini yüksek ilimleri ve alet ilimleri tahsil ederek, 1892 yılında diplomasını aldı.

Öğrenimi sonrasında aynı yıl Tokat Müftü Yardımcılığına tayin edildi. Bu görevde iken, 25 Temmuz 1905'te Erbaa Kadılığı'na vekâleten atandı. Kadı Vekilliği görevi 27 Ekim 1911 tarihine kadar devam etti.

Temmuz 1914- Şubat 1915 tarihleri arasında Vekâleten Tokat Müftülüğü görevini yürüttü. 26 Nisan 1915 tarihinde de Tokat Müftülüğü'ne asaleten atandı.

Milli Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren ulusal harekâtın yanında yer almıştır. Milli Mücadele'nin hedef ve amaçları konusunda halkı aydınlatıcı va'z ve konuşmalar yapmıştır. Bu arada Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunda da görev aldı. Tokat Müftüsü olarak Ankara Fetvası'nı tasdik etti.

Hacı Ömer Feyzi Efendi, 27 Eylül 1924 tarihinde kendi isteğiyle Tokat Müftülüğü görevinden ayrıldı. Daha sonra Tokat Ulu Camii'nde "Kürsü Şeyhi" unvanı ile vaizlik yaptı.

Soyadı Kanunuyla "Kuntay" soyadını almıştır.

Hasan Fehmi Efendi (İnegöl Müftüsü)

Vahibzâde Yaşar Nuri Ağa'nın oğludur. İlköğrenimini tamamladıktan sonra, bir süre Üsküp Medresesi'ne devam etti. 1881 yılında İstanbul'a gelerek öğrenimini burada sürdürdü.

Fatih Dersiâmlarından Recep Efendi'den müderrislik icazeti aldı. Bu arada Ders vekili Ahmet, Müderris Şakir ve Tokatlı Ahmet Efendilerin de derslerine katılarak bilgisini artırdı.

Öğrenimi sonrasında Üsküp'te Atiye Hanım Medresesi'nde göreve başladı. 1898'de ilk öğrencisine icazet verdi. 13 Ocak 1902 tarihinde Kosova İstinaf Mahkemesi azalığına tayin edildi. 16 Nisan 1906'da da Üsküp Kazası Müftülüğü'ne getirildi.

Balkan Savaşı sebebiyle görevinden ayrılarak İstanbul'a göç etti. 25 Mayıs 1918 tarihinde Bursa İnegöl Müftülüğü'ne tayin edildi.

Milli Mücadele'nin başlamasıyla milli harekâtın yanında yer aldı. Ankara Fetvası'nı "İnegöl Müftüsü Fehmi" ismiyle imzalayarak, bu mücadelenin dini bir görev olduğunu halka duyurdu.

Soyadı Kanunuyla "Arslan" soyadını aldı.

Mehmet Arif Efendi (Simav Müftü)

Simav Müftüsü ve Kadısı Müftü Hacı İbrahim Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini tamamladıktan sonra Ulu Cami Medresesi'ne devam etti. Bu medresede dokuz yıl öğrenim gördükten sonra Bursa'ya gitti. Burada İvaz Paşa Medresesi'ne kaydoldu. Tanınmış bilginlerden İmamzâde Mehmet Sabit Efendi'nin derslerine devam ederek müderrislik icazeti aldı.

Öğrenimi sonrasında Simav'a dönerek Cami-i Kebir Medresesi'nde hocalığa başladı.

Müftü Mehmet Vefat Efendi'nin vefatı üzerine, Simav Müftülüğü'ne tayin edildi (4 Ekim 1885).

Ekim 1902'de Bursa'dan İbtidâ-yi Hariç müderrisliği unvanı aldı.

Milli harekâta ilk günlerinde katıldı. Simav Müdafaa-i Hukuk çalışmalarında bulundu. Ankara Fetvası'nı onaylayarak Milli Mücadele'nin meşru olduğunu fetva ile halka duyurdu.

65 yaşını doldurduğundan 2 Aralık 1936'da emekliye sevk edilmiştir.

Mustafa Asım Efendi (Şarki Karahisar Müftüsü)

1854'te Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar)'de doğdu. Kadioğullarından İbrahim Hilmi Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Şebinkarahisar'da tamamladı. Daha sonra aynı yerde bulunan medreseye devam etti.

Müderris Hüseyin Efendi'nin derslerine devam ederek ondan icazet aldı. Ağustos 1898'de Şebinkarahisar Şer'îye Mahkemesi İkinci Kâtipliğine atandı. Bir yıl sonra, Başkâtipliğe terfi etti.

Ocak 1904'te de Şebinkarahisar Müftüsü oldu.

Temmuz 1905'te Alucra Kazası Aşar ihale memurluğuna tayin edildi. Bu arada üç defa naib vekilliğinde de bulunmuştur.

Ulusal harekât yanında yer aldı. Muhtemelen bu yüzden 1919'da Müftülükten ayrılmak zorunda kaldı.

Devlet hizmetinden ayrıldıktan sonra, Afyonkarahisar'a geleerek buradaki milli çalışmalara katıldı.

Ankara Fetvası'nı Karahisar-ı Şarkî Sabık Müftüsü olarak tasdik etti.

Mustafa Asım Efendi, 1925 Haziran'ında vefat etmiştir.

Mustafa Fehmi Efendi (Niksar Müftüsü)

1866'da Niksar-Taş Mahallesi'nde doğdu. Hızarcızâde Ali Ağa'nın oğludur. İlk ve orta öğrenimini Niksar'da yaptı. Daha sonra Tokat'a giderek Medreseye kaydoldu.

Tokat Müftüsü Hacı Osman Nuri Efendi'nin derslerine devam ederek 1896'da icazet aldı. 1905'te Niksar Bidayet Mahkemesi Üyeliği'ne tayin edildi. Bu görevi yürütürken 27 Mayıs 1906'da Niksar Müftülüğü'ne getirildi.

Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi tarafından Niksar Müftülüğü'ne gönderilen 24.07.1939 tarih ve 2883 sayılı yazıda; "... Mübcecel Cumhuriyet Hükümetimizin mütevazı bir unsuru olarak vazifenize karşı öteden beri gösterdiğiniz sadakat ve bağlılığınızın bundan böyle de daha ziyade devam ettirilmesini dilerim" denilmektedir.

Niksar Müftüsü iken, Ankara Fetvası'nı tasdik etti.

Başarılı hizmetleri Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da devam etti. 65 yaşını doldurduğundan 3 Mart 1942'de emekliye sevk edildi.

Soyadı kanunuyla "Hızarcı" soyadını aldı. 13 Haziran 1950 tarihinde vefat etmiştir. (Niksar Nüfus İdaresi'nden alınan bilgi.)

İbrahim Hakkı Efendi (Demirci Müftüsü)

1860 senesinde Manisa/Demirci'de doğdu. Emir Mehmetzâde Mehmet Hilmi Efendi'nin oğludur. Demirci Sübyan Mektebi'nde hıfzını tamamladıktan sonra, babasının medresesinde Sarf ve Nahiv okudu. 4 Mart 1876'da İstanbul'a giderek Dârü'l-Hadis Medresesi'ne kaydoldu.

İki yıl süreyle bu medresenin hocalarından Çallı Mustafa ve Şehri Hacı Ahmet Efendilerin derslerine devam etti. Daha sonra Bursa'ya giderek Müderris Hacı Şükrü ve Hafız Osman Efendilerin derslerine yine iki yıl süreyle devam etti.

Mart 1880'de de Manisa Muradiye Medresesi'ne naklen geçerek Müderris Mehmet Efendi'nin derslerine katıldı.

21 Ekim 1884'te tekrar İstanbul'a gelerek Şehzadebaşı'nda Damat Ceded İbrahim Paşa'dan; Hafız Şakir Efendi'den 26 Mart 1886'da Müderrislik icazeti aldı. Öğrenimi sonrasında memleketine döndü.

29 yaşında iken 23 Temmuz 1888'de Demirci Kazası Müftülüğü'ne tayin edildi.

Bu arada Demirci Medresesi'nde ders verdi.

Milli Mücadele başlayınca milli harekât yanında yer aldı. Milli harekâtın hedef ve amaçlarını halka anlattı.

Yapılan işin dine (İslam Dini) uygun olduğunu Ankara Fetvası'nı tasdik ederek ispatladı.

Hüseyin Efendi (Balya Müftüsü)

Hüseyin Efendi, Milli Mücadele'nin başlamasıyla, milli harekâtın yanında yer almış, Müdafaa-i Hukuk çalışmalarında bulunmuştur. Bu arada Ankara Fetvası'nı, Balya Müftüsü olarak tasdik etmiştir.

Hayatı hakkında bilgi elde edemediğimiz Hüseyin Efendi, Balya Müftüsü iken 1922 yılında vefat etmiştir.

Hüseyin Efendi'nin vefatı üzerine yapılan seçimde 8 oy alan İsmail Efendi (Ünal), 15 Ocak 1922'de Balya Müftüsü olmuştur. İsmail Efendi, Nisan 1922'de milli harekât lehinde çalışması nedeniyle, Yunanlılar tarafından idam cezasına çarptırılarak Yunanistan'a götürülmüştür.

İsmail Efendi, Yunanlıların elinden kurtularak 21 Temmuz 1923'te tekrar Balya Müftülüğüne atanmıştır.

Hüseyin Fevzi Bayık (Afyon Müftüsü)

1874 yılında Afyon'da doğdu. Rüştüye'den sonra Musamcı zade Ali Efendi Medresesini bitirerek icazet aldı. Cami-i Kebir medresesinde müderris oldu.

Zamanının en iyi fıkıh bilginlerinden olup Arapça ve Farsçayı hakkıyla bilmektedir.

1912' de Müftü Yardımcısı, 1916 yılında da Afyon Müftüsü oldu. 1959' da aynı görevden emekliye ayrıldı.

İstiklal Savaşındaki etkin rolü ile Sarıklı Mücahitler safına katıldı. Miras meseleleri hakkında iki basılı eseri vardır. 28.12.1965 yılında vefat etti.

Hoca İsmail Şükrü Efendi

Kuva-yı Milliye ruhunun yayılıp millet fertlerinin ruhunda ve benliğinde yer etmesinde büyük görevler ifa eden Milli Mücadele tarihi büyüklerimizden biri de Afyonkarahisar'ımızda temeyyüz etmiş Hoca İsmail Efendi'dir.

Afyonkarahisar'ın ünlü müderrislerinden İzzet Efendi'nin oğlu olan İsmail Şükrü 1874 yılında Afyonkarahisar'da dünyaya geldi. Türk Kurtuluş Savaşı'nın en kahraman simalarından biridir. Oluşturduğu Alay'a kumandanlık etmiş ve Dumlupınar'da Yunan harekâtını dokuz ay durdurarak ordumuzun hazırlanmasına imkân sağlamıştır.

Bu büyük kahramanlıklardan dolayı Alayına "Çelikalay" adı verilmiş ve bu ad, Soyadı Kanunu'nun çıkmasından sonra Onun soyadı olmuştur. Ayrıca kırmızı-yeşil kurdeleli İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir.

Bilindiği üzere Kurtuluş Savaşı'nda cephede kahramanlık gösterenlere kırmızı, cephe gerisinde yararlı olanlara yeşil kurdeleli madalya veriliyordu. Hem cephede, hem de cephe gerisinde yararlı olanlara ise kırmızı-yeşil kurdeleli verilmiştir ki, böyle madalya alanların başında İsmail Şükrü Hoca gelmektedir.

Hoca İsmail Şükrü Efendi, Afyonkarahisar'da haksız düşman işgal ve istilasına karşı halkı bilinçlendirip ayaklandırmakla kalmamış yerel Kuva-yı Milliye teşkilatları kurarak ellerinde silah, beldelelerini de korumuşlardır.

Hoca İsmail Şükrü Efendi'nin, "Çelikalay" adında gönüllülerden teşkil ettiği alaylar, işgal edilmiş topraklarımızın yeniden kurtuluşu için atılmış en önemli ve kritik hizmetlerden biri olmuştur.

Ali Fuat Paşa bu kuvvetlerden şöyle söz eder: "*Anadolu'nun muayyen bir kısmını elde tutabilmenin ilk şartı, başında olduğum 20. Kolordu'nun sahası içinde olan Isparta-Afyonkarahisar-Eskişehir hattını elde muhafaza edebilmektir. Eskişehir'de İngilizler vardı. Eğer Isparta ve Afyon'u muhafaza edebilsek idik, Eskişehir'deki İngilizleri atmak mümkündü. Isparta ve Afyon'da milli kuvvetleri teşkil edebilme faaliyetime lüzum kalmadı:*

Bu iki şehrimizde, iki din adamı, başı sarıklı iki mücahit başa geçmişler ve milli kuvvetleri tecrübeli kumandan siyaset ve basireti ile teşkilatlandırmışlar ve ilk anda yadırganacak bir kararla kumandayı da bizzat ellerine almışlardı. Isparta'da Hafız İbrahim Efendi, Afyonkarahisar'da Hoca İsmail Şükrü Efendi..."

Şükrü Hoca, TBMM üyesi sıfatıyla Ankara'ya geldiği zaman öncelikle Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gitmiştir. Paşa, kendisine; *"Nerede kaldın Hocam? Dört gözle seni bekliyorduk"* demiştir.

Bunun üzerine Şükrü Hoca da, Afyon'daki çalışmalarını anlatarak, Paşa'ya oradaki düşmanın durumu ve yapılması gereken işler hakkında bilgi vermiştir. Bu sırada, Mustafa Kemal Paşa, tekrar; *"Var olunuz Hocam. Sizin gibi din âlimlerinin bu hususta millete önayak olmanız memleketin ve dinin muhafazası için elzemdir."*

Afyon'da nasıl çalıştığınızı, evlerde, camilerde, köylerde halkı düşünmana karşı mukavemete nasıl hazırladığınızı işittim. Memleket ve din uğrunda bu mücadeledeniz şayanı takdirdir. Çok memnun oldum Hocam: Yine sizin gibi bir din âlimi olan arkadaşınız Nebil Dehşeti Efendi'nin (I. dönem TBMM Afyonkarahisar Meb'usu) mesaisini de takdir ederim" diyerek hocaların özellikle Şükrü Hoca'nın Milli Mücadele'deki hizmetlerini belirtmiştir.

Yunan orduları durmadan ilerliyorlardı. Alaşehir elden çıkmıştı. Yunan işgalinin genişlediği bu günlerde konu TBMM'nde gündeme gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın da hazır bulundukları Meclis toplantısında hararetle tartışılmıştır. Bu arada Şükrü Hoca da görüşlerini açıklamıştır. O uzunca olan konuşmasının bir bölümünde konuyla ilgili görüşlerini şöyle dile getiriyordu:

"... Bu gün benim memleketim istilâya maruzdur. Düşman şimendiferle üç saatlik bir mesafededir. Fakat ben meyus değilim. Beni meyus edecek diğer mahallerin sükûttur. Bu gün Uşak sükût edecek, yarın Karahisar. Bir memleket yanarken diğerinin seyirci kalması İslâmiyet'e aykırıdır.

Efendiler! Bu gün yapılacak bir vazife vardır. Öyle nazariyat peşinde koşulacak zaman değildir. Bundan evvel bizim kölemiz olan ve nüfusu bir buçuk milyondan ibaret bulunan hain bir Yunan bu gün yükselsin de, yüz, yüz elli bin kuvvetle hücum etsin de bu kadar kuvveti mağlup etsin. Bu İslâmiyet'le kabili tevfiğ değildir.

Bu gün Millet Meclisi şu derde deva bulmak için toplanmıştır. Biz de onun için buraya geldik. Bunun çaresi umum Anadolu kuvvetlerini tevhit etmek, cihadı mukaddes ilân etmektir. Bu gün ben

mukadderatımızı elinde tutan kimselerin sui idaresini bilmekle beraber onlardan müşteki değilim; onların ıskatı taraftarı değilim.

Gördüğüm yolsuzluklar karşısında ve düşman taarruzuna karşı buradaki lâkayitlikler beni eritiyor. Rica ederim, itiraf etmeliyiz azil-lerin, nasıpların sırası değildir. Millet kendini kuvvetli göstermelidir.

Meclis'teki bu tartışmalar esnasında Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Şükrü Hoca'ya; *"Hocam vaziyet tehlikededir... Bir cephe kurabilmek için bize beş ay zaman lazım"* demesi üzerine de Şükrü Hoca kendisine yeteri miktarda at ve silah verilmesi halinde düşma-nı beş ay oyalamak yerine düşmanı durdurabileceğini bildirmiştir.

Bundan sonraki gelişmeleri Şükrü Hoca şöyle anlatır:

"...Paşa bu tekliften memnun kalır. Ne kadar silah ve cephane varsa derhal bana teslim edilmesi için Ankara silah deposuna emir verdiler. Depoya gittim. Ne göreyim: 14 adet martinden muaddel tek ateşli bekçi silahlarından başka silah yok. Bunları aldım. Kırka iblâğını istedim.

Ankara Kolordu Kumandanı ve Vali Vekili Nuri Beyin bunu bula-çağını ümit ediyordum. Maalesef buna imkân olmadığını söyledi... Res-mi makamlardan ümit kesilince Allah'a dayanarak bir çare düşündüm.

Hemen bir gün içinde bir asker elbisesi diktirdim. Başımdaki sarığı muhafaza ederek bu asker elbisesini giydim. Hacı Bayram Camii'nde Cuma namazından sonra kürsüye çıktım.

"Ey cemaati müslimin! dedim. Kapıları kapayınız. Hiçbiriniz ca-miden dışarı çıkmasın. Sizinle görüşecek mühim meseleler var!" dedim. ...çoştum, söyledim. Evde duvarlarda asılı duran harp silahlarının bo-şuna asılı kalırsa ev sahibine lânet edeceğini anlattım. Memleket ve din tehlikede kalırsa yedisinden yetmişine kadar bütün Müslümanların ci-hatla mükellef olduğunu anlattım.

Mustafa Kemal Paşa'nın teminatını söyledim. Cemaat ağladı. Ben ağladım. Nihayet arkamdaki ilmiye cübbesini çıkararak asker elbisesi-ye başımda sarık olarak kürsüde ayağa kalktım.

"Ey cemaati müslimin! Dedim. İşte ben asker kıyafetine girdim cep-heyeye gidiyorum. Memleket ve din kurtuluncaya kadar cephelede düş-

manla çarpışacağım. Memleketini dinini seven benimle gelsin” dedim... Herkes sağa sola koştu.

O gün akşama kadar 700 silah, 600 mücahit, 120 at toplanmıştı. ..Ben miktarı kafi silahşor mücahitlerle Ankara’dan ayrıldım... Afyon’a gelir gelmez düşman bir taarruz daha yapmış, Uşak’a girmişti.

Acele cepheye koştum. “Uşak Cephesi’ne” İzzettin Bey kumanda ediyordu... Ben hemen o tarafta bir müdafaa hattı tesis ettim.”

Demiralay’ın varlığı, İtalyanların Isparta ve çevresinde barınamamasını sağlamıştır. Çelikalay’ da Dumlupınar’da Yunan ileri harekâtını dokuz ay durdurarak ordumuzun hazırlanmasını temin etmiştir. Şükrü Hoca, cephe alayının başında ve cephe gerisinde de camilerde vaaz ederek Afyon halkının Milli Mücadele lehinde bilinçlenmesinde de hizmet vermiştir.

Mahmut Raci Efendi (İncesu Müftüsü)

1858 tarihinde İncesu’da doğdu. Ulemadan Ömer Efendi’nin oğludur. İlköğrenimini İncesu’da yaptı. Sonra İstanbul’a gelerek Fatih’te Ayak Kurşunlu Medresesi’nde dört yıl öğrenim gördü. Daha sonra öğrenimini Kayseri’de sürdürdü. Orada Hacı Zekerıyya Efendi Medresesi’nde dört yıl daha okuduktan sonra icazet aldı.

Öğrenimi sonrasında 1893’te, İncesu Ulu Camii İmam-Hatipliği’ne tayin edildi. 1894’te Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi Müderrisi oldu. Aynı yılın Haziran’ında da Müftü Hacı Mustafa Efendi’nin vefatı üzerine, İncesu Müftülüğü’ne getirildi.

1908-1909 yıllarında Ankara Vilayeti İl Genel Meclisi Üyesi’nde de bulundu.

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) esnasında orduya yaptığı hizmetlerinden ve yol yapımına katkılarından dolayı, 7 Şubat 1918’te Harbiye Nezareti’nden (Bakanlığından) bir adet harp maddesi ile taltif olunmuştur.

Müftü Mahmut Raci Efendi, Milli Mücadele’de de vatani için önem arz eden hizmetlerini devam ettirdi. İlerlemiş yaşına rağmen, milli kuruluşlarda görev aldı.

Bu arada Ankara Fetvası’nı da İncesu Müftüsü olarak tasdik etti.

Mahmut Raci Efendi, 1920 Ağustos'unda İncesu Müftüsü iken 62 yaşında vefat etmiştir. (İncesu Nüfus İdaresi'nden alınan bilgi.)

Hacı Ali Efendi (Bolvadin Müftüsü)

1920–1939 Yılları arasında müftülük yapmıştır. Hacı Ali Efendi Emirdağ'ın Dere Köyünden gelerek Bolvadin Medresesinde yetişmiş, Bolvadin'e yerleşmiştir.

1920 yılında Bolvadin Milis Teşkilatını kurmuştur.

Aynı zamanda Hisar Mahallesindeki mevcut olan Kadriye Camii bitişiğindeki medresede müderrislik yapmıştır.

Ayrıca Bolvadin'de Kadiri Tarikatı Halifelliğini de yürütmüştür. Yörük Hacı Ali Efendi 12 Ağustos 1336(1920) tarih ve 144 sayılı tayin emriyle Bolvadin Müftüsü oldu. 1939 tarihinde ölünceye kadar bu görevi yürütmüştür.

Hüseyin Hüsnü Efendi (Yenişehir Müftüsü)

İlköğrenimini Şumnu'da yaptıktan sonra Bursa-Yenişehir'e göç etti. (15 Ağustos 1890). Yerleştiği Yenişehir-Dere Köyü'nde hıfzını (Kur'an-ı Kerimi ezberlemek) tamamladıktan sonra 24 Temmuz 1896'da Bursa Çelebi Sultan ve Emir Buhari medreselerine kaydoldu.

Cami-i Kebir (Ulu Cami) Dersiâmlarından Kırşehirli Hacı Yusuf Ziya Efendi'nin tedrisine (ders halkasına) devam edip Ulum-u âliye ve a'liyye (dini yüksek ilimleri ve alet ilimleri) tahsil ederek diploma almaya hak kazanmıştır (1 Nisan 1913).

1916'da Bursa-Merkez Yıldırım Köyü (Şimdi Yıldırım ilçesi) Cami-i Hatipliğine tayin edildi. Daha sonra sırasıyla Yenişehir Medresesi Müderrisliği, Yenişehir Vaizliği ve Yenişehir Müftülüğü görevlerine atandı. 15 Mart 1941 tarihinde İznik Müftülüğü'ne getirildi. Oradan da 12 Haziran 1944'te Yenişehir Müftülüğü'ne nakledildi.

Evli olup üç çocuk babasıydı.

Ankara Fetvası'nı "Hüseyin Hüsnü" ismiyle imzalamıştır. Soyadı kanunuyla "Narin" soyadını almıştır.

İbrahim Fevzi Efendi (Viranşehir Müftüsü)

15 Ocak 1909'da Viranşehir Müderrisliği'ne tayin oldu.

Bu görevde iken, 5 Ağustos 1910'da Viranşehir Müftülüğü'ne atandı.

1914'te Medrese eğitimini bitirip mülazım oldu. Başarılı olduğu mülazımlık görevinin ardından medreselerde öğretmen olarak tayin edildi.

Ankara Fetvası'nı Viranşehir Müftüsü olarak tasdik etti.

Mehmet Rüştü Efendi (Daday Müftüsü)

1862'de Daday'ın Kalem Mahallesi'nde doğdu. Daday Avniye Medresesi Müderrisi Hüseyin Vehbi Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Sıbyan Mektebi ve Rüştîye'de tamamladı.

Sonra babasının müderrisi bulunduğu Avniye Medresesi'ne bir süre devam etti. Daha sonra öğrenimi için İstanbul'a giderek Çorlulu Ali Paşa Medresesi'ne kaydoldu. Bayezid Dersîamlarından Kastamonu Eflani'den Osman Feyzi Efendi'nin derslerine katıldı. Ondan Müderrislik icazeti aldı.

Bu arada Arapça ve Farsça Lisanlarından başka ileri derece Fransızca öğrendi. Girdiği imtihanlarda başarı göstererek, "İbtidây-i Hariç Ruusunâme-i Hümayûn" ve "İbtidây-i Dahil Ruusunâme-i Hümayûn" ünvanlarını aldı. Daday Avniye Medresesi'nde hocalıkla memuriyet hayatına başladı.

Bu medresede on yıl kadar müderrislik yaptıktan sonra 29 Ocak 1909'da 400 kuruş maaşla Bayezid Cami-i Şerifi müderrisliğine naklen atandı.

Bu görevde iken, 10 Kasım 1910'da Daday Müftülüğü'ne atandı.

Ankara Fetvası'nı onaylayarak ulusal direnişe katıldı.

Milli Mücadele'de Zonguldak Cephesinde "Bartın ve Havalisi Komutanı" olarak görev yapan Cevat Rifat Atilhan, hatıratında Müftü Mehmet Rüştü Efendi'den şöyle söz eder:

“... (Kastamonu'dan) üç yüz kişilik bir müfreze ile yola çıktık. İlk konak Daday, küçük ve yeni bir kaza merkezi... Müftü Rüştü Efendi'ye misafir olduk. Bu mübarek zât, cihâd fetvasına imza koyanlardandır.

Gece, evinde bir sohbet toplantısı yapıldı. Eşraf, imamlar ve din adamları hepsi gelmişlerdi.

Vatanın tehlikede ve düşman işgali altında bulunduğunu söyledik. Asri haclıların ellerinden gelirse ve biz mukavemet etmezsek bütün vatanı istila etmekten çekinmeyeceklerini söyledik...

Müftü Efendi yatsı namazına cemaati davet etti ve hep birlikte namaz kıldık...

Benimle gelen askerlerimi evlere yerleştirdiler, bize de gayet temiz yataklar ikram ettiler ve geceyi yarı uyku, yarı rüya geçirdik.

Ertesi günü bu küçük kasabadan yirmi beş binek atı ve on beş gönüllü kuvvetimize eklenmiş oldu. Bu kolay iltihak, bu fedakârlık, bütün bunları Türk'ün mukaddes hislerine başvurarak temin ettik...”

Milli Mücadele'de önemli hizmetlerde bulunan Müftü Mehmet Rüştü Efendi, 8 Kasım 1924'te Daday Müftüsü iken vefat etti. (Daday Nüfus İdaresi'nden alınan bilgi.)

Mehmet Emin Efendi (Taşköprü Müftüsü)

Sabık Müftü Çaycızâde Hasan Efendi'nin oğludur. Taşköprü'de Hafız-ı Kur'an-ı Kerim (Kur'an-ı Kerimi ezberlemek) olduktan sonra öğrenim görmek üzere İstanbul'a gitti. Burada Kurşunlu Medresesi'ne kaydoldu.

Fatih Dersiâmlarından Kavalalı Hüseyin Efendi'nin derslerine on yedi sene devam ederek müderrislik icazetini aldı.

Bir müddet müderrislik görevinde bulundu. 19 Ekim 1909'da Taşköprü Müftülüğü'ne tayin edildi.

Müftülükle birlikte medresedeki hocalık görevini devam ettirdi.

Girdiği imtihanlarda başarı göstererek “İbtidâ-yı Hariç” ve “İbtidâ-yı Dahil” unvânlarını alarak Sahn Müderrisliği'ne kadar yükseldi.

Milli Mücadele’de milli harekât yanında yer aldı. Ankara Fetvası’nı Taşköprü Müftüsü olarak tasdik etti.

Mehmet Emin Efendi, Taşköprü Müftüsü iken 1921’de vefat etti. Vefat ettiğinde 80 yaşındaydı.

Salih Efendi (Sinop Müftüsü)

Memleketinde ilk ve orta öğrenimini yaptıktan sonra, bir süre medreseye devam etti. Daha sonra İstanbul’a gelerek Haydar Paşa Medresesi’ne kaydoldu.

Fatih Dersiamlarından Mustafa Efendi’nin derslerine devam ederek ondan 1897’de icazet aldı. Öğrenimi sonrasında Sinop-Gerze Kazası Müderrisliği’ne atandı.

1912 yılında ilk öğrencilerine icazet verdi.

14 Ağustos 1919 tarihinde Sinop Müftülüğü’ne vekâleten atandı. 21 Ekim 1919’da da asaleten tayin edildi.

Milli Mücadele’nin başlamasıyla milli harekât yanında yer aldı. Sinop Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kuruluş ve faaliyetlerinde görev aldı. Bu arada Sinop Müftüsü olarak Ankara Fetvası’nı tasdik etti.

15 Mart 1925’te Gerze Müftülüğü’ne naklen atandı. 15 Haziran 1935’te malulen emekli olmuştur.

Soyadı kanunuyla “*Rodoslu*” soyadını aldı.

Mehmet Kamil (Hüseyin Çelebi Medresesi Müderrisi)

1874’te Kosova-İsalar Köyü’nde doğdu. Müderris Osman Efendi’nin oğludur. İlköğrenimini köyünde yaptı. Sonra İstanbul’a gelerek Haseki Sultan Medresesi’ne kaydoldu. Fatih Dersiamlarından Alasonyalı Hacı Ali Efendi’nin öğrencisi oldu. 25 Ekim 1900’de Müderrislik icazeti aldı.

Ayrıca mezuniyeti sonrasında iki yıl, yine Fatih Dersiamlarından Eğinli Hacı Hafız İbrahim, Tırnovalı Hacı Mehmet ve Midyalı Hacı Mustafa Efendilerden Tefsir ve Hadis dersleri aldı.

Bu arada 1902 Mayıs'ında girdiği Bursa Dârü'l-Muallimîn'e bir yıl süreyle devam etti. Dârü'l-Muallimîn'de öğrenci iken, 4 Mart 1904'te Bursa-Karacabey Kazası Hudanlı Köyü İlkokulu Öğretmenliği'ne tayin edildi.

Bu görevi esnasında Ocak 1911'de Bursa-Yenişehir Müftüsü oldu. Ancak Müftülükte 5 Mayıs 1919 tarihine kadar kalabildi.

Zira bu tarihte Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi tarafından Müftülüktan azledildi. Müftülüktan azlediliş sebebini “Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin mensup olduğu İtilaf ve Hürriyet Fırkası'nın amalini inkişaf ettirmek için “İttihatçıdır” diyerek azlettiği müftüler meyanında 5 Mayıs 1919 tarihinde azledilip on üç ay kadar açıkta kaldım.” şeklinde belirtmektedir.

On üç ay süreyle açıkta kaldıktan sonra, Ankara Hükümetince 1 Temmuz 1920 'de Yenişehir Müftülüğü'ne tekrar atandı.

25 Kasım 1920 tarihinde Umur-u Şer'iyye Vekâleti Memur-in Müdüriyeti'ne vekâleten, 1 Mart 1921'de de aynı müdürlüğün kâtipliğine, 1 Mart 1922'de de Umur-u Şer'iyye Vekâleti Fetva Yardımcılığına vekâleten getirildi.

1 Eylül 1922 tarihinde de anılan göreve asaleten tayin edildi. 18 Eylül 1922 tarihinde üçüncü defa Yenişehir Müftülüğü'ne atandı.

Belirtilen görevlerin yanı sıra, Gazi Süleyman Paşa ve Hüseyin Çelebi Medreselerinde de Müderrislik görevi verildi.

Hüseyin Çelebi Medresesi Müderrisi iken Ankara Fetvası'nı imzaladı.

Öte yandan Yenişehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş ve faaliyetlerinde görev aldı. Bu arada Yenişehir Evkaf Komisyonu, Maarif Komisyonu İkinci Başkanlığı ve Yardım Toplama Komisyonu Başkanlıklarında bulundu.

18 Kasım 1906'da İbtidâ-yi Hariç Ruusunâme-i Hümayûn” pa-yesi ile Bursa Müderrisliği kendisine tevcih edilmiştir.

Yenişehir Müftüsü iken 3 Şubat 1944 tarihinde vefat etmiştir. Soyadı Kanunuyla “Özüaydın” soyadını almıştır. (Yenişehir Nüfus İdaresi'nden alınan bilgi.)

Mehmet Kamil Efendi (Maçka Müftüsü)

1871’de Trabzon-Of Kazası’nda doğdu. Hacı Ahmetzâde Mustafa Efendi’nin oğludur. İlköğrenimini yaptıktan sonra, 1886 yılında medreseye girdi. 1898’de icazet alarak öğrenimini tamamladı.

1900’de Maçka Feyziye Medresesi’ne müderris olarak tayin edildi. Bu görevde iken, 29 Aralık 1916’da Maçka Kazası Müftülüğü’ne atandı. Bu arada Müderrislik görevi de uhdesinde bırakıldı.

Mehmet Kamil Efendi, Milli Mücadele’nin ateşli savunucularındandı. Maçka ve çevresinde milli harekâtın hedef ve amaçlarını açıklayıcı vaazlar vermiştir.

Bu arada Maçka’da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin şubesi faaliyetlere geçirdi. Uzun yıllar bu cemiyetin başkanlığını yürüttü.

Yer, yer Anadolu’nun işgal edilmesini, düzenlediği mitinglerde yaptığı konuşmalarıyla ve ilgililere çektiği telgraflarla protesto etti.

İzmir’in işgali üzerine Maçka Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına 18 Mayıs 1919’da Sadarete protesto telgrafı çekti. Telgrafta Müftü Mehmet Kamil Efendi’nin isminden başka eşraftan; Numan, Raşit, Yusuf, Bilal, Şakir, Mehmet, Hafız Fehmi, Kadri, Kemal, Eyüp, Mehmet, Nazım Ömer ve Rıdvan imzaları mevcuttu.

Öte yandan 22 Nisan 1920’de yayınlanan Ankara Fetvası’nın metnini telgrafla öğrenip hemen katılmıştır. Trabzon Kadısı Süleyman Sırrı Efendi, imza etmemekle birlikte Ankara Fetvası’nı desteklemiştir.

Trabzon ve çevresinde kendisi ile birlikte Tirebolu Müftüsü Ahmet Necmettin Efendi’nin dışında başka bir din adamının milli fetvayı tasdik etmediği göz önünde bulundurulduğunda, Müftü Mehmet Kâmil isminin milli harekât açısından önemi daha da artar.

Mehmet Kâmil Efendi, düşmanın yurttan kovulması sonrasında da başarılı çalışmalarını devam ettirmiştir. Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi imzalı 24 Temmuz 1939 tarih ve 2883 sayılı yazıda;

“11.7.1939 tarih ve 3665 sayılı teşkilat kanunumuz dolayısıyla maaşınız (20) liraya çıkarılmış ve keyfiyet Kaymakamlığa yazılmıştır. Mübeccel Cumhuriyet hükümetimizin mütevazı bir unsuru olarak va-

zifenize karşı öteden beri gösterdiğiniz sadakat ve bağlılığınızın bundan böyle de daha ziyade devam ettirilmesini dilerim” denilmektedir.

“Tanrıkulu” soyadını alan Mehmet Kâmil Efendi, 24 Ekim 1939 tarihinde vefat etmiştir. (Of Nüfus İdaresi’nden alınan bilgiden.)

Süleyman Şakir Efendi (Gediz Müftüsü)

Kara Müftüzâde Mehmet Salih Efendi’nin oğludur. Moraloğlu Hüseyin Efendi Mektebi’nde ilköğrenimini tamamlayarak Rüştîye’ye girdi, üç yıl devam etti. Ancak babasının derslerine devam etmesi üzerine mezun olmadan ayrıldı. Manisa’ya gidip Hacı Hüseyin Efendi Tekkesi Medresesi’nde Hacı Davut Efendi’nin derslerine katıldı.

Gediz’e dönerek Bodurzâde Hacı Ahmet Efendi’den icazet aldı (1903). Babasının medresesinde müderris olarak göreve başladı. Bu görevde iken 1906’da Gediz Müftülüğü’ne atandı.

Müftü Süleyman Şakir Efendi, Milli Mücadele’nin ilk günlerinde milli harekâta katılmıştır. Gediz Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kuruluş ve faaliyetlerinde görev aldı.

Mustafa Kemal Paşa’nın 4 Mart 1920 tarihli; “*Mustafa Kemal Paşa, Padişaha 4 Mart 1920 günlü bir telgraf çekerek, iç ve dış bin türlü kötü niyetlerin taşkınlığı ile huzuru tehlike içinde bulunan memleketin, milli vicdana cevap veremeyecek bir hükümet başkanına bir dakika bile tahammül edemeyeceğini, aksi halde Devletin tarihinde görülmemiş derecede üzücü olayların çıkabileceğini bildirdi.*

Aynı gün bir telgraf da Meclis Başkanı’na çekerek; bağımsızlığı uğrunda her türlü fedakârlığa hazır olan milletin, ancak ulusal güvenliği kazanmış bir hükümetin işbaşına getirilmesiyle tatmin edilebileceğini, bu konuda milletvekillerinin varacakları kararın heyecanla beklendiğini anlattı.

“Hemen yayınladığı bir bildiri ile de milli kuruluşlara durumu açıkladı ve milli isteklere uygun bir hükümetin kurulmasını sağlamak için derhal ve hep birden Meclisi Meb’usan Başkanlığı’na telgraflar çekilmesini istedi.”

Bildirisi üzerine, yeni hükümetin milli isteklere uygun nitelikte kurulması için, Meclis-i Meb’usan’a telgraf çekti. Ayrıca Gediz Müftüsü olarak Ankara Fetvası’nı tasdik etmiştir.

Mehmet Fahreddin Efendi (Bayburt Müftüsü)

1879'da Bayburt'un Şeyh Hayran Mahallesi'nde doğdu. Rüştîye Muallimi Mustafa Fehmi Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Bayburt'ta tamamladı. Mayıs 1895'te Arapça ve Dinî öğrenim için Erzurum'a gitti. Burada Memiş Ağa Medresesi'ne kaydoldu.

Medresede "Yetim Ağa" namı ile bilinen Müderris Mustafa Efendi'nin derslerine devam etti.

1907 Şubat'ında Bayburt'a dönerek Yakutiye Medresesi Müderrislerinden Asyalı zâde İbrahim Hakkı Efendi'den aldığı derslerle öğrenimini sürdürdü.

Eylül 1909'a kadar Tefsir, Hadis ve Meanî derslerini okumuşsa da, hocasının bu tarihte vefatı üzerine icazet alamamıştır. Bu kez Hoca Mustafa Fehmi Efendi'nin ders halkasına dâhil oldu.

Ondan Usul-i Hadis, Tefsir ve Hadis okuyup Temmuz 1913'te icazet almaya muvaffak oldu. Arapça ve Farsçanın yanında Fransızca'yı da öğrenmiştir.

Öğrenimini sürdürdüğü sırada, Erzurum'da girdiği imtihanda başarılı olması üzerine, Mayıs 1910'da Bayburt Eytam Müdürü oldu.

Ayrıca Osmanlı Donanmasına Yardım Cemiyeti, Tekâlif-i Harbiye Komisyonu ve Nakil Vasıtaları Komisyonu üyeliklerinde bulundu. Maarif Encümeni Kâtipliği, Kız Orta Mektebi Yazı Öğretmenliği yaptı.

Bu arada Belediye Başkan Vekilliği ile Muhacir Komisyonu Başkanlığı görevlerini de yürüttü. Eytam Müdürü iken, 1 Ocak 1916'da Bayburt Müftüsü oldu.

Milli Mücadele'nin başlamasıyla, ulusal harekâta katıldı. Bayburt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu ve faaliyetlerinde görev aldı.

Bu arada Ankara Fetvası'nı tasdik etti.

11 Mayıs 1926 tarihinde istifaen Müftülük görevinden ayrıldı. Soyadı kanunuyla "Kumbasar" soyadını aldı. 1961 yılında da vefat etmiştir. (Bayburt Nüfus Müdürlüğü'nden alınan bilgi.)

Mehmet Ali Niyazi Efendi (Sivrihisar Müftüsü)

Helvacızâde Müftü Osman Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Sivrihisar'da yaptı. Daha sonra İstanbul'a giderek öğrenimini tamamladı. Öğrenimi sonrasında 1908'de Sivrihisar Ziyaiye Medresesi'nde müderris olarak göreve başladı.

7 Mart 1909'da Sivrihisar Müftülüğü'ne atandı.

Milli Mücadele'nin ilk günlerinde milli harekâta katıldı. Kuva-yı Milliye'nin ikmalî hususunda önemli hizmetleri olmuştur. Ankara Fetvası'nı tasdik ederek ulusal direnişin dinî yönden de meşru olduğunu halka duyurdu.

Sivrihisar mezarlığına defnedilmiştir. Ailesi "Erdoğan" soyadını almıştır.

Mehmet Bahattin Efendi (Hınıs Müftüsü)

Şeyh Mehmet Efendi'nin oğludur. İlköğreniminden sonra babası Şeyh Mehmet Efendi'nin derslerine devam ederek 1903'te icazetname aldı.

21 Ocak 1912'de Hınıs Kazası Müderrisliği'ne tayin edildi. 5 Ağustos 1918 tarihinden beri vekaleten yürüttüğü Hınıs Müftülüğü'ne, 22 Kasım 1920'de asaleten atandı.

Hınıs Müftüsü olarak Ankara Fetvası'nı tasdik etti. Evli olup dört çocuk babasıydı.

Mehmet Vasfi Efendi (Gemlik Müftüsü)

Hacı Ömer Efendi'nin oğlu olup Bolu'nun Alpagut Köyü'nde doğdu. İlköğreniminden sonra Bolu'da Abdullah Efendi Medresesi'nde öğrenim gördü.

Yüksek öğrenim için İstanbul'a gitti. Beyazıt Medresesi'nde öğrenim görürken, Alay Müftüsü olarak tayin edildi. Bu nedenle müderrislik icazeti alamadı.

Yedinci Ordu Kırk dokuzuncu Alay Müftüsü iken 1891'de emekli oldu. Eylül 1895'te ise Gemlik Müftülüğü'ne atandı.

Milli Mücadele’de milli harekâtın yanında yer aldı. Ankara Fetvası’nı Gemlik Müftüsü olarak tasdik etti.

Zeynel Abidin Efendi (Ankara Müftü)

Pilavzâde Hacı Mehmet Hâmi Efendi’nin oğludur. İlköğrenimini Kayabaşı Sübyan Mektebi’nde yaptı. Daha sonra Ankara’nın tanınmış ulemasından Müderris Taşbikarîzâde Hacı Atif Efendi’nin derslerine devam ederek müderrislik icazeti aldı (1904).

Öğrenimi sonrasında Ankara-Kara (Sevdaviye) Medresesi Müderrisliğiyle göreve başladı. Daha sonra Ankara Şer’iye Mahkemesi İkinci Kâtipliği’ne atandı (5 Temmuz 1910). Bu görevi, 1 Kasım 1923’e kadar yürüttü.

1 Mayıs 1924’te Asliye Mahkemesi Başkâtip Muavinliği’ne, 1 Haziran 1925’te Diyanet İşleri Sicil Müdürlüğü’ne, 20 Şubat 1927’de Ankara Müftülüğü’ne atandı.

Evli olup 4 çocuk babasıydı. Hal Tercümesinde Arapça ve Farsça bildiğini belirtmektedir.

Zeynel Âbidin Efendi, Ankara Fetvası’nı “*Yeşil Ahi Medresesi Müderrisi Abidin*” ismi ve unvanı ile imzaladı.

Soyadı kanunuyla “Özer” soyadını almıştır.

İskender Kazım Efendi (Derik Müftüsü)

Babasının ismi Süleyman’dır.

İlköğreniminden sonra Direk Medresesi’ne kaydoldu. Bu medresede Müderris Mehmet Efendi’nin derslerine devam ederek 1901 yılında müderrislik icazetini aldı.

Öğrenimi sonrasında Müftü Hacı Hüseyin Efendi’nin vefatı üzerine, Ağustos 1905’te Derik Kazası Müftülüğü’ne tayin edildi. Ayrıca uhdesine Haziran 1910’da Derik Medresesi Müderrisliği görevi de verilmiştir.

Ankara Fetvası’nı Direk (Derik) Müftüsü olarak tasdik etti.

Mehmet Salim Efendi (Bahçe Müftüsü)

Müftü Mehmet Emin Efendi'nin azli üzerine Eylül 1919'da Vekâleten Bahçe Müftülüğü'ne atandı. Daha sonra asaleten atanmış olmalıdır ki, Ankara Fetvası'nı Bahçe Müftüsü olarak tasdik etmiştir.

Müftülükten ayrılarak Adalet Bakanlığı'nda görev almıştır ve 1935 öncesinde vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Mehmet Hikmet Hulusi Efendi (Acıpayam Müftü Vekili)

1878'de Denizli-Acıpayam'da doğdu. Emirzâde Koca Ömer'in oğludur. İlk ve orta öğrenimini Acıpayam'da yaptı. Bu arada hıfzını (Kur'an-ı Kerimi ezberlemek) ikmal etti.

Bir müddet Acıpayam'da Müftü Ali Efendi Medresesi'ne devam etti. Yüksek öğrenimi için İstanbul'a gitti. Fatih'teki Abdulhalim Medresesi'ne kaydoldu.

Beyazıt Cami-i Şerifi Dersiamlarından Çarşambalı Ahmet Hamdi Efendi'nin tedrisine katıldı. Altı yıllık öğrenciliğinin sonunda 1901'de müderrislik icazeti aldı. Bu arada Arapça ve Farsça lisanlarını da öğrendi. İcazeti aldıktan sonra Acıpayam'a dönerek Müftü Ali Efendi Medresesi'nde tadrise başladı.

Onlarca öğrenci yetiştirdi. Bu arada 11 Ocak 1908–11 Mayıs 1908 ve 16 Mart 1914–18 Nisan 1914 tarihleri arasında iki Kadı Vekâleti'nde, 10 Mart 1911–20 Eylül 1912 tarihleri arasında da Eytam Müdürlüğü görevlerinde bulundu.

15 Nisan 1917'de Denizli Medreselerine müderris olarak tayin edildi. Ancak Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine, Acıpayam'a gelerek Kuva-yı Milliye çalışmalarına katıldı.

Bu arada Ankara Fetvası'nı da "Acıpayam Müftü Vekili Hikmet Hulusi" ismiyle imzalamıştır.

M. H. Hulusi Efendi, Medreselerin kapatılması üzerine Acıpayam Merkez Cumhuriyet Mektebi Muallimliği'ne atandı.

Bu görevde iken, 20 Mart 1926'da Acıpayam Vaizliğine tayin edildi. Soyadı kanunuyla "Yeşil" soyadını aldı. 15 Şubat 1937'de Acıpayam Vaizi iken vefat etti.

Mustafa Sabri Efendi (Çerkeş Müftüsü)

Hasanoğlu Abdülkadir Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini köyünde tamamladıktan sonra İstanbul'a gitti. Burada Fatih civarında bulunan Ahmet Paşa Medresesi'ne kaydoldu (1890).

Fatih Camii Dersiâmlarından Tavaslı Hafız Hasan Efendi'den 1911 yılında müderrislik icazetini aldı.

15 Temmuz 1911'de Kırklareli Midye Kazası Müftülüğü'ne tayin edildi. Balkan Savaşında bu kazanın da işgale uğraması üzerine 2 Aralık 1912'de Çerkeş Kazası'na tayin edildi.

Ankara Fetvası'nı Çerkeş Müftüsü iken onayladı.

Soyadı Kanunu ile "Ertem" soyadını aldı. 10 Mart 1963'te emekli oldu.

Osman İrfan Efendi (Kirmastı Müftüsü)

Süleyman Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini Hacıoğlu Pazarcık'ta tamamladıktan sonra, aynı yerdeki Cami-i Kebir (Ulu Camii) Medresesi'ne kaydoldu (1887). Burada 3 yıl süreyle Arapça ve diğer dersleri okuduktan sonra İstanbul'a geldi (1889).

Şeyhül-İslâm Hamit Efendi Medresesi'nde öğrenime başladı. 12 Eylül 1900 tarihine kadar burada öğrenimini sürdürdü ve Fatih Dersiâmlarından Trabzonlu Hafız İdris Sıtkı Efendi'den icazet aldı.

Ayrıca 1902 yılına kadar Arapça öğrenimini sürdürdü.

18 Haziran 1902'de Bursa Mustafa Kemal Paşa Medresesi Müderrisliği'ne tayin edildi. Beş yıl dokuz ay sonra, 17 Mart 1908'de Mustafa Kemal Paşa Müftülüğü'ne atandı.

Müftülük görevinin yanı sıra medresedeki müderrislik görevini sürdürdü. Bu arada Edirne'den "İbtidây-ı Hariç Ruusunâme-i Hümayûn", Bursa'dan "İbtidây-i Dâhil Ruusunâme-i Hümayûn" unvanlarını alarak Sahn Müderrisliği'ne kadar yükseldi.

Osman Efendi, Ankara Fetvası'nı (Kirmastı) Müftüsü olarak tasdik etti.

Soyadı kanunuyla "Şatır" soyadını aldı.

Ömer Efendi (Diyadin Müftüsü)

Ailesi ve öğrenimi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Trabzonlu Abdülhamit Hilmi Efendi'den boşalan Diyadin Müftülüğü'ne 1911 yılında tayin edildi.

Diyadin Müftüsü olarak Ankara Fetvası'nı tasdik etti.

Sadullah Ceyhan (Şehâbiye Medresesi Müderrisi)

1881'de Ankara-Bala Kazası'nın Bahşili Köyü'nde doğdu. Aynı köyden Hacı Ali Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini köyünde tamamladıktan sonra Konya'ya gitti.

Orada çeşitli medreselerde öğrenim gördükten sonra 18 Nisan 1908'de icazetname aldı. Öğrenimi sonrasında 1909'da Ankara Kocabey Medresesi'ne vekâleten atandı.

1910 yılında da "Nakşibendî demekle maruf Şehâbiye" medresesine asaleten tayin edildi.

Milli Mücadele'nin başlamasıyla ulusal harekât yanında yer aldı. Ankara Fetvası'nı Şehâbiye Medresesi Müderrisi olarak tasdik etti.

Medreselerin kapatılması üzerine, Ankara Merkez Vaizliği'ne naklen atandı. 6 Temmuz 1940 tarihinde terfian Ankara Müftü Müsevvitliğine getirildi.

Bu görevde iken 7 Temmuz 1947'de de Ankara-Çankaya Müftüsü oldu. Çankaya Müftüsü iken, 1 Şubat 1953'te vefat etti. Evli olan Sadullah Efendi, Soyadı Kanunuyla "Ceyhan" soyadını almıştır. (Kırıkkale Nüfus Müdürlüğü'nden alınan bilgidен.)

Hüseyin Hilmi Efendi (Hafız Hüseyin)

Ruşen Eşref Ünaydın'ın "Özleyişi"nde Hafız Hüseyin ismi geçmektedir. Milli Mücadele'nin ilk günlerinin dini havasını da yansıtan seslenişinde (Mustafa Kemal Paşa'ya) Ruşen Eşref Bey şöyle demektedir:

"O eski Meclis binasının bir küçük odasında bir mescit vardı. Hatıramda yanılmıyorsam, Meclis'in koridorunda veya kapısına yakın bir yerinde ezan da okutturulurdu.

Hatta o ezanlar, bazı günler pek gür ve güzel sesli, Kuvay-ı Milli-yeci kılığında giyimli, baldırları dolaklı, bacakları külotlu, başı kalpaklı Hafız Hüseyin okurdu.

Ara sıra onu cepheye götürürdüm.

O bir hafız, bir kaside-gû idi ki, güzel ve heyecan verici sesini Garp Cephesi'ndeki kıta'lara dinletirdim; bu sesle onları şevke getirirdim.

Onu cephenin her tarafında semt, semt dolaştırıp Türkçe kaside okuyuşunu askere dinletirdim.

Hacı bayram veli Camii'nde bayram namazları gibi cemaatin bol olduğu toplantılarda Hafız Hüseyin'in, cami duvarlarını ve âdeta kubbe yüksekliğinde tavanını billur parıltılarla dolduran ve billur hevenk-lerinden taşan ışıklar misillû pırıltılarla titretip dinleyenleri galeyana getiren kasidelerini kalabalık halk içinde, sen, kendin de, herkes gibi ha-lılar üzerine bağdaş oturarak, o sesin en duygulu yerlerinde, göklere uça-cakçasına çırpıntılı yerlerinde dudaklarını titreten heyecanını tutmaya çalışarak dinlerdin. Sen o bayram namazlarına giderdin” .

Ruşen Eşref'in söz ettiği “Hafız Hüseyin”in Ankara Fetvası’nı tasdik eden “Reisü’l-Kurrâ Hüseyin Hilmi Efendi’nin olması muh-temeldir.

Bilindiği üzere “Reisü’l Kurrâ”, hafızlardan Kur’an-ı Kerim’i usulüne göre okuma ilmini tamamlayanların kendilerine üstat kabul ettikleri kimsedir.

Milli Mücadelede İlk Kurtulan Şehir

Kurtuluş Savaşı dönemi anlatılırken Zonguldak ve civarındaki mücadeleler ve bu bölgeden özellikle batı cephesine yapılan lojistik destek maalesef tarih ders kitaplarında ya da dönemi anlatan çalışmalarda layıkıyla yer almamıştır.

Bir barınak limanı olan Kdz. Ereğli'nin Kurtuluş Savaşı yıllarında önemi daha da çok artmıştır.

İstanbul'dan Kocaeli ve Marmara bölgesi yoluyla, Anadolu'ya yapılan yardıma paralel olarak, İstanbul, Ereğli ve Akçakoca yolundan Anadolu'ya, Batı cephemize asker, silah, cephane ve kömür taşınması gerekiyordu.

Bu yardımın bu yoldan yapılması zorunlu idi. Bu nedenle Ereğli'de Liman Başkanlığından başka Deniz Taşıt Komutanlığı ve gözetleme istasyonu da kuruldu.

30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanması ile Karadeniz bir anlamda İngiliz, Fransız, Yunan ve Amerikan gemilerinin gölü haline gelmişti.

İtilaf devletlerinin amacı Kömür havzasında egemenlik kurmak Doğu Karadeniz'den Kuvva-i Milliye'ye gelecek yardımı kesmekti. Bu amaçla Fransızlar 08 Mart 1919 tarihinde Zonguldak 'a bir tabur asker çıkardılar.

Kuvva-i Milliye güçlerine takviye için İstanbul'dan yüklenen motorlar ve vapurlar özellikle Kdz. Ereğli, İnebolu, Karasu gibi limanlara gelmekteydi. Batı Karadeniz'in İğne adadan Sinop 'a kadar tek doğal limanı Kdz. Ereğli limanıdır. Kuvva-i Milliye güçleri kömür ihtiyaçlarını buradan temin etmiştir.

Kdz. Ereğli'nin merkezi Düzce olan iç ayaklanmalar ile karadan, İtilaf Devletlerinin savaş gemileri yüzündende denizden bir ateş çemberi içinde olması dışarı ile özellikle Akara ile bağlantısını kesiyordu.

Ayrıca Yaylıoğlu Eftim Rumları kışkırtmakta, Kürt Ali ve Kanlı Ali eşkıyaları Ereğli ve çevresinde soygunlar yapmaktadır.

Tüm bu olumsuz şartlar karşısında Rüştîye Öğretmeni Vezir köprülü Nimet Efendi, erdemli ve seçkin kişiliğiyle Kdz. Ereğli'lerin saygınlığını kazanan bu yurtsever öğretmen Kdz. Ereğli'nin uğrayacağı tehlike karşısında suskun kalmadı.

Bilginleri, denizcileri ve öğrencilerini Kuvva-i Milliye ruhu etrafında birleştirmeyi ve vicdanının sesini "Kutsal Yemin" ile formüle etmeyi başardı.

Müdafaa-i Hukuk Kuruluyor

Mondros Ateşkes Antlaşması ve Zonguldak'ın işgaliyle, Ereğli'de bir uyanma ve ayaklanma Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919 parolası ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hazırlıkları başladı.

Belediye Başkanı Akmanoğlu Raşit, Nimet Efendi'yi ziyaret ederek, Fransız tehlikesinin Ereğli'ye yaklaştığını anlatmış ve Hocam:

"Sizin inandığınız davaya bizde inanıyoruz. Arkadaşlarla birlikte çalışacağız. Yarın akşam bizde toplanarak bir karara varmak zorundayız." dedi.

“Memnuniyetle Akmanoğlu, zaten böyle bir teklifi bekliyordum. Alacağımız karar inşallah memleket için hayırlı olur.”

“Hiç şüphenez olmasın hocam !”

Ertesi günü akşamı, Akmanoğlu’nun evinde Cöbekoğlu Hakkı, Evvel zamanların Hakkı, Hüseyin Ustaoglu Nazif, Hacı Eyüp, Hacı Eşref, Cıbroğlu Hacı Musa, Halil Ağa, Sarmısakçioğlu Nazif, Halioglu Ali Rıza, Karamahmutoglu Mehmet toplanırlar.

Hoca Nimet Efendi Amasya genelgesinden söz ederek, Amasya’da Hoca Kamil Efendi’nin Sultan Beyazıt Camii’nde yaptığı konuşmayı okumaya başlar:

“Milletin haysiyeti, şerefi, hürriyeti, istiklâli gerçekten tehlikeye düşmüştür. Bu felaketten kurtulmak gerekirse, vatanın son ferdine kadar ölmeyi göze almak lazımdır. Padişah olsun, halife olsun, isim ve unvanı ne olursa olsun, hiçbir şahıs ve makamın hikmeti mevcudiyeti kalmamıştır. Yegâne kurtuluş çaresi, halkın doğrudan doğruya egemenliğini eline elması ve iradesini kullanmasıdır.

“Bizim burada alacağımız karar, Mustafa Kemal’in “Ya istiklâl, Ya Ölüm” direktifi ve yakında gerçekleşecek olan ulusal iradenin egemenliği istikametinde ve Mustafa Kemal’in yolunda olacaktır.”

Hocanın bu konuşması çok güzel sözleriyle tasvip edildi. Nimet Hoca konuşmasına devamla: “Bunun için Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetinin kurulması ve “Kutsal Yemin” ile bu işe başlamamız gerekmektedir.”

Konuklar abdestlerini aldılar. Masa etrafında toplanarak Kur’an-ı Kerim ve tabanca üzerine ellerini koyarak, şöyle yemin ettiler:

“Vatan ve milletimizin kurtuluşu için sonuna kadar çalışacağımıza, başka siyasi düşünce ve emellerin etkisi altında kalmayacağımıza Vallahi... Billahi.”

Akmanoğlu Raşit Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığına, Cıbroğlu Musa Veznedarlığa seçildiler. Diğer üyeler Kuvva-i Milliye’nin silah, cephane giyim ve kuşam ihtiyaçlarını karşılayacaklar, miting için köylerde hazırlık yapacaklar, Kuvva-i Milliye safalarında yer alacaklardı.

Mustafa Kemal 21 Nisan 1920 tarihinde Kastamonu bölgesi komutanı Albay Osman Bey'e Sina kahramanlarından Yüzbaşı Cevat Rifat Bey'i son derece önem kazanan bu bölgenin önemli noktalarında görevlendirilmesini emretmişti. Beypazarlı Emekli Yüzbaşı İzzet Dura bu sıralarda Ereğli'ye gönderilmiştir.

Albay Osman Beyin gönderdiği Yüzbaşı Cevat Rifat Bey, kısa zamanda Bartın'dan başlayarak Ereğli'ye kadar Kuvva-i Milliye'nin egemenliğini sağlamış ve Fransızların mızraklı atlıları ile Ankara yolunu tutmalarına ve iç ayaklanmalarla işbirliği yapmalarına set çekmişti.

Ereğli'de Kuvva-i Milliye'yi örgütlendirme hazırlıkları yapılırken, Ereğli kıyılarında Fransız savaş gemilerinin sık, sık dolaştığı görülmüyordu.

Bu durum karşısında, Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından cuma günü yapılacak toplantı için, Kaptaş, Cuma, Alaplı ve Yalı köylerine haber gönderildi.

Cuma günü sabahın erken saatlerinde Ereğli'ler, Yalı Caddesi, mezarlık sırtlarına dökülmüş bir bekleyiş içinde idiler.

Minarelerden yükselen ezan sesleri namaz vaktini haber veriyor, abdestini alanlar Sultan Orhan camiine koşuyordu. Tekbirlerle namaz başlıyor, minberden irad edilen nutuk ve mihrapta okunan Fetih ve Saf sureleri, cemaatin safları arasına yayılıyor. Ereğli halkına ve gençlerine kurtuluş yollarını ilham ediyordu.

Namaz bitiyor, halk saf, saf Uzun Mehmet Parkına doğru yürüyüşe geçiyordu. Tekbirler kesiliyor "İzmir Türk'ündür. Bu vatan Türk kalacaktır. Yaşasın Türk Milleti!" coşkusuyla ilerleyen alay Uzun Mehmet Parkında yerini alıyor.

Ereğli'nin ünlü hocası Nimet Efendi kürsüye çıkıyor ve şu konuşmayı yapıyor:

"Aziz Hemşerilerim! Çanakkale ve Kafkas Gazileri!"

Bugün ulusça mübarek vatanımızın parçalanması, namus ve hay-siyetimizin ayaklar altına alınması tehlikesi ile karşı karşıya bulunmak-

tayız. Her karış toprağı şehitler kanı ile yoğrulan kutsal vatanımıza el uzatılıyor. İzmirli ve Batı Anadolu halkı silahlarıyla dağa çıktılar düşmanı Akdeniz'in çukurluklarında kahredeceklerdir.

Bizler de görkemli tarihimize ve atalarımıza lâyık olduğumuzu kanıtlayacağız. Sınav günümüz gelmiştir. Bu uğurda sizlerle birlikte canını vermekten çekinmeyeceğim.

Genç yavrularım!

Sizleri bugün için yetiştirdik. Düşmana Bedir'in Malazgirt'in, Fetih'in aslanları gibi kurşundan kenetlenmiş saflarınızla saldıracaksınız. Onları yok edeceksiniz. Şehit ve Gazi olacaksınız. Bu ulus, bu vatan, bu tarih, bu şeref size emanet olacaktır.

Gaziler ve Kahramanlar!

Dinimize göre esir bir hükümdara itaat caiz değildir. İtaat eden Peygamberimizin istediğı ümmet değildir.

Büyük tehlikeyi önlemek Kuvva-i Milliye ruhuna sadık kalmakla kabil olacaktır. Çanakkale ve İzmir'de akan kanlarla, Batı Anadolu'nun tarihi sınırı çiziliyor.

Biz de akıtacağımız kanlarla bu sınırı tamamlayacağız. Karadeniz sahilini kanımızla yalazlayacağız. "Misakımız" bu olacaktır.

Pek yakında bu toprakta yükselen kurtarıcının, Mustafa Kemal'in emrinde 1200 yılından beri uğrunda mücadele ettiğimiz İslam Dininin bugün içimizde yanıp tutuşan meşalesi bizi gazamızda kutsal savaşımızda muvaffak ve muzaffer kılacaktır.

Çünkü hak uğrunda, vatan uğrunda, din uğrunda, millet uğrunda savaşıyoruz Cenabı Hak bizimle beraberdir."

Derslerinde "Kuvva-i Milliyeci olalım" konuşmalarını yapan Hamidiye Medresesi Müderrislerinden Müftü Mehmet Çimenoglu'nun veciz duası ile ve amin... amin... Sesleri ile toplantı sona eriyor.

Fransız İşgali Başlıyor

1920 yılı Haziran ayı başlarında Ereğli limanına gelen Fransız filosu bir subayını yanındaki tercümanla beraber karaya çıkararak kaymakamlık binasına gidip korsanlık ve haydutluk olayları karşısında menfaatlerini korumak için Herakleia Tepesine asker çıkarıp kamp kuracaklarını, dirlik ve düzeni korumak için Osmanlı devletine yardımcı olacaklarını bildirir.

Fransızlar bu istekleri ile Mondros Ateşkes Antlaşmasının 7. Maddesini uygulamak istiyorlardı.

Amaçları kömür ocaklarına ve limana egemen olmak, Ereğli ve Akçakoca'dan, Batı cephesine yapılacak yardımı önlemek TBMM'ye karşı çıkan iç ayaklanmalarla işbirliği yaparak, Yunan ilerleyişini desteklemektir.

Bu durum karşısında Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bir heyet kurarak "Ereğli'de dirlik düzensizlik olmadığı, bir işgal karşısında yurtlarını ve kutsal haklarını koruyacaklarını, doğacak olaylardan sorumlu olmayacaklarını" bildirmek üzere Amiral gemisine gönderdi.

Fransız Amiral gemisine Liman Reisi Nazmi Bey, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi Nimet Hoca, Belediye Reisi Akmanoğlu Raşit Efendi, Aza Eşref Efendi ve Hacı Musa'dan Kurulu bu heyet sandalla ulaştı.

Nimet Hocanın tercümanlığında konuşma başladı. Fransız kumandanı şehri işgal edeceklerini bildirince Nimet Hoca burada top tüfek olmadığını ancak karaya çıktıkları takdirde onlarla ölünceye kadar savaşılabileceklerini söyledi.

Fransızların işgale kararlı olduklarını anlayan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı Akmanoğlu Raşit Bey ve Cöbekoğlu Hakkı Efendi Postane'ye koşarak makine başında durumu Ankara'ya Mustafa Kemal'e bildirdiler.

Mustafa Kemal bu telgrafa aynı gün cevap verdi. Mustafa Kemal'in verdiği karşılık emirde "*Vatanımızı kurtarmak için yediden*

yetmişe kadar savaşmak zorundayız. 5000 kişilik yardım kuvveti gönderiyorum.” özetinde idi.

İlk önlem olarak emekli subay ve Ereğli Kuvva-i Milliye Komutanı İzzet Bey (Dura) milislerini Keşiftepe sırtlarına yerleştirerek üç karakol halinde siperlere girip kaleyi koruma yolunu tutmuşlardı.

Fransızların yapacağı saldırı karşısında halk köylere taşınmış hükümet ve memurları ateş alanı dışında kalan Viran Köyüne çekilmişlerdi.

Nihayet beklenen uğursuz gün geldi. Fransızlar 08 Haziran 1920 günü Baba burnuna 2 gambot yaklaştırarak 3 makineli tüfekli bir piyade bölüğünü çıkardılar. Keşiftepe ve Kestanelik sırtlarından hastane üzerinden şehri işgale başladılar. Savaş gemileri ile Ereğli’yi ve limanı topa tuttular.

Burada bulunan Kuvva-i Milliyecilerimiz ilk savaşını vererek çekilmek zorunda kaldılar.

Fransızlar Ereğli’yi işgal ederken Zonguldak’ta olduğu gibi Ereğli halkından bir tepki gelmeyeceğini umuyorlardı. Fakat halk ve çevredeki Kuvva-i Milliye güçleri Fransız işgaline karşı direnmekte kararlıydı.

Nitekim Fransızların Ereğli’ye asker çıkaracakları haberi üzerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti önderliğinde direnme kuvveti kurulmuştu. Bu kuvvet Mevki Kumandanı Binbaşı İzzet ve Kazım Beylerle arkadaşlarının Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti azalarıyla birleşip, Millet bahçesinde genel bir toplantı yapmaları sonucu oluşturulmuştu. Müfrezeye gönüllü olarak askerlik yapmış, savaşmış olanlardan 200 kişi alınmıştı.

Bu arada Mustafa Kemal Paşa’nın talimatına rağmen, Ereğli Kaymakamı Sabri Bey İstanbul Hükümeti taraftarı tutum ve davranışlar sergilemiştir. Ereğli Kaymakamı Sabri Bey, Damat Ferit Paşa’nın Zonguldak’a Mutasarrıf Vekili olarak gönderdiği Kadri Bey ile ilk önce işbirliği yapmıştır.

Ayrıca Sabri Bey Fransızların 8 Haziran 1920 tarihinde Ereğli’yi işgal etmelerine tepki göstermediği gibi, ilgili makamları işgalden

altı saat sonra haberdar etmiştir. Aynı zamanda Sabri Bey, Ereğli Hürriyet ve İtilaf mensupları ile işbirliğinde bulunmaktan da kaçınmamıştır.

Sabri Bey, belirtilen tutum ve davranışları, özellikle Fransızların Ereğli'yi işgalleri karşısında takındığı davranışı sebebiyle Tunalı Hilmi Bey'in şikâyeti üzerine görevinden alınmıştır.

Kuvva-i Milliye komutanı İzzet Bey Fransızların durumunu saptamak için Liman Dairesi görevlilerinden İhsan Beyi gönüllü olarak görevlendirdi.

Diğer taraftan aynı gün Ankara hükümetince Kefken'de bulunan İpsiz Recep'e de aynı mahiyette emir verildi. İpsiz Recep bu emir üzerine kuvvetlerini toplayarak Ereğli'ye geldi. Bu kuvvetler Göztepe'den Güllüç Çayına kadar olan alanı tuttular.

Fransızlara Karşı Direniş

10 Haziran 1920 sabahı Fransız kuvvetleri Keşiftepe ve Kestanelik sırtları ile Hastane yönünden Kuvva-i Milliye siperlerine yeniden saldırdılar.

Ancak şiddetli bir direnişle karşılaştılar. Yapılan göğüs göğse çarpışmalar sırasında Fransız kuvvetleri 1 subay ve 36 er kaybettiler direniş müfrezesinden de yaralananlar oldu.

Ereğli'deki Fransız işgali ve buna karşı direniş ile ilgili Tunalı Hilmi Bey TBMM'de 1920 yılının Eylül ayında 72.toplantıda şu tespitlerde bulunmuştur:

“Fransızlar Ereğli'yi işgale teşebbüs ettiler. Oraya vardığının ertesi günü bir takım hilelerle karaya çıktılar. Dördüncü günü 70 kadar kahraman Kuvva-i Milliye bunların 300 kadar siperler içinde bulunan kuvvetleri üzerine ateş açtılar. Ve kendilerine 36 neferle, Halil Ağanın ilk kurşunu ile bir subay maktul verdirdiler.”

18 Haziran 1920 sabahı ezan okunurken Ereğli Kuvva-i Milliyesi Fransızlara karşı saldırıya geçti. Fransızlar bu ani saldırı karşısında silah ve cephanelerini bırakarak Ramazan Bayramı sabahı çekilmeye başladılar.

Ereğli Kuvva-i Milliyesi çevreden gelen milli kuvvetlerin yardımıyla Fransız kuvvetlerini Ereğli'den atmayı başarmıştı. Bu müfrezenin emrinde Fransızlara karşı savaşanlardan bazıları şunlardır:

Karamahmutzade Mehmet, Saraç Tahsin, Tevfik Mete, Mazlumcuzade İsmail, Mazlumcuzade Galip, Caferoğlu Hasan, Halil Ağa ve Gümrükçü Abdülkadir Bey'lerdi. Bunlardan başka Kolsuz Ahmet Ağa da arkadaşlarıyla kahramanca savaşmıştı. Ereğli'de Fransız askerlerine karşı ilk kurşunu Halil Ağa atmıştır.

TBMM Hükümeti Ereğli'nin Fransız işgalinden kurtarılması için faaliyete geçmişti. Bolu üzerinden bu yöreye sevk edilen kuvvetler Ereğli'ye girdikleri saatlerde Fransızlar da şehri tamamen tahliye etmişlerdi. Şehir merkezinde hiçbir Fransız kalmamıştı.

(Gürdal Özçakır'ın Haziran 2011 'de yayınlanan makalesi - Kdz.Ereğli)

Kaynakça

- Ahmet Yıldız, “Kemalist Milliyetçilik”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 2: Kemalizm içinde, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, 2002, 1967 Zonguldak İl Yıllığı, shf. 205
- 1998 Devrek Tanıtım Rehberi, Devrek Belediyesi Yay.
- 31 Aralık 1335/1919 tarihli yazı Demirci Mehmet Efe’ye yazılmıştır.
- Açıksöz (Kastamonu), 25 Nisan 1920 Pazar;
- Ahmet Demirel, Birinci Meclis’te Muhalefet-ikinci grup-, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 130
- Ahmet Remzi Efendi’nin Diyanet İşleri Başkanlığı’ndaki Dosyası, No: 23-1458.
- Ahmet Sandal - Şair Yazar- Yayın Tarihi: 2009-02-12)
- Ahmet Yıldız, Ne mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları(1919–1938), İletişim Yayınları, 2001
- Alaşehir Heyet-i Merkeziyesi tarafından, Uşak Redd-i İlhak Cemiyeti’ne çekilen telgrafın tarihi, 14 Eylül 1919’dur.
- Ali Fuat Cebesoy, “Büyük Önderi Karşılarken”, Ulus, 29.12.1937;
- Ali Fuat Türk geldi, Görüp İştiklerim, Ankara, 1984, s.
- Ali Rıza Karabulut, “Müftü Ahmet Remzi Efendi”, Erciyes Dergisi, Yıl: 16, Sayı: 17, Kayseri, 1983, s. 22.
- Ali Saip Ursavaş, Klikya Faciaları ve Urfa’nın Kurtuluş Mücadelesi, İstanbul, 1340,

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ATATÜRK VE DİN ADAMLARI

Ali Sarıkoyuncu, “Bilecik ve Çevresinde Yunan Mezalimi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 28, s. 19-47.

Ali Sarıkoyuncu, “Milli Mücadele’de Afyon Müftüsü Hüseyin (Bayık) Efendi”, 3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyon, 1994, s.74-77.

Ali Sarıkoyuncu, “Milli Mücadele’de Söğüt”, VI. Osmanlı Sempozyumu, (Söğüt-Eylül 1991), Ankara, 1992, s. 41-84.

Ali Sarıkoyuncu, “Yunan Megalo İdeası ve Batı Anadolu’nun Düşman İşgalinden Kurtarılmasında Din Adamları”, Diyanet İlmî Dergi, C. 30, Sayı: 4 (Ekim, Kasım, Aralık 1994), s. 34- 45

Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadele’de Din Adamları I, Ankara, 1995, s. 133;

Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları, C I-II, Ankara, 1997.

Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadele’de Zonguldak ve Havalisi, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1992, s. 134-139.

Ali Sarıkoyuncu, “Şeyh Edebalı ve Milli Mücadele’de Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri Efendi”, Diyanet İlmî Dergi, c. 30, S. 3, (Temmuz-Ağustos-Eylül 1994).

Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları, Ankara 1999, c.I, s.19.

Amasya Mutasarrıflığının 7 Teşrin-i Sani 1325 tarihli telgraf sureti.

Anadolu ve Rumeli’de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, C. 4, s. 30-35)

Anadolu ve Rumeli’de Gerçekleştirilen Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, TBMM Kültür, Sanat Yayın Kurulu Yayını, Ankara, 1994, C.4, s. 26-44.

Ankara İli Müftüler Albümü, Ankara Müftülüğü Yayını, Ankara, 1992, S. 15-18;

ATASE Arş., Kl: 556, D:8, Fh:3-1

ATASE Arş., Kl: 1386, D: 4A, Fh: 14/1-2

ATASE Arş., Kl: 243, D: 16,Fh: 84.

ATASE Arş., Kl: 258, D: 17-18,Fh: 66/1.

ATASE Arş., Kl: 299, D: 13,Fh: 20 - 34

ATASE Arş., Kl: 299, D: 4,Fh: 136.

ATASE Arş., Kl: 299, D: 4,Fh: 15-5, 19.

ATASE Arş., Kl: 312, D: 51,Fh: 143-154.

ATASE Arş., Kl: 492, D: 42(70),Fh:1, 5

- ATASE Arş., Kl: 525, D: 129, Fh: 2, 2/1-2.
- ATASE Arş., Kl: 525, D: 129, Fh: 1-1.
- ATASE Arş., Kl: 557, D: 27, Fh: 34
- ATASE Arş., Kl: 558, D: 14, Fh: 47.
- ATASE Arş., Kl: 687, D: 140, Fh: 1-8
- ATASE Arş., Kl: 918, D: 3-1, Fh: 19
- ATASE Arş., Kl: 950, D: 1, Fh: 73.
- ATASE Arş., Kl: 950, D: 2, Fh: 74, 74-3.
- ATASE Arş., Kl: 952, D: 21, Fh: 11
- ATASE Ata. Özel Arş., Kl: 47, D: 1336/13-6, Fh: 47-6.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III, 1989, II, 98-99)
- Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, cild 1, Der. Nimet Arsan, Ankara 1963, sayfa 15-17.
- ATBD, Sayı: 93 (Ocak 1921), Belge No: 2399.
- Ayten Can Tunalı; Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
- Bayram Sakallı, Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1988
- Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kırıtlı, TTK Basımevi, Ankara, 1970
- Berthe Georges-Gaulis, Kurtuluş Savaşında Türk Milliyetçiliği, Çev. Cenap Yazan soy, İstanbul, 1981
- Bertuğ Selami, "Manisalı Âlim Efendi ve Klasik Musikisindeki Yeri", Mesir Konferansları, 1983, Manisa Turizm Derneği Yayınları, No: 4, s. 7-21.
- Besim Atalay, "Uşak'ta Milli Harekât", Yakın Tarihimiz, C. 2, Sayı: 20 (Temmuz 1962).
- Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Ankara, 1973, c. 2, s. 26-29, 93.
- BTİD, Sayı: 19 (Eylül 1986).
- BTİD, Sayı: 36, Belge No: 12)
- C. Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, s. 303- 383
- Can Canver, Kurtuluş Savaşında Batı Karadeniz Sayfa 148- 159

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ATATÜRK VE DİN ADAMLARI

Celal Bayar, Atatürk'ten Hatıralar, İstanbul, 1955, s. 43.

Celal Bayar, Ben de Yazdım, cild 6, sayfa 1959-1969.

Celal Bayar, Ben de Yazdım, cild 8, sayfa 2460.

Celal Bayar, Ben de Yazdım, İstanbul, 1969, C.7, s. 2126- 2282

Celal Bayar, Ben de Yazdım, İstanbul, 1982, C.8, s. 240 - 2464,

Celal Devocioğlu, İstiklal Savaşında Bilecik (Yayınlanmamış Hatırat), s. 4-5.

Cemal Kutay, "İrşat Heyetleri", Tarih Konuşuyor, cX.VIII, Sayı 52, Mayıs 1968.

Cemal Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973 , s. 76 v.d 374

Cevat Rıfat Atilhan, Bütün Açıklığı ile İnönü Savaşları ve Gerçek Kahramanları, 2. Baskı, İstanbul, 1972,

Cevat Rıfat Atilhan, İstiklal Harbinde Sarıklı Kahramanlar, 2. Baskı, İstanbul, 1968, s. 44-45.

Devrek Dergisi, sayı 2, C/1, Ank. 1969

DİB Arş. , D: 23-1211

DİB Arş. D: 23-1093.

DİB Arş. D: 23-1095.

DİB Arş. D: 23-1179.

DİB Arş. D: 23-1420.

DİB Arş. D: 23-1432.

DİB Arş. D: 23-1445.

DİB Arş. D: 23-1474.

DİB Arş. D: 23-1562.

DİB Arş. D: 23-2088.

DİB Arş. D: 23-2518.

DİB Arş., D: 1664;

DİB Arş., D: 23-0765;

DİB Arş., D: 23-1014.

DİB Arş., D: 23-1047.

DİB Arş., D: 23-1075.

DİB Arş., D: 23-1092.

DİB Arş., D: 23-1165.

DİB Arş., D: 23-1169.
 DİB Arş., D: 23-1212.
 DİB Arş., D: 23-1231.
 DİB Arş., D: 23-1256.
 DİB Arş., D: 23-1267.
 DİB Arş., D: 23-1309.
 DİB Arş., D: 23-1322.
 DİB Arş., D: 23-1339.
 DİB Arş., D: 23-1342.
 DİB Arş., D: 23-1354.
 DİB Arş., D: 23-1374.
 DİB Arş., D: 23-1390.
 DİB Arş., D: 23-1418.
 DİB Arş., D: 23-1420.
 DİB Arş., D: 23-1445.
 DİB Arş., D: 23-1459.
 DİB Arş., D: 23-1473.
 DİB Arş., D: 23-1474.
 DİB Arş., D: 23-1479.
 DİB Arş., D: 23-1490;
 DİB Arş., D: 23-1538.
 DİB Arş., D: 23-1553.
 DİB Arş., D: 23-1558;
 DİB Arş., D: 23-1578.
 DİB Arş., D: 23-1632.
 DİB Arş., D: 23-1637.
 DİB Arş., D: 23-1654.
 DİB Arş., D: 23-1676.
 DİB Arş., D: 23-1767;
 DİB Arş., D: 23-2343.
 DİB Arş., D: 46-0245.

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ATATÜRK VE DİN ADAMLARI

DİB Arş., D:23-1024.

Diyanet İlmi Dergi, C.30, Sayı: 3, s. 15-24)

Diyanet İşleri Başkanlığı, Dosya No: 23-1654.

Diyarbakır Müftüler Albümü, Haz. Diyarbakır İl Müftülüğü, Diyarbakır, 1992, s. 8.

Doç. Dr. Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Zonguldak ve Havalisi, K.B.Y.

Doç. Dr. Ali Sarıkoyuncu, shf. 61–62–63, Milli Mücadelede Din Adamları, C/2, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ank. 1997

Doç. Dr. İsmail Özçelik, Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Urfa), Ankara, 1992,

Doç. Dr. Mücteba Uğur, Hasan Basri Çantay, Ankara, 1994.

Doç.Dr. Kadir Özköse

Dr. Hamit Pehlivanlı, Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı, Genel Kurmay Yayını, Ankara, 1992, s. 9 vd.

Dr. Sabahattin Özel, Milli Mücadele'de Trabzon, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 175

Eczacı S.Nihat Duran 'Kdz. Ereğli Tarihi' (21 Şubat 1945 Her Hakkı Ereğli Halkevi'ne Armağan Edilmiştir) Sadeleştiren: Gürdal Özçakır

Eren Deniz (Tol) Göktürk, "1919–1923 Dönemi Türk Milliyetçilikleri", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt 4 Milliyetçilik, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 2002

Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İzmir, 1987, C.I, s. 369-370.

Erik Jan Zürcher, "Jön Türkler, Müslüman Osmanlılar ve Türk Milliyetçileri: kimlik politikaları, 1908–1938", Osmanlı Geçmiş ve Bugünün Türkiye'si, der. Kemal Karpat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,

Erzurum İli ve İlçe Müftüleri Albümü, Haz. Erzurum İl Müftülüğü, Erzurum, 1991, s. 31.

Esat İleri, Düşündüklerim, Dileklerim, Emellerim, Manisa 1922.

Eşref Edip, Sebilürreşad, C.10, Sayı: 238, sayfa 202.

F. Çoker, Türk Parlamento Tarihi, C. III, s. 79–80.

Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1983, s. 162;

Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, C. III, s. 649-740.

Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, CIL, Ankara 1995.

Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, s. 55-vd. 771

Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, TBMM Vakfı Yayını, C.III, s. 55 vd. 639.

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih, Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATA-SE Arş.), Klasör (Kl) : 792, Dosya (D) : 85, Fihrist (Fh) : 67-2.

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih, Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATA-SE Arş.), Klasör (Kl) : 425, Dosya (D) : 2, Fihrist (Fh) : 31.

Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşıyla İlgili İngiliz Belgeleri, 2. Baskı, Ankara, 1956, s. 142.

Gürdal Özçakır- Haber Zonguldak / 01 Ağustos 2009

Gürdal Özçakır- Haziran 2011 / Kdz.Ereğli

Hacim Muhittin Çarıklı, Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920), TİTE Yayını, s. 50-52.

Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1336/1920, No: 27

Hakimiyet-i Milliye, 6 Şubat 1920, Sayı: 7, s. 4'ten naklen İ. Özçelik, a.g.e., s. 128-129.

Hamdi Atamer, "Milli Direnme", BTTD., Sayı: 8, İstanbul (Mayıs 1968), s. 7.

Hamdi Gürler, Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami Günsav (Mayıs-Haziran 1919), Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1994, s. 100-102.

Hamit Pehlivanlı, Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı, Ankara 1992, s. 9;

Hasan Basri Çantay, Kur'an-ı Hâkim ve Meâl-i Kerim, 5. Baskı, İstanbul, 1965, C. I, s. 281

Hatay Valiliği'nin 7 Ekim 1939 gün ve 1917 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı hitaplı yazısında;

Hayrettin Abidin, Tarihte Ankara İstiklal Harbi ve Bursa Hatıratı, Suhulet Kütüphanesi, Ankara, 1934,

<http://haberzonguldak2.com/yazarlar/gurdalozcakir/gurdalozcakir08.htm>

<http://www.yenimesaj.com.tr/?haber,13002779/7>

HTVD, Sayı: 35, VesikaNo: 875

Hülya Küçük, Kurtuluş Savaşında Bektaşiler, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 68 - 95

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ATATÜRK VE DİN ADAMLARI

İhsan Güneş, Türk Parlamento Tarihi, I ve II. Meşrutiyet, II. Cilt. Ankara, 1997.

İlhami Soysal, 150'likler, 2. Baskı, İstanbul, 1985, s. 153

İlhan Tekeli-Selim İlkin, Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, TTK Yayını, Ankara, 1989 sayfa 365-381

İlmiyye Salnamesi, Matbaa-i Âmire, Dersaadet, 1334, s. 276.

İMMEŞ Arş, D: 2195;

İMMEŞ Arş, D: 841;

İMMEŞ Arş, Müftüler Defteri, C. 2, s. 661.

İMMEŞ Arş., D: 1438;

İMMEŞ Arş., D: 1558;

İMMEŞ Arş., D: 1593.

İMMEŞ Arş., D: 2282.

İMMEŞ Arş., D: 2291.

İMMEŞ Arş., D: 2298.

İMMEŞ Arş., D: 2413,

İMMEŞ Arş., D: 3189.

İMMEŞ Arş., D: 3208;

İMMEŞ Arş., D: 5288.

İMMEŞ Arş., Müftüler Defteri, C. 2, s. 223 - 362

İrade-i Milliye, 22 Nisan 1336 (1920).

İrade-i Milliye, 6 Mayıs 1336/1920

İstanbul Müftülüğü arşivi, Dosya: 2232.

İzmir'e Doğru, 2 Mayıs 1920 Pazar.

Kadir Mısıroğlu, Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler, İstanbul, 1992.

Kadir Mısıroğlu, Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler, 2. Baskı, İstanbul, 1969, s. 247-289;

Kadir Mısıroğlu, Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler, shf. 210, Sebil Yay. İst. 1977 5. bsk

Kamil Erdeha, Milli Mücadele'de Valiler ve Vilayetler, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 143- vd. 337.

- Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1988, s. 94 - 595
- Kazım Özalp, Milli Mücadele (1919-1922), C. I, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1988, s. 43-48.
- Kemal Kahraman, Milli Mücadele, İstanbul 1992, s. 72.
koleksiyon67@hotmail.com
- Kurtuluş Savaşında Bir Destan' Gazi Alemdar Gemisi' Kitabı (Gürdal Özçakır Temmuz 2008)
- Kurtuluş Savaşında Kdz. Ereğli Kitabı Sayfa:12-14 (Tahsin Aygün)
- Lord Kınross Atatürk-Bir Milletin Doğuşu, Çev. Necdet Sonder, 8. Baskı, Sünbül Basımevi, İstanbul, 1981
- M. Çağatay Uluçay, Manisa Ünlüleri, Manisa, 1946, s. 44;
- M. Kemal Atatürk, Nutuk (ilk baskısı), s. 249-250.
- M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1971, C. II, s. 14-109
- M.Tayyib Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, C. I, Ankara, 1959, s. 64.
- Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet (1920), Ankara, 1970, s. 98 vd-307
- Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Ankara, 1968, C.II, s. 506-507;
- Mehmet Kafkas, Milli Mücadele'de Öncüler I, Nil Yayınları, İzmir, 1991, sayfa 89 vd.164.
- Mehmet Şahingöz, İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler, Doktora Tezi (basılmamış), AÜTİTE, Ankara, 1986, s. 514.
- Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1993, C. II, s. 385
- Mete Tuncay, TC'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), 2. baskı, İstanbul, 1989, sayfa 219.
- Milli Mücadele'de Müftü Ahmet Nazif Efendi'nin emri altında çarpışmalara katılan Burdur-Bucak Kestel Köyü'nden Ahmet Bozkurt'un yayınlanmamış hatıratı.
- Mustafa Çalışkan, Kurtuluş Savaşı Sırasında Din Faktörü, AÜTİTE Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990,
- Mustafa Fehmi Gerçeker, Karacabey'den Ankara'ya,TTK Basımevi, Ankara, 1982

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ATATÜRK VE DİN ADAMLARI

Mustafa Kara, Din-Hayat-Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler, Dergâh Yayınları, III. Baskı, İstanbul 1990, s.216.

Müftüler Sicil Defteri, C. I, s. 311.

Müslüm Akalın, Milli Mücadele'de Urfa Anılar-Belgeler, Urfa, 1955,

N.H. Uluğ, Hemşehrimiz Atatürk, 2. Baskı, İstanbul, 1973, (Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Karar Defteri Sureti Kısım), s. 265-281).

Naşit Hakkı Uluğ, Hemşehrimiz Atatürk, 2. Baskı, Yenilik Matbaası, İstanbul, 1973, s. 130;265

Naşit Hakkı Uluğ, Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı, İstanbul, 1973, s. 207-208.

Nazmi Malkoç, 1920 Yılında Kurtuluş Savaşları, Ankara, 1957,

Nurettin Peker, İstiklal Savaşı, İnebolu ve Kastamonu Havalisi, İstanbul, 1955, s. 93.

Nuri Köstüklü, "Milli Mücadele'de Bir Milli Kuvvet: Demiralay", XI. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 5-9 Eylül 1990) Kongreye Sunulan Bildiriler, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 2389.

Nuri Köstüklü, Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1990

Nutuk (ilk baskı), Ankara, 1927, s. 239-250.

Nutuk, C.II, s. 303.

Oğuz Köroğlu --Afyonkarahisar-Araştırma

Orhan Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, İstanbul, 1978, sayfa 88.

Orhan Vural, İstiklâl Savaşı'nda Müftülerin Hizmetleri, Sebilürreşad, cild 1, Sayı: 12, sayfa 185-187.

Osman Hulusi Efendi hakkında bilgi için bkz., Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması, C. 4-5, Zafer Matbaası, İstanbul, 1981, s. 313.

Öğüt (Konya), 19 Nisan1920 Pazartesi;

Ökkeş Usta - www.k-maras.com

Ömür Sezgin, Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu, İmge Kitabevi, 2005

Peyam-ı Sabah, 11 Nisan 1336/1920, No: 493.

Prof Dr. Ahmet Mumcu, Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, 4. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976,

Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu, Zonguldak Ve Havalisinde Milli Mücadeleye zarar verici faaliyetler Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 23, Cilt: VIII, Mart 1992

Prof.Dr. Bayram Kodaman, Amasya Protokolü, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (BTDD), Sayı: 16 (Haziran 1986), sayfa 20.

R.Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu? İstanbul, 1942, s. 99-102.

Rahim Balcıoğlu,Fevzi Çakmak, İstanbul, 1977, s. 64;

Rahmi Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, İstanbul, 1942, s. 65.

Recep Çelik, Milli Mücadelede Din Adamları, 1. İstanbul 1999.

Ruşen Eşref Ünaydın'ın Özleyiş'inden naklen Sadi Borak, Atatürk ve Din, Anıl Yayınevi, İstanbul, 1962

Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması, C. 4-5, Zafer Matbaası, İstanbul, 1981, s.185-515

Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması, C. III, İstanbul, 1980, s. 214.

Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması, İstanbul, 1980, C.3, s. 188.

Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması, İstanbul, 1981, C. 3-4, s. 134 vd. 327

Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması; İstanbul, 1981, C.4, s. 20

Sadi Borak, Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977, s. 120.

Sadi Borak, Hacı Süleyman Efendi, İstanbul, 1947.

Sami Sabit Karaman, İstiklâl Mücadelesi ve Enver Paşa, Trabzon ve Kars Hatıraları, İzmit, 1949, s. 78.

Samsun İl ve İlçeleri Müftülükleri Albümü, Haz. Samsun İl Müftülüğü, Samsun, 1992, s. 6.

Sebahattin Selek, Milli Mücadele, İstanbul, 1982, C.2, s. 768-769;

Sebilürreşad, C. I, Sayı: 10 (Haziran 1948),s. 148

Sebilürreşad, Cilt:2, sayı: 46,s.334.

Selahi Sonyel,TürkKurtuluş Savaşı veDış Politika, C. I, Ankara, 1973, s. 139).

Sıtkı Aydınel, Güneybatı Anadolu Kuva-yı Milliye Harekâtı, Ankara 1990.

Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul, 1983, s. 250.

Soner Çağaptay, "Türklüğe Geçiş: Modern Türkiye'de Göç ve Din", Vatan-

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ATATÜRK VE DİN ADAMLARI

daşlık ve Etnik Çatışma Ulus-Devletin Sorgulanması, der. Haldun Gülalp, Metis Yayınları, 2007

Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Karar Defteri için bkz., ATASE Arş., Kl: 950, D: 2, Fh: 74.

Süleyman Uludağ, “Takdim”, Din hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler, İstanbul 1990, s. 42-43.

Ş. Urfa İl ve İlçe Müftüleri Albümü, Haz. Ş. Urfa İl Müftülüğü, 1992, s. 6.

Şener Aktürk, “Türkiye Siyasetinde Etnik Hareketler 1920–2007”, Doğu Batı, Sayı:44, Şubat Mart Nisan 2008

Şevket Baysanoğlu, Diyarbakır Tarihi, Diyarbakır Belediyesi Yayını, Ankara, 1990, C.II, s. 809.

Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal, İstanbul, 1981, c. 2, s. 284.

Tahsin Aygün, Kurtuluş Savaşında Karadeniz Ereğlisi Sayfa 5 - 16

Takvim-i Vekayı, No: 3864; BTDD, Sayı: I; Selahattin Tansel, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, MEB Basımevi, Ankara, 1991, C.III, s. 107

Takvim-i Vekayı, 11 Nisan 1336/1920, No: 3824;

Tarhan Toker, Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadele’de Denizli, Denizli, 1983, sayfa 23.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.2, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1985, s. 14- vd. 461

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Yayını, Ank. 1985, Cilt:I, s.38-120.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1985, C. 4, s. 461

TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Baskı, Ankara, 1940, s. 93-94

TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Baskı, Ankara, 1942, C.3, s. 183.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 4, 2. Baskı, Ankara, 1942.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. I, 2. Baskı, Ankara, 1940, s. 94-95.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. III, s. 160-161.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.I, s. 92.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.XX, s. 312;

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, İctima senesi 1, İctima 2, 24 Nisan 1920, celse 1, cild 1, sayfa 10.

Teoman Ergül, Kurtuluş Savaşında Manisa (1919-1922), İzmir, 1991, sayfa 25.

Teoman Ergül, Kurtuluş Savaşı'nda Manisa (1919-1922), Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayını, İzmir, 1991, s. 25-71.

Tevfik Bıykoğlu, Atatürk Anadolu'da, Ankara, 1955, sayfa 57.

TİTEA, 71-15.

TİTEA, 71-9.

TİTEA, 71-22/4:

TİTEA, 71-27 19 Ocak 1945 tarihli mektubu.

Tokat İl Müftülüğü (Tokat Müftüleri Albümü 1992)

Tunalı Hilmi Bey'in konuşması için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, C. III, s. 154.

Tuncer Baykara, Milli Mücadele, Ankara, 1985, s. 65.

Türk Hava Kurumu Genel Merkezi Başkanlığı'nın 07.05.1948 tarih ve 5976 sayılı yazısı

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi. Kutu No:71; Belge No: 9- 27

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü İç Talimatnamesi, Ankara, 1943.

Türk Parlamento Tarihi, C. III, s. 197-199.

Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T:B:M:M. I.Dönem 1919-1923, CJII, s. 139.

Türk Tarih Kurumu Bekir Sami Evrakı, D: 972-973, Def: 12-5

Türk Tarih Kurumu Bekir Sami Evrakı, Dosya: 13, Defter: 6, No: 1118

Türk Tarih Kurumu Bekir Sami Evrakı, Dosya: 15, Defter: 2, No: 303.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi; II. Dönem, C 3.

Uluğ İğdemir, Yılların İçinden, TTK Basımevi, Ankara, 1976, s. 29.

Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, C. 4, s. 26-46.

Uşak İl Yıllığı 1967, s. 64

www. Diyanet. gov. Tr

www. k-maras. com/a _dos/b _olayi. htm

www. rahiasik. com/index. php?option=com_content&view=article&id=504:es-seyyid-es-seyh-ali-sezai-efendi-marasliks&catid=93:kadiri-rifailer

www. afyonunesi. com/haber. php?haber_id=350

www. afyonunesi. com/haber. php?haber_id=350

www. belgelerlegercektarih. wordpress. com

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ATATÜRK VE DİN ADAMLARI

www.eskieserler.com/Eski/Eserler

www.eskieserler.com/Eski/Eserler/

www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Yazar/3272/Alim-Efendi.

www.filozof.net/Turkce/?id=2250:seyhulislam-durrizade-abdullah-efendinin-kuvayi-millie-karsiti-fetvasi-ankara-anadolu-ulemasin-karsi-fetvasi-verilis-iceri

www.tefen67.com/haberdetay1.php?did=793

X. Dönem TBMM üyesi.

Yeni Gazete , 25 Mayıs 1919.

Yunus Nadi, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyanlar, İstanbul, 1955, s. 239;

Yunus Nadi, Kurtuluş Savaşı Anıları, İstanbul, 1978, s. 239;

Yücel Özkaya (Doç. Dr.), “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 10 (Kasım, 1987)

Zeki Saruhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Öğretmen Dünyası Yayını, Ankara, 1984, s. 174

Zonguldak ilinde Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, shf. 104, Zonguldak Milli Eğitim Md.lüğü Yay. 1998

Zübeyir Kars, Milli Mücadele'de Kayseri, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1993, s. 33 -72